

Arja Jämsén (toim.)

Sosiaalityön vuoro - keskusteluja ajassa

Sosiaalilityön vuoro
- keskusteluja ajassa

Arja Jämsén (toim.)

Sosiaalityön vuoro - keskusteluja ajassa

Sosiaalityön vuoro - keskusteluja ajassa

Toimittanut: Arja Jämsén
Ulkoasu ja taitto: Sirpa Caunter
Kannen kuva: Canva
Sivujen kuvat: Shutterstock

Copyright © Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Julkaisija: Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

1. painos
ISBN 978-952-5461-20-6 (nid.)
ISBN 978-952-5461-21-3 (PDF)

Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 2017

Sisällys

Lukijalle	7	Ihmisoikeustyötä ja vahvistuvaa osaamista Marja Väänänen-Fomin & Riitta Vornanen.....	52
Ihmisarvon löytöretkellä Löytöretkeilijä	10	Taiteen ja sosiaalisen työn rajalla Arja Honkakoski.....	66
Härkää sarvista – otteita sosiaalityön tulevaisuutta rakentavasta lokikirjasta Tarja Kauppila	14	Tiedonhallinta tietointensiivisessä sosiaalityössä Sirpa Kuusisto-Niemi	72
Sosiaalityötä kehittämässä kahdella eri vuosikym- menellä Heli Aalto & Marjut Arola	22	Määrämuotoinen kirjaaminen etenee sosiaalihuol- lossa Maarit Hiltunen-Toura, Kaija Leskinen & Teppo Taskinen	80
Agentti S.O.S. – lupa vaikuttaa Päivi Malinen	28	Vaikuttavuuden arviointi edellyttää moniarvoista tiedon tuotantoa Minna Kivipelto	88
Sosiaalityö kohtaa kansalaisyhteiskunnan Elina Pajula	34	Kirjallisuus	96
Gerontologinen sosiaalityö hakee paikkaansa Arja Jämsén & Soile Syrjäläinen	40	Kirjoittajat.....	110
Kuka pelkää ehkäisevää päihdetyötä? Anne Kejonen	46		

Lukijalle

ISON johtotiimin kokouksessa keskusteltiin sosiaalityön kehittämisestä. Mitä jos julkaisisimme ajankohtaista keskustelua virittävän artikkelikokoelman? Kannustaisimme kirjoittamaan sosiaalityöstä niin, että lukija kiinnostuu ja innostuu. Kirjoittajat voisivat tuoda esille omia kokemuksiaan, oivalluksiaan ja näkemyksiään. Toivoisimme juttuja myös mieltä kaiheartavista asioista, joissa ainakin tarvittaisiin yhteistoimintaa ja uudistamista. Kysyisimme, mikä sosiaalityössä on yllättänyt, hämmästyttänyt, ärsyttänyt, ilahduttanut – tai suorastaan herättänyt kaipuusi.

Viritimme innolla kutsuverkkoja toiveena, että niihin tarttuisi niin käytännön sosiaalityöntekijöitä, kouluttajia, tutkijoita ja kehittäjiä kuin asiakkaita ja kokemusosaajiaakin. Kunpa hekin näkisivät sosiaalityön tilaisuuden tulleen, kunpa heillä olisi aikaa, kunpa he nyt välittäisivät lähteä mukaan. Aihe on mitä tärkein: sosiaalityö on yhteiskunnassa ihmisarvon asialla.

Muistutimme sosiaalityön olevan suurten muutosten virrassa, jälleen tai yhä. Muutos on maailmanlaatuinen. Se koskee sekä yhteiskuntia että ihmisten tarpeita. Ilma on sakeanaan vaatimuksia uudistaa palvelurakenteita, toimintatapoja ja työmuotoja. Sosiaalityön osaamisvaateet ovat myös uuden edessä. Ja meillä kaikilla on osuutemme siinä, millainen on uudistuva sosiaalityö 2030.

Saaliiksi saimme arvokkaan tekstivirran, jonka pääjuonne on – sosiaalityön vastuulliselle asiantuntijaluonteelle ominaisesti – ennemmin vankkaa asiaa kuin kirjoittajien henkilökohtaisia arkikokemuksia peilaava. Yhtä kaikki, tämä julkaisu kertoo aika-alaisten näkemyksiä sosiaalityön kehityksestä eilen, tänään ja huomenna. Kiitämme lämpimästi kaikkia kirjoittajia keskustelunavauksista!

”Uudistuva Itä-Suomi – vahvistuva sosiaalityö” -ISO-julkaisun (1/2005) esipuheessa sosiaalipolitiikan, erityisesti sosiaalityön professori Pauli Niemelä Kuopion yliopistosta totesi sosiaalityön olevan tietointensiivistä vuorovaikutustyötä. Sosiaalityössä tuotetaan ja käsitellään paljon asiakastietoa sekä pyritään jatkuvasti parantamaan tiedon siirtymistä raportoitavaksi.

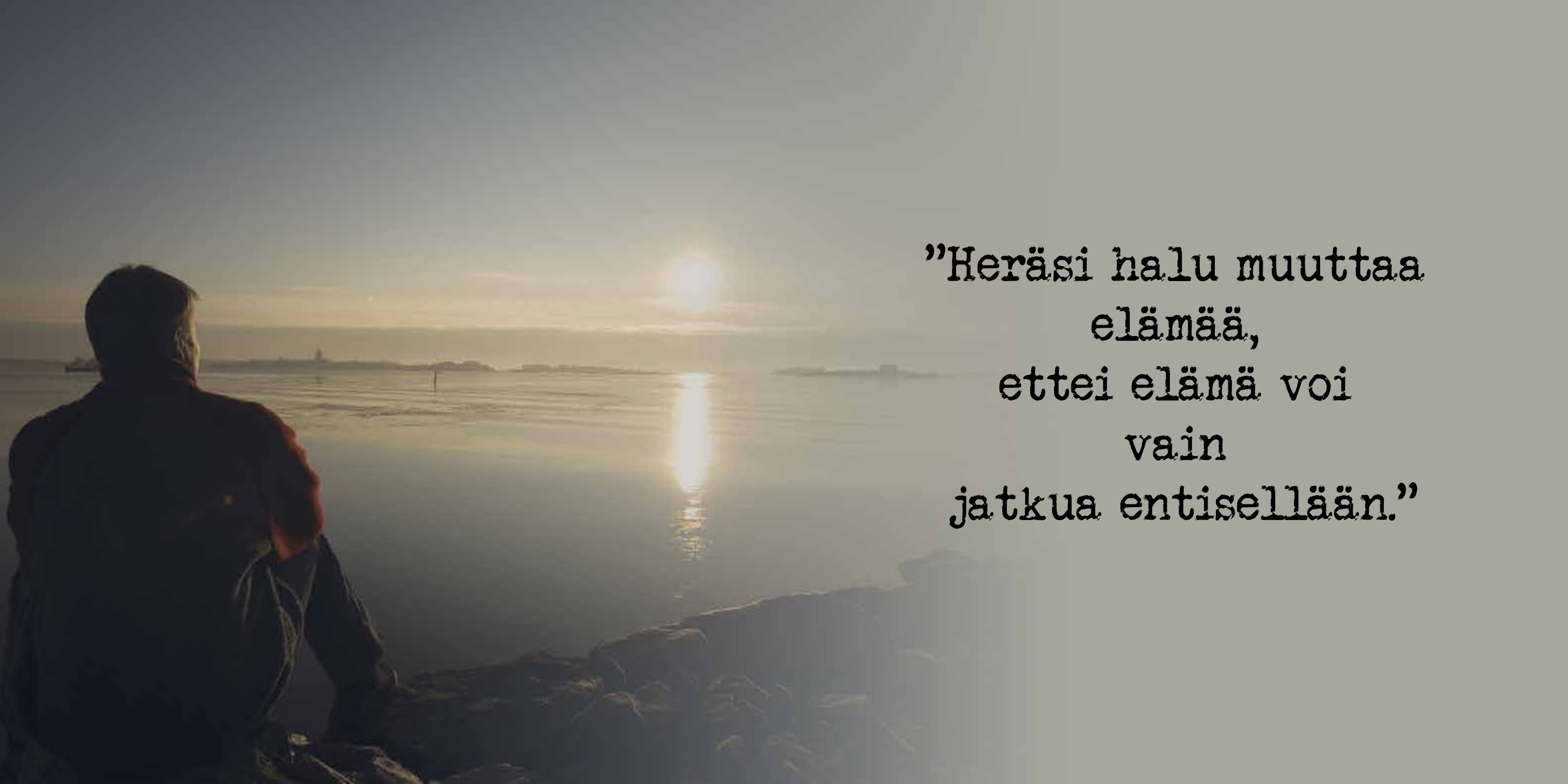
Hiljaisesta tiedosta toivotaan äänekkäämpiä puheenvuoroja, niin suullisesti kuin kirjallisesti. Sanalla sanoen: tiedolla ohjataan, muokataan ja parannetaan maailmaa. Siinä kehityksessä sosiaalityöllä on oma tärkeä roolinsa ja ISOlla paikkansa tämän roolin kirkastamisessa, totesi Niemelä.

Tästä tehtävästä otamme koppia avainkumppaneidemme kanssa yhä edelleen.

Sinulle, lukijamme, toivotamme miellyttäviä ja uuden luomiseen herättäviä lukuhetkiä: sosiaalityön tulevaisuus on yhteinen tehtävä!

Kuopiossa syyskuussa 2017

Tarja Kauppila
johtaja, ISO

A person is seen from behind, sitting on a dark, rocky outcrop. They are looking out over a calm body of water towards a bright sunset. The sun is a glowing orb on the horizon, with its light reflecting as a shimmering path on the water's surface. The sky is a pale, hazy blue. In the distance, some faint silhouettes of land or structures are visible across the water.

"Heräsi halu muuttaa
elämää,
ettei elämä voi
vain
jatkua entisellään."

Ihmisarvon löytöretkellä

Löytöretkeilijä -nimimerkki

Olin solmussa maailman ja itseni kanssa. Odottelin toista tuomiota huumausainerikoksesta, kun takaraivossani alkoi kypsyä ajatus erkaantua huumemaailmasta.

Valitettavasti silloin vielä tuntui, että ympäristö ajatteli asiasta toisin. Kun tuomio langetettiin, olin kahden vaiheilla, jatkaako elämää vai ei. Olin hukassa kaiken suhteen enkä pystynyt näkemään missään mitään toivoa.

Kuin yllättäen minulle tarjottiin uusi mahdollisuus, kun sattumalta sosiaalityöntekijäni mainitsi minulle kehitteillä olevista sosiaalisen kuntoutuksen palveluista. Minulle tuli välittömästi tunne siitä, että minulla on vielä muitakin mahdollisia reittejä elämässä kuin ammattirikollisuus ja vankilakierre. Heräsi halu muuttaa elämää, ettei elämä voi vain jatkua entisellään. Soitin saman tien sosiaalisen kuntoutuksen ohjaajalle, ja se vahvisti entisestään lupaavaa tunnetta tulevasta.

Ensimmäisillä tapaamisilla olin kuitenkin vielä burn out, stressin ja toivottomuuden ahdistama tapaus vailla näkymää tulevaisuuteen. Olin alussa paljon yhteyksissä sosiaaliohjaajan kanssa. Välillämme syntyi hyvä suhde, mikä auttoi jo lyhyellä aikavälillä kohottamaan mielialaa ja toimintakykyä. Tapaamisilla aloin ohjaajan hyvällä johdatuksella muistaa omia vahvuuksiani sekä arvostaa itseäni, kykyjäni ja saavutuksiani. Samalla syntyi toiveikas ja positiivinen tunne, joka on kulkenut mukana koko matkan.

Aloin uudelleen uskoa kuvataiteellisiin kykyihini. Pääsin kuva- taidekurseille, mikä vahvisti taitojani ja uskoa itseeni entises- tään. Kurssien kautta löysin piirtämisen taas tärkeäksi osaksi arkirutiiniani. Pääsin myös vertaisohjaajaksi opettamaan ja ja- kamaan toisille kuvataideosaamista. Itsevarmuus sosiaalisissa tilanteissa kasvoi.

Kävelen paljon sekä iloon että suruun ja vietän aikaa luon- nossa. Luontokursilta sain paljon hyödyllistä tietoa ja ideoita metsässä liikkumiseen sekä ohjausta luonnon ja luonnonanti- mien hyödyntämiseen omassa elämässäni.

Kävimme hyvinvointiryhmän kanssa myös klassisessa kon- sertissa. Se herätti muistot entisajoista - lapsena kävin paljon konserteissa. Musiikkiin liittyvät muistot ja niiden merkitys heräsivät uudelleen, tärkeäksi osaksi elämää. En muistanut sellaisia asioita entisestä elämästä. Olin unohtanut sen, että olen seikkailija, tutkija, taiteilija, joka kuihtuu jäädessään liian pitkäksi aikaa paikalleen.

Hyvinvointiryhmän toiminta sai minut muistamaan, kuka minä olen joskus ollut. Ja nyt olen löytänyt jälleen myös kirjoittami- sen.

Aiemmin elämässä on ollut usean vuoden jaksoja ilman kiin- nekohtia. Nyt olen löytänyt itselleni tärkeää tekemistä, saanut

tukea päihdepalveluihin pääsemiksi ja apua asioiden järjes- telyyn. Tiukoilla hetkillä on aina ollut ihminen – ohjaaja, jolle on voinut soittaa. Toivoisin vielä enemmän henkilökohtaisia tapaamisia oman työntekijän kanssa. Tapaamisiin olisi myös hyvä olla riittävästi aikaa. Tunnin tapaamisesta jää tunne, että juttu jää aina kesken. Varsinkin ensimmäinen tapaaminen on todella tärkeä.

Toiminta on auttanut arkea tuomalla tekemistä ja rytmiä elä- määni. Aina en ole päässyt ylös sängystä tai ei vain ole huvit- tanut nähdä ketään tai puhua mitään. Yllättävän paljon kui- tenkin olen saanut itsestäni irti ryhmissä. Enää en aina herää vasta iltapäivällä, ja se on iso juttu. On tullut tunne, että saan enemmän aikaan elämässäni.

Alun perin ajatuksena oli, että oppisin näkemään tätä elämää taas eri tavalla. Ja siihen onkin tullut muutosta. Olen alkanut ajatella päihteiden käytöstä uudella tavalla. On syntynyt ajatus päihteettömästä elämästä. Olen pystynyt ohjauskeskusteluis- sa ymmärtämään ja tunnustamaan itselleni, etten omin avuin pääse päihteistä irti. On herännyt toive ja tunne mahdollisuu- desta tulla jälleen yhteiskuntakelpoiseksi. Se näyttää nyt myös saavutettavissa olevalta tavoitteelta.

Kun ihminen on pohjalla, niin sieltä on todella vaikeaa omin avuin lähteä etsimään apua tai löytää toisenlaisia toiminta-

malleja. Kyse on isoista ja vaikeista muutoksista. Välillä tuntuu, ettei tapahdu mitään ja sitten välillä tajuaa, että on tapahtu- nut paljon...

Välillä jopa näkee itsensä ihan ihmisarvoisena otuksena.

Tekstin viimeistelyyn on osallistunut Kuopion aikuissosiaali- työ, Osallistavan sosiaalisen tuen kehittämishanke OSSI -työ- ryhmä.

"Ajattelun ja viestinnän
kehittäminen on
välttämätön
ponnistuslauta
sosiaalityöhön
liittyvien asenteiden
muuttumiseksi."

Härkää sarvista – otteita sosiaalityön tulevaisuutta rakentavasta lokikirjasta

Tarja Kauppila

Monille sosiaalityön ammatti vaikuttaa mysteeriltä. Sen konkreettista sisältöä ei tiedetä eikä arjen kehittämishaasteita tunneta. Viestintää pitää lisätä, jotta näkyvyys, tunnettuus ja yhteinen ymmärrys kasvavat. Sosiaalityön esille tuominen on sekä oikeus että velvollisuus. Uudistuva työ, uudistuvat osaamistarpeet – siinä on aihetta viestittäväksi.

Ensimmäinen merkintä: Saappaat mallia ’Aina Inkeri Ankeinen’ hiertävät

Posket tuotumuksesta punoittaen askellamme ISON toimistolle. Päällimmäisenä on sangen pettynyt tunnelma: eipä vissiin oikein kenenkään maalla, eipä vissiin juuri mistään kohtoisin taas tämäkään sosiaalialan kehittämisidea. Takana on rahoitusneuvottelu ja sinnikästä puolustuspuhetta kehittämis-hankeesta, jossa olisi tarkoitus uudistaa nykyistä aikuissosi-aalityötä - vieläpä useammassa kuin yhdessä maakunnassa samanaikaisesti.

Meillä olisi tarjolla hankemuotoon ketteriä, sosiaalityössä so-pivasti toisin toimimisen kokeiluja ja työn vaikuttavuuden arvi-ointiin tarkoitettujen mittarien testauksia. Tutkimusavusteista kehittämistä, jossa edettäisiin sovittamalla yhteen asiakkaiden avuntarpeet ja asiantuntijatyön mahdollisuudet uudella taval-la. Mutta idean vastaanotto rahoittajan puolella hämmentää: missä innostus? Ihan kuin olisi tullut esittäneeksi jotakin vä-hintään yhtä ankeaa kuin mitä oli viihdeohjelma Putouksen viime kauden sketsihahmo Aina Inkeri Ankeisen ulosanti. Tosin se monotoninen ”kaikki on pielessä” -narina sentään nauratti.

Miten ihmeessä sosiaalityön muotoilu rahoittajaa kiinnos-tavaksi hankkeeksi voi olla näin vaikeaa? Edelläkävijä-Suomi

koputtelee kansainvälisiä uutisovia perustoimeentulotuen Ke-la-siirrolla, monialaiseksi muuttuvalla maakunnalla ja palvelut integroivalla sote-uudistuksella, mutta kovin tikkuiselta tun-tuu innovatiivisten *sosiaalityön* kehittämisideoiden perustelu paikallisesti. Vaikea on sitäkään uskoa, etteikö tilanteesta jota-kin otetta pitäisi saada. Tällä joukkueella, näillä akateemisilla koulutuksilla ja työvuosilla toteuttamiskelpoinen muotoilu pi-täisi olla kyllä ihan tehtävissä.

Toinen merkintä: Lähtökuopissa melko selkeää

Raskas huokaus. Siinä, missä palikkatornin reipas sortuminen voi saada leikki-ikäisen hekottamaan ja tarttumaan hymyssä suin uuteen yritykseen, niin saattaa aikuiselle olla vaikeam-paa. Mutta katsotaan rauhassa vielä, mitkä ovat ne faktat, mitä me tai muut emme tässä ehkä ymmärrä. Jos ymmärret-täisiin yhdessä jatkossa paremmin, niin hyvä edes se. Ajatte-lun ja viestinnän kehittäminen on välttämätön ponnistuslauta sosiaalityöhön liittyvien asenteiden muuttumiseksi.

Alkuasetelma on ihan valoisa. Hankerahaa on alueilla vielä jaettavaksi. EU-rahoituskauden tavoitteet ovat kohtuullisen selkeät juuri esimerkiksi työttömyyden, köyhyyden ja syrjäyty-misen voittamiseksi. Hankerahoitusta markkinoitaessa ainakin puhutaan siitä, että uudenlaiset avaukset ja hakijatahot ovat

tervetulleita. Mutta ovatko ne sitä oikeasti? Se jää nähtäväksi ja viime kädessä rahoituskauden päätyttyä arvioitavaksi.

Tärkeää on se, miten jouhevasti eri rahoittajatahojen yhteistyö - niin valtakunnallisten ja alueellisten välinen kuin alueellisten keskinäinen, maakuntarajat ylittävä toiminta - arjessa sujuu. Voisi sujua ihan hyvinkin sen sijaan, että innovatiivisuus kui-vuisi avustushanojen toiminta-alueiden rajapyykkeihin. Sääli se, jos useamman maakunnan rajat ylittävät tai valtakunnal-lisesti joukkoja kokoavat hankkeet pirstoutuvat byrokratiaksi ja monien eri rahahanojen avustettaviksi. Välttäkäämme sitä, että kehittämistä koordinoiva tiekartta hämärtyy pienenpieni-nä hankkeina eri suuntiin risteävien kinttupolkujen viidakoksi.

Kolmas merkintä: Alkulämmittely tieto- ja kokemus-tuella tarpeellinen

Monille sosiaalityön ammatti vaikuttaa mysteeriltä, jonka konkreettista sisältöä ei tiedetä eikä arjen kehittämishaasteita tunneta. Hämmentävää on kohdata vielä nykypäivänä asenne, että ennemmin lienee kyse joko leivän ja sopan jakamisesta tai ostopalveluihin ohjaamisesta kuin mistään osaamisen ke-hittämisen nimissä rahoitettavasta oikeasta asiantuntijatyös-tä. Että ihan se yliopistollinen maisterikoulutus nykyisin sosi-aalityöntekijänä toimivilta vaaditaan. Äh!

Tulee mieleen jo toinen, Putouksessa vuonna 2014 seikkaillut sketsihahmo Ymmi Hinaaja. Ymmi saattaisi todellakin todeta, että *”Ei se yhteiskunta pyöri sillä tavalla, että päätettäisiin raha-asioista pelkästään ennakkoasenteiden varassa. Kuule,*

mä en voi sulle tässä neuvottelussa nyt sosiaalityön ymmär-rykseks muuttua.” Mutta mihinkäs siitä pääset: sosiaalityön-tekijätausta kun on, niin sitä yrittää olla kaikin puolin avuksi. Tietoa ja ymmärrystä lisää, hoi!

On hyvä tietää, että pätevistä sosiaalityöntekijöistä on pulaa. Etenkin on pulaa pätevistä ja pysyvistä: työntekijöiden vaih-tuvuus on monista syistä todellinen ongelma. Tätäkin sosiaa-lialan osaamiskeskukset parhaillaan sosiaali- ja terveysminis-teriön toimeksiannosta selvittävät koko maassa.

Miltä tilanne nyt näyttää? Alustavien tulosten mukaan noin puolessa avoinna olleista sosiaalityön vakansseista on kulu-neen viime vuoden aikana ollut vaikeuksia saada tehtävää täytettyä. Maakunnittain on selviä eroja, ja Itä-Suomessa on keskimääraistä synkempää. Eniten rekrytointivaikeuksia koko maassa kokeneeseen seitsemän maakunnan ryhmään kuuluu ISON toimialueelta kolme maakuntaa: Kainuu, Etelä-Savo ja Pohjois-Karjala. (Keskinen, Kiiski, Kuusinen-James ja Vuorijärvi 2017, 13.) Pohjois-Savon tilannetta helpottanee muun muassa se, että Itä-Suomen yliopisto tarjoaa sosiaalityön koulutusta maakunnan keskuskaupungissa Kuopiossa.

Jo siinä on kehittäjillä suuri työ, että saadaan harvalukuiset pätevät sosiaalityöntekijät - tai edes osa heistä - arjen työpai-neissaan paneutumaan uudistamiseen. Sen lisäksi tarvitaan useimmiten jo valmiiksi talousmurheiset työnantajat taipu-maan hankkeissa vaadittaviin omarahoitusosuuksiin. Ja mikä tärkeintä, toisin toimimisen kokeiluihin olisi saatava mukaan

elämänsä moninaisissa kiemuroissa kamppailevat asiakkaat ja asukkaat. Kysymys on muutostyöstä asiakkaiden ja asukkaiden elämäntilanteissa.

Olisi tärkeää saada kehittämisjoukkueet mukaan yhtä useammasta maakunnasta. Itä-Suomen maakunnat ovat sote-palvelujen organisoinnissa eri kehitysvaiheissa ja opiksi otettavaa olisi toinen toisiltaan. Parhaimmillaan maakunnat voivat hyötyä toistensa osin eritahtisista ja osin samantahtisista sote-etenemisistä. Elämisen ja kehittämisen konteksteissa kun on sopivasti sekä samankaltaisuutta että erilaisuutta ja ongelmassa niin yhteistä kuin ratkaisuisia vaihtelua. Maantieteellisesti lähimpiä naapureita nämä maakunnat joka tapauksessa keskenään ovat.

ISON toiminta-alueella Kainuun sosiaali- ja terveydenhuollossa on toimittu maakuntamallilla jo toistakymmentä vuotta, viime vuodet kuntayhtymänä. Etelä-Savossa Essote-kuntayhtymä (kahdeksan kuntaa poislukien Itä-Savon alue) ja Pohjois-Karjalassa maakunnan kuntien lisäksi Heinäveden kunnan kattava Siun sote -kuntayhtymä ovat käynnistyneet tämän vuoden alussa. Pohjois-Savosta osa eli Ylä-Savon sote toimii kuntayhtymänä, ja koko maakunnan kattavissa PoSoTe-valmisteluissa toimii yli 50 työryhmää. Sote-uudistuksen vakaa tarkoitus on kuitenkin, että maakunnat toimisivat entistä enemmän myös yhdessä eli joustavasti maakuntarajat ylittäen.

Neljän maakunnan yhteinen ISO-toiminta on parhaimmillaan arvokasta luottamuksen rakentamista sosiaalialan kehittämiseen ja siitä on hyötyä sosiaalialaa ja sosiaalityötä laajemmin. Vaikka emme edes tavoittelisi kaikissa teemoissa kaikkia maakuntia pilotointiasentoon, on tärkeää, että huolehdimme

monikanavaisella viestinnällä kehittämiskokemusten kulkeutumisesta koko toiminta-alueelle – ja sitäkin kauemmas. Mitä tiukemmalla rahoitus on palvelujen tuottamisessa, sitä tiukemmalla se tahtoo olla niiden kehittämisessä.

Kehittämiskonstit ovat kuitenkin onneksi nykyisin monet. Sosiaalityöllä on varmasti annettavaa ratkottaessa yhtälöä, jossa alueen väestömäärä vähenee, ikärakenne vanhenee ja pätevien auttajien lukumäärä tahtoo olla kortilla. Kun pitäisi toimia niin, että ihmiset selviytyisivät mahdollisimman pitkälle ihan ilman palveluja – siinä on yhteistä haastetta yllin kyllin! Kylä maakuntien kannattaa jatkossakin yhdistää voimavaroja ja kohdentaa niitä tutkimusavusteiseen kehittämiseen. Siitä on odotettavissa raportoinnilla läpinäkyväksi toimitettua tietoa uudistustoimista ja niiden kustannusvaikuttavuudesta. Tässä hän ihan innostuu!

Emme siis anna periksi: kokoamme sisukkaasti kehittämisparilikoista uuden, entistä tukevammin pystyssä pysyvän tornin. Sen huipulta näkee pitkälle tulevaisuuteen. Tulee mieleen kanadanranskalaisen juristin André Noël Chakerin suomalaista elämäntapaa myönteisesti kuvaillut tietoteos The Finnish Miracle – Ihanuuksien ihmemaa. Ilmassa on jo pieniä lupaavia merkkejä The Eastern Finnish Miraclesta: Tunnistettu, tunnus-tettu ja itäsuomalaisten asukkaiden elämässä konkreettisina myönteisinä muutoksina tuntuva sosiaalityö se siellä nostaa päätään. Voitte jo kuvitella, miten ketterästi asiakkaiden elämäntilanteiden moninaisiin avuntarpeisiin vastaavat uudet yhteistyökokeilut. Niiden selvästä myönteisestä vaikuttavuudesta kertovat tyytyväiset asiakkaat ja monet muutkin osapuolet – digitalisoitujen mittareiden säestyksellä – wau!

Neljäs merkintä: Toivonkipinöitä osaamisen uudistamiseksi

Tiivistähtinen aamu. Pujahdan sisälle eduskunnan väistölöihin ja saan vahtimestarilta ohjeet, miten löytää sosiaali- ja terveysvaliokunnan kokoukseen. Astumme kuultavajoukkona sisään. Ilahdun, kun puheenjohtaja muistaa toiveeni esittää ensimmäisenä kommentit sosiaali- ja terveydenhuollon päivytyksen uudistamista koskevaan lakiluonnokseen. Töölönlahden toisella laidalla on nimittäin parhaillaan alkamassa toinen tilaisuus, jonka puheenvuoron pitämisestä en myöskään haluaisi myöhästyä. Osallistuminen sosiaalialan tulevaisuuden osaamistarpeiden ennakoointiin tuntuu todella tärkeältä ja kiinnostavalta.

Kuukautta aikaisemmin sähköpostiini oli saapunut ryhmäkutsu osallistua neljä työpajapäivää käsittävään asiantuntijatyöhön: ”*Opetushallitus toteuttaa yhdessä sosiaalialan koulutustoimikunnan kanssa sosiaalialan tulevaisuuden osaamistarpeita kartoittavan ennakointiprosessin 2016–2017. Hankkeen tavoitteena on tuottaa tietoa yliopistojen, ammattikorkeakoulujen sekä ammatillisten oppilaitosten koulutuksen sisältöjen kehittämisen tueksi.*” Oi, miten hyvä jengi ja hieno aihe – heti mukaan vaan!

Sosiaalialan osaamiskeskustyössä on ensimmäisten runsaan viidentoista vuoden aikana ollut yllättävän vähän yhteistyötä opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan kanssa. Sitä on syytä lisätä! Ennakointityötä vetävän KPMGn edustaja oli pian ottanut yhteyttä ensimmäistä työpajaa koskevalla alustuspöynnöllä. Niinpä lähestyin aihetta diasetillä *Sosiaalialan tulevaisuuden trendit ja aikuissosiaalityön osaaminen 2030-luvulle.*

Jälkeenpäin kommentoitiin, että ensimmäinen työpajapäivä kokonaisuudessaan oli käynyt innostujaisista. Viimeisessä yhteisessä tapaamisessa puolestaan mietittiin sitä, että vasta osaamistarpeiden ennakoinnin raportin ollessa käsillä voitaisiin istua alas miettimään perusteellisesti sitä, mitä tästä olisi syytä seurata eri ammattien koulutukselle: opetussuunnitelmille ja käytännön toteutuksille. Myös sitä pitäisi yhdessä ennakoida, miten alan opetushenkilöstöä tulisi valmentaa ja kouluttaa uusien osaamistarpeiden näkökulmasta. Saimme juuri kutsun tulla jatkamaan OPHn/KPMGn koulutuksen kehittämisen työpajassa tätä sosiaalialan osaamisen ennakoinnin prosessiamme – hyvä! Viimeaikainen uutisointi (Sote-koulutuksen uudistaminen käynnistyy 2017) lupasi myös ilahduttavasti, että opetus- ja kulttuuriministeriö tarttuu sosiaali- ja terveydenhuollon koulutuksen uudistamiseen – se jos mikä edellyttää monialaista asiantuntijayhteistyötä.

Osaamisen ennakointityössä ei rajauduttu sosiaalityöhön, vaan kyse oli laajemmasta: aikuisten parissa tehtävästä sosiaalialan työstä. Se puolestaan määriteltiin sosiaalialan ehkäiseväksi ja korjaavaksi työksi, jonka pääasiallisena asiakasryhmänä on työikäinen väestö. Tällöin tarkastelussa huomioitiin ehkäisevän ja elämänhallintaa tukevan sosiaalialan työn osaaminen sekä sosiaalisessa kuntoutuksessa tarvittava osaaminen. (Aikuisten parissa...2017, 4.) Mutta toki tehty työ antaa relevantteja eväitä myös sosiaalityön osaamistarpeiden ennakoointiin. On tämä niinkin nähtävä, ettei sosiaalityötä saa jättää huomioimatta, sosiaalityöllä on oikeus uudistua!

Tätä kirjoitettaessa ennakointityön loppuraportti on julkistamista vaille valmis. Siihen kannattaa tutustua jo pelkästään laajasti käyttökelpoisen ennakointimenetelmän takia. Alan osaamistarpeisiin vaikuttavien muutosvoimien jäljille päästiin PESTE-A -menetelmällä. Menetelmässä otetaan huomioon poliittiseen, taloudelliseen, sosiaaliseen, teknologiseen, ekologiseen ja arvoihin liittyvät muutokset. Skenaariot puolestaan rakennettiin tulevaisuustaulukko-menetelmällä. Ryhmissä pohdittiin:

1. realistisinta ennakoitavissa olevaa tulevaisuusnäkyä (BAU = Business As Usual),
2. toivottavaa tulevaisuusnäkyä,
3. ei-toivottavaa tulevaisuusnäkyä sekä
4. yllättävää, villiä ja irrottelevaa tulevaisuusnäkyä.

Kuhunkin skenaarioon hahmoteltiin asiakastyypin avulla tulevaisuusnäkyä konkreettisemmin kuvaavia tarinoita. Näin saatiin esille kunkin skenaarion erityispiirteet, joiden mukaan ne nimettiin:

1. rakenteet muuttuvat, asiakastyö jatkuu (eli aika järkeenkäypää nykymenon valossa),
2. elämisen sietämätön keveys (olisi sosiaalityön näkökulmasta kerrassaan toivottavaa),
3. jokainen on oman onnensa seppä ja kaverille ei jätetä (auts, ei kai sentään) sekä
4. hyvinvointiyhteiskunta (nupit kaakkoon ja ideat lentoon).

Mikään näistä tuskin sellaisenaan vastaa alan tulevaisuutta, mutta oivia apuvälineitä ne ovat - niin osaamisen määrittelyssä kuin ylipäättään tulevaisuuden etenemissuuntien valinnassa ja ennakoinnissa.

Viimeisimmäksi mainittu hyvinvointiyhteiskunta-skenaario voimimnityksenä kuulostaa kuivalta. Oli inspiroivaa, hauskaa ja antoisaa osallistua osaamistarpeiden ennakointiin. Tulosten jälkikäteispohdinta voi monen yllättää. Nimittäin mielestämme villiin ja irrottelevaan skenaarioon kytkeytyvät osaamistarpeet ovat monelta osin ihan täyttä törinää jo nyt – ehkä monessa juuri avain tulevaisuuden hyvinvointiin. Ei huono!

Viides merkintä: Muutosvoimia tunnistettu

Keskustelu työpajoissa kävi vilkkaana. Yhteiskunnallisia muutosvoimia on paljon, mitkä olisivat olennaisimpia? Kyllä vain se siltä näyttää, että elämäntavat monimuotoistuvat edelleen: moniarvoisuus, monikulttuurisuus ja moni-ikäisyys tulee sosiaalityössä ja osallisuuden vahvistamisessa ottaa huomioon (Aikuisten...2017, 9).

Helposti voi ajatella, että kaiken kaikkiaan hyvinvointipolitiikka ja -malli muuttuvat maapalloistumisen eli globalisaation myötä. Miten sitten käy alueelliselle ja luokkien väliselle polarisaatiolle? Onko eri ryhmittymien välillä totuus vielä eriytyvämmän suhteellista? Lisääntyvätkö yhtäältä eriarvoisuus ja toisaalta protektionismi eli pyrkimys omien intressien ja näkemysten yhtä voimakkaampaan suojaamiseen? Miten onnistutaan turvallisuuteen liittyvässä riskienhallinnassa, on polttava kysymys yhteiskuntarauhan näkökulmasta. (Aikuisten...2017, 9.) Miten voidaan vaalia turvallisuutta aidosti turvallisesti eli ilman turhaa ärsyttämistä ja sitä kautta aggressioiden provosointia?

Digitalisaatio etenee, entä digiosaaminen: missä tahdissa kulkevat toisaalta mahdollisuudet ja toisaalta kyvyt käyttää digitalisoituja sovelluksia ja palveluja. Big data antaa mahdolli-

suuksia, mutta luoko se myös riskejä, jos luokittelut kääntyvät kovin herkästi myös kontrollipolitiikaksi? Etiikka hoi, älä jätä! Asiakkuus muuttunee mutkikkaasti hallittavaksi joukoksi oikeuksia ja velvollisuuksia, jossa joka tapauksessa vastuu omasta sekä läheisten hyvinvoinnista ja terveydestä kasvaa. Etsivä sosiaalityö nostettiin esille yhtenä tulevaisuuden vastauksena. (Aikuisten parissa...2017, 9.) Jäljille pääseminen edellyttää muun muassa johtolankojen paljastamista nykyistä osuvammalla tiedonhallinnalla. Tarvitaan myös jalkautuvaa työtapaa apua tarvitsevien tavoittamiseksi.

Entä kuinka muuttuu työn arvostus: onko työ vain harvojen herkkua eikä osalle kansaa edes kovin realistinen tai vetovoimainen osa elämää. Tiedon merkitys päätöksenteossa nojautunee nykyistä enemmän näyttöön ja tutkimukseen – siispä niitäkin koskevaa osaamista olisi kehitettävä. Optimistisesti todettiin, että kyllä ammatillisuus uudistuu: rakenneuudistusten ja monien muiden prosessien myötä esille nousevat uudenlaiset työnteon mallit ja tavat. (Aikuisten parissa...2017, 9.) Hyvä niin!

Kuudes merkintä: P.S. Carpe diem, sosiaalityö!

Ei se yhteiskunta silläkään tavalla hyvin pyöri, että sosiaalityö antaa liikaa tilaa muille niissä prosesseissa, joissa sillä itsellään on asiantuntemusta. Asiantuntemusta voi ja kannattaa jatkuvasti vahvistaa, mutta ei salassa. Kyllä viestintää pitää lisätä, jotta näkyvyys, tunnettuus ja yhteinen ymmärrys kasvavat. Sosiaalityö enemmän esille, se on sekä oikeus että velvollisuus.

Kannattaa siitakin iloita, miten muut osaavat ja täydentävät yhteisen työn. On arvokasta tunnistaa osaamisen rajapinnat ja

siinä mieltään huojentaa: katsottaisiinko nämä arjen vaativimmat kohdat sittenkin yhdessä ja ihan isommalla joukolla. Mikä onkaan sosiaalityön tilanne yhteiskunnassa tällä hetkellä, entä mitä sosiaalityölle sen nykyistä vaikuttavampaan tulevaisuus-asentoon saattelemiseksi tarvitsisi tällä alueella tehdä. Ja mikä tärkeintä, miten se fiksuimmin yhdessä tehtäisiin - yhteiseksi hyväksi.

"Sosiaalityö
tarvitsee profiilin
kohottamista ja
osaamisen
vahvistamista,
sillä meiltä eivät
hommat lopu
tulevaisuudessakaan."

Sosiaalityötä kehittämässä kahdella eri vuosikymmenellä

Heli Aalto & Marjut Arola

Pohjois-Karjalassa on valmistauduttu sote-uudistukseen pitkäjänteisesti ja etunojassa. Yhteisenä tahtotilana on ollut vahvistaa sosiaalityötä ja sen alueellisia toimintaedellytyksiä tulevassa muutoksessa. Tässä artikkelissa keskustellaan sosiaalityön ajankohtaisista kehittämiskysymyksistä kahdella vuosikymmenellä. Kirjoittajat käyvät vuoropuhelua sosiaalityön ja sosiaalisen osaamisen paikasta nyt ja tulevaisuudessa.

Ajat muuttuvat – kysymykset säilyvät
Valtakunnallisen sote-uudistuksen kynnyksellä on hyvä muistella 2000-lukua, jolloin Pohjois-Karjalassa valmistauduttiin etujoukoissa ennakoituun palvelurakenneuudistukseen. Yhteisenä tavoitteena oli tuolloin uudistaa sosiaalityötä ja turvata sen toimintaedellytyksiä sote-rakenteiden muuttuessa. Sosiaalityön kehittämishanke vv. 2003–2005 oli iso maakunnallinen ponnistus, johon osallistui yhdeksän pohjoiskarjalaista kuntaa sekä useita alueellisia järjestöjä ja kehittämisverkostoja. Tavoitteena oli kehittää kuntien sosiaalityötä toimijalähtöisesti, sosiaalityön tarpeista ja lähtökohdista käsin. Yhdistävänä tekijänä oli tarve löytää sosiaalityöhön uudenlaisia yhteistyörakenteita ja kumppanuuksia.

Jo tuolloin keskeinen kysymys oli se, kuinka kansalaisten hyvinvointipalvelut pystytään turvaamaan tulevaisuudessa ja mikä tehtävä sosiaaliselle osaamiselle jää tulevassa palvelurakenneuudistuksessa. Nähtävissä oli, että julkisen sektorin rooli palveluiden tuottamisessa muuttuu. Alueelliset väestöennusteet ennakoivat Pohjois-Karjalaan muuta maata nopeampaa väestön ikääntymistä, terveyserojen kasvua ja korkeaa sairastavuusindeksiä. Maakunnan työvoimapolitiittisina haasteina olivat puolestaan korkea rakenteellinen työttömyys, työikäisen väestön kasvava muuttoliike Etelä-Suomen kasvukeskukseen sekä valmistautuminen suurten ikäluokkien eläköitymisen jälkeiseen työvoimapulaan. (Pohjois-Karjalan liitto 2002.)

Sosiaalityön kiireellisimmät ongelmat liittyivät palveluiden organisointiin, pätevien sosiaalityöntekijöiden rekrytointivaikeuksiin ja työssä jaksamisen pulmiin. Pätevien työntekijöiden puute näkyi tuolloin erityisesti maakunnan reuna-alueiden pienissä kunnissa. Muun muassa työn kuormittavuus ja työssä jaksamisen haasteet johtivat siihen, että pätevät sosiaalityöntekijät siirtyivät perussosiaalityöstä muihin tehtäviin. Alueellista työntekijäpulaa pahensi se, että sosiaalityön yliopistokoulutus lopetettiin Joensuun yliopistossa 2000-luvun alussa.

Tulevan palvelurakenneuudistuksen ennakoitiin myös tuovan tarvetta määritellä sosiaalialan ammattirakenteita ja työnjakoja uudelleen. Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista tuli voimaan vuonna 2005. Samalla aloitettiin valtakunnallinen sosiaalihuollon henkilöstön tehtävärakenneselvitys, jonka tavoitteena oli selkiyttää sosiaalialan keskeisten ammattiryhmien työnjakoa ja muuttaa tehtävärakennetta paremmin asiakkaiden tarpeita vastaavaksi (Sosiaali- ja terveysministeriö 2007). Tässä yhteydessä sosiaalityön osaamisen nähtiin jäsentyvän yksilötyön ohella entistä selkeämmin yhteisölliseksi ja yhteiskunnalliseksi muutostyöksi, jossa sosiaalityön tiedontuottamiseen ja vaikuttamistyöhön liittyvät tehtävät korostuvat (Jämsén & Arola 2005).

Ratkaisuja näihin valtakunnallisiin ja maakunnallisiin kehittämishaasteisiin haettiin sosiaalityön verkostojen ja yhteistyörakenteiden vahvistamisesta. Hyvinvointialan verkostoyhteistyöstä oli Pohjois-Karjalassa jo ennestään pitkä kokemus. Tavoitteena oli uudistaa vanhoja toimintatapoja sekä löytää uusia, luovia ja innovatiivisia yhteistyöavauksia. Sosiaalityöntekijöiden osaamista ja kokemusta pyrittiin saamaan vahvemmin mukaan alueellisten hyvinvointipalveluiden kehittämiseen ja uudistamiseen. Hyvinvoinnin arjen asiantuntijuudelle ja sosiaalisen osaamiselle oli suurta tilausta.

Samat kysymykset ja kehittämisteemat näyttäisivät olevan kovin ajankohtaisia edelleen. Jo tuolloin, yli kymmenen vuotta sitten totesimme, että kehittämistyöhön tarvitaan pitkäjänteisyyttä ja sitkeyttä. Sosiaalityön osaamisella on yhä merkittävä paikkansa palvelujärjestelmien kehittämisessä, mutta miltä näyttää, onko sosiaalityö pystynyt lunastamaan paikkansa nykyisissä kehittämisrakenteissa?

Suolana sote-sopassa?
Pohjoiskarjalainen etukeno pitää monessa asiassa pintansa edelleen. Kansallisen sote-hämmennyksen keskellä maakunnassa päätettiin huhtikuussa 2014 ottaa iso harppaus pitkään kuljetulla yhteistyön polulla ja alettiin valmistella Siun sotea – sosiaali- ja terveyspalvelujen kuntayhtymää.

Lokakuussa 2015 maakunnan kunnat ja Heinävesi tekivät puolentoista vuoden valmistelun ja hiomisen jälkeen päätöksen Siun soten perustamisesta ja toiminta käynnistyi vuoden 2017

alusta. Sopii kuitenkin kysyä, onko Siun sote kuitenkaan tuottanut mitään uutta rakenteisiin vai keksimmekö pyörää uudelleen?

Siun soten valmistelun aloittamisesta on tämän artikkelin kirjoitushetkellä kulunut vain kolme vuotta, mutta näyttää siltä, että sote-uudistuksen kansallinen poliittinen retoriikka on muuttanut fokusta. Siinä missä kolme vuotta sitten korostettiin integraatiota ja alueellisesti yhdenvertaisia palveluja, ovat puheen keskiössä nyt säästöt, kustannukset ja lääkäripalvelujen saatavuus. Asiakaspalautteen perustella voidaan toki todeta, että myös Pohjois-Karjalassa lääkäripalveluihin pääsy puhuttaa. Sosiaalisen näkökulmasta huolettaa kuitenkin erityisesti integraatiodiskurssin väheneminen.

Kustannusten säästön tai hallinnan mekanismien ulottaminen yksioikoisesti palvelujen tuottamiseen ja asiakkaan elämään sisältää paljon riskejä. Palveluintegraation lähtökohtana tulisi olla asiakkaan prosessi ja hänen tarpeensa. Paljon palveluja tarvitsevat asiakkaat ovat yhteisen tekemisen ydin. Uudenlaiset innovaatiot päällekkäisyyksien välttämiseksi sekä asiakkaan näkökulmasta tavoitteellisen toiminnan mahdollistamiseksi ovat enemmän kuin tervetulleita.

Sosiaalityön viitekehys ja osaaminen paljon palveluja tarvitsevien asiakkaiden prosesseissa voisivat parhaimmillaan olla kokonaisuutta yhteen sitova liima. Yhteistyöhön muiden ammattiryhmien kanssa tarvitaan kuitenkin vielä lisää vahvuutta. Suurin osa toimijoista kokee tekevänsä moniammatillista

työtä asiakkaan tilanteen vaatimalla tavalla, mutta onko todellisuus kuitenkaan näin? Moniammatillinen työ kun ei ole pelkästään oman elementin tuomista asiakkaan tilanteen ratkaisemisen hyväksi. Sen tulisi olla myös osallistumista elävän synteessin tekemiseen yhdessä muiden kanssa – erityisesti asiakkaan kanssa. Tämä vaatii moniäänistä vuoropuhelua, johon ei tunnu olevan aikaa.

Rajallisten resurssien eetoksessa palvelujen tehostaminen on yksi keskeinen esitetty ratkaisukeino. Tehostaminen mielletään milloin työntekijän resurssin parempana hyödyntämisenä milloin lopputuloksen kautta asiakkaan näkökulmasta vaikuttavampana palveluna. Sosiaalityössä ja sosiaalialalla on kuitenkin muistettava, että vaikuttava työskentely perustuu aina luottamussuhteeseen työntekijän ja asiakkaan välillä ja sen syntymisen nopeuttamiseen tulee suhtautua vähintäänkin kriittisesti.

Tuleeko asiakkaasta uudessa sotessa kuluttaja, jolla on kuluttajan oikeudet? Kasvavatko segmentoinnin ja sitä myötä palvelujen tuottamistavan eri areenoiden luomat erot kategorioiksi, jotka leimaavat ihmistä? Paheneeko poteroituminen eri hallintokuntien välillä entisestään? Jää nähtäväksi. Samoin kuin se, miten sosiaaliala vastaa näihin haasteisiin.

Kohtuullisen selvältä vaikuttaa kuitenkin se, että uudistuksen valmistelun aikainen kansallinen riskien ja vaikutusten arviointi ei herätä ammattilaisten eikä asukkaidenkaan luottamusta. Muutosvaatimusten ja niihin esitettyjen ratkaisuvaihtoehtojen perusteellinen punninta eri näkökulmista vaatii tieteellisten yhteisöjen, poliittisten foorumeiden ja käytännön työnte-

kijöiden perspektiivin yhteen nivomista. Tällaisen keskustelun käyminen vaatii aikaa eikä tämä vaatimus välttämättä parhaiten sovi yhteen ketteryuden ja kokeilukulttuuriajattelun kanssa. Ovatko sosiaalialan tieteelliset yhteisöt tai työntekijät osallistuneet tai päässeet osallistumaan keskusteluihin riittävästi? Jos eivät, mikä siihen on ollut syynä?

Sosiaalisen tiuku helisemään

Sote-uudistuksen sosiaalisen ulottuvuus muistuttaa Tove Janssonin kertomuksen näkymätöntä lasta. Se on läsnä, mutta tuntuu, ettei kukaan sitä näe. Tarinan lapsella on kaulassa tiuku, jonka äänestä kuulee, missä lapsi liikkuu. Sote-uudistuskeskustelussa ei sosiaalisen tiuku ole hurjasti helissyt. Yksi sosiaalityön perustehtävistä on vaikuttaminen, yhteiskunnallisten epäkohtien ja keskustelun paikkojen esiin tuominen ja heikoimpien puolustaminen. Miten olemme tässä onnistuneet sote-uudistuksen edetessä?

Anna Metteri on väitöksessään ”Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö” (2012, 205) muistutanut siitä, että kasvaneet asiakasmäärät ja asiakasta kohden käytetyn työajan vähentyminen kärjistikivät ihmisten ja monimutkaisen, pirstaleisen sekä jäykän järjestelmän kohtaantoa. Se näkyi muun muassa ohjauksen ja neuvonnan puutteena. Sosiaalisen syrjäytyminen tai syrjäyttäminen liiketalouden tai medikalisaation tieltä voi johtua osin tietämättömyydestä. Osin taustalla on myös se, että ilmiönä monimuotoinen ja enakoimaton sosiaalinen haastaa sosiaali- ja terveydenhuollon kentän toisaalta nopeuteen ja ketteryuteen ja toisaalta yleistettävyyteen pyrkivät kehittämisratkaisut.

Jos Eino Kuusen oppien mukaisesti ajatellaan sosiaalipolitiikan olevan sosiaalista suojelua, voidaanakin kysyä, ketä nykyisellään pitää suojella – ja keneltä?

Työ sosiaalisen vahvistamiseksi jatkuu

Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen on tulevaisuudessa erityisesti kuntien vastuulla. Leikkisästi on todettu, että kun pahoinvointi siirtyy soteen, jää kunnille aikaa ja voimavaroja keskittyä hyvinvointiin. Terveyserojen sosiaaliset komponentit, kuten ylisukupolviset ongelmat, jäävät usein huomioimatta. Valinnanvapauden, yhtiöittämisen sekä maakuntauudistuksen mahdollisesti tuomat muutokset nostavat väkisin esiin kysymyksen siitä, olemmeko siirtyneet hyvinvointipoliittisesti uuteen aikaan. Ja jos näin on, millainen tuo aika on?

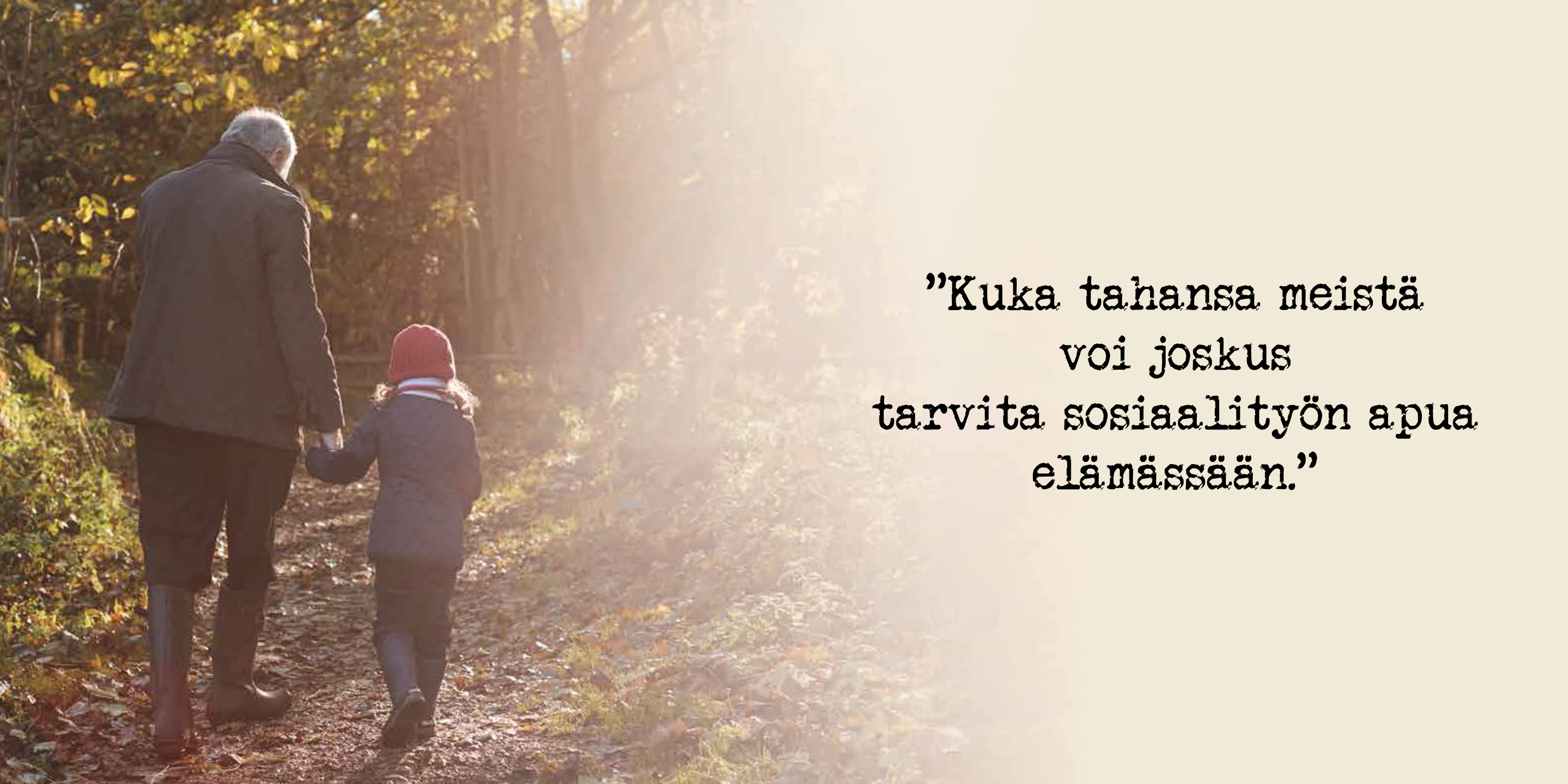
Tove Janssonin tarinassa näkymättömästä lapsesta lapsi muuttui kokonaan näkyväksi, kun hän ilmaisi vihansa. Toivottavasti sosiaalisen ei tarvitse mennä sitä kautta, vaan asukkaiden ja myös hauraimpien asiakasryhmien ääni saadaan kuuluville. Nyt jos koskaan sosiaalityön on palattava perustehtäviensä äärelle: puolustamaan niitä, jotka eivät siihen itse kykene. Uudelleenarviointia tarvitaan siihen, miten se tehdään. Uudelleenarviointi, menetelmien ja keinojen reflektointi ja yhdessä tekeminen kuuluvat kaikille.

Sosiaali- ja terveysalan professioiden välinen jännite on olemassa, mutta se on liennytettävissä. Toisen osaamisen arvostus on toisaalta asennekysymys toisaalta oppimisprosessi, jossa koulutusorganisaatioilla on merkittävä rooli. Sosiaali- ja

terveysalan korkeakoulutuksen sisältöjä ja pedagogisia ratkaisuja kehitetään jatkuvasti moniammatillisista osaamista vahvistaviksi.

Sosiaali- ja terveydenhuollon säästöt, työmäärän lisääntyminen sekä työhön ja sen organisointiin liittyvät muutokset kuormittavat työntekijöitä ja lisäävät pahoinvointia. Kuva sosiaalityön työoloista ja työntekijöiden jaksamisesta onkin huolestuttava ja sosiaaliala on noussut yhdeksi työpahoinvoinnin kärkialoista Suomessa. (Mänttari-van der Kuip 2015, 74.) Resursseja on kohdistettava työolojen ja johtamisen uudistamiseen. Toimintaympäristöjen muutokset ja digitalisoituminen sekä erityisesti harvaan asuttujen alueiden realiteetit asettavat johtamisen tilanteeseen, jossa on löydettävä uusi synteesi perinteisen julkisjohtamisen ja toisaalta liiketoiminnallisten johtamistrendien välille.

Nyt jos koskaan on sosiaalisen yhteiskunnallisena ammattina kyettävä toimimaan muutoksessa proaktiivisesti. Muutokseen tarvitaan tietoa, tahtoa ja yhteistyötä. Sosiaalialan koulutusorganisaatioilla on valmiuksia kouluttaa tulevaisuuden ammattilaisia, jotka pystyvät entistä paremmin vastaamaan asiakkaiden ja muuttuvien palvelurakenteiden tarpeisiin. Koulutusorganisaatioiden valmiuksia tukevat aidot työelämäkumppanuudet. Sosiaalityö tarvitsee profiilin kohottamista ja osaamisen vahvistamista, sillä meiltä eivät hommat lopu tulevaisuudessakaan.

An elderly man with grey hair, wearing a dark coat and tall black boots, is walking away from the camera on a dirt path. He is holding the hand of a young child who is also walking away. The child is wearing a red beanie, a dark jacket, and dark pants. The path is surrounded by trees with yellow and orange autumn leaves. The sun is shining brightly from the right, creating a strong lens flare and illuminating the scene. The text is overlaid on the right side of the image.

"Kuka tahansa meistä
voi joskus
tarvita sosiaalityön apua
elämässään."

Agentti S.O.S. – lupa vaikuttaa

Päivi Malinen

Pohdin artikkelissani sosiaalityön osaamista ja sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta. Mitä niihin kuuluu? Missä niitä tarvitaan? Miksi sosiaalityön asiantuntemus on tärkeää juuri nyt?

“Laillistettu ammattihenkilö” – hieno ja juhlallinen termi. Lakia sosiaalihuollon ammattihenkilöistä (817/2015) odotettiin pitkään. Se astui maaliskuussa 2016 voimaan.

Sosiaalityöntekijän ammattia saa harjoittaa vain laillistettuna ammattihenkilönä. Mutta mitä se tarkoittaa? Mitä sosiaalityöntekijä saa tehdä ja mitä sosiaalityöntekijän kuuluu tehdä? Jos agentti 007 on saanut luvan toimia viikatemiehenä, minkä luvan ammattihenkilölaki sosiaalityöntekijälle antaa?

Sosiaalityöntekijän erityisiin velvollisuuksiin on ammattihenkilölaissa ensinnäkin kirjattu, että sosiaalityöntekijä vastaa sosiaalityön ammatillisesta johtamisesta. Sosiaalityöntekijä on vastuussa siitä, että sosiaalityön asiakas- ja asiantuntijatyö vastaa yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen tuen ja palvelujen tarpeeseen. Hän ammattihenkilönä huolehtii myös työn vaikutusten seurannasta ja arvioinnista. Sosiaalityöntekijän laajat tehtävät sijoittuvat monelle eri tasolle yksilöstä yhteiskuntaan.

Miksi kaikista sosiaalihuollon ammateista juuri sosiaalityöntekijälle on annettu erityisiä velvollisuuksia ja tehtäviä? Siksi, että ihmisten elämäntilanteet ovat usein monimutkaisia, vaikeita ja sotkuisia. Ihmiset elävät elämänsä yhteiskunnassa, joka on monen mielestä syrjäyttävä, eriarvoistava ja epäoikeudenmukainen. Palvelujärjestelmä on rakentunut niin sekavaksi ja pirstaleiseksi, että sieltä on vaikea löytää apua, vaikka

etsintään vielä riittäisikin voimia. Sosiaalityön on pystyttävä vastaamaan hyvin erilaisiin tarpeisiin nopealla aikataululla.

Sosiaalityölle on lainsäädännössä määritelty monenlaisia tehtäviä, vastuita ja velvollisuuksia. Näiden yhteisenä nimittäjänä on tukea yksilöitä ja perheitä muutoksessa sekä työskennellä myös yhteisöllisen ja rakenteellisen työn tasolla. Sosiaalityön asiakkaita ovat etenkin kaikkein heikoimmassa asemassa olevat henkilöt, jotka tarvitsevat erityistä tukea elämässään ja asioidensa hoitamisessa.

Toisaalta kuka tahansa meistä voi joskus tarvita sosiaalityön apua elämässään. Kriisit ja ongelmat kun eivät valikoi kohteitaan sosiaalisen statuksen, varallisuuden tai sopivan ajankohdan suhteen. Sosiaalityöntekijä tarvitsee vankkaa osaamista ja asiantuntijuutta, jotta hän tunnistaa erilaiset tilanteet. Hänen on löydettävä erilaisia ja kulloinkin sopivia ratkaisuja, joilla ihmiset tulevat autetuiksi. Oleellisista on, että ihmiset alkavat löytää omia kykyjään ja voimiaan itsensä auttamiseksi.

Sosiaalityön osaamisen ydintä on yksilön tilanteen hahmottaminen suhteessa laajempiin kokonaisuuksiin. Miten sosiaalityön osaaminen ja asiantuntemus eroavat tässä kohtaa vaikkapa lääketieteen osaamisesta? Lääkärille potilas on fyysis-psykkinen kokonaisuus, joka rakentuu yhtäältä kehosta ja sen eri osista ja toisaalta mielestä. Lääkäri tutkii näiden osien ongelmia ja etsii ratkaisuja erilaisiin vaikeuksiin ja sairauksiin.

Sosiaalityöntekijän työssä asiakkaan “luurankoon” kuuluu yksilö omine ongelmineen tai mahdollisine sairauksineen. Tämä on kuitenkin vain pieni osa luurangosta. Kokonaisuuteen kuuluvat lisäksi esimerkiksi perhe (niin lapsuudenperhe kuin itse muodostettu), ystävät, asuinyhteisö, koulu, työ, taloudellinen toimeentulo, harrastukset ja vapaa-aika. Lisäksi kokonaisuuteen vaikuttavat ihmisen omat kokemukset itsestään ja toisista ihmisistä, osallisuudesta tai yksinäisyydestä.

Kirsikkana kakun päällä ovat vielä yhteiskunnalliset tekijät, kuten olemassa olevat palvelut ja niiden toimivuus tai toimimattomuus. Taustalla vaikuttavat ihmisen omakohtaiset kokemukset palvelujärjestelmästä ja yhteiskunnasta.

Sosiaalityön asiantuntijuudessa on kyse laajojen kokonaisuuksien hallinnasta, erilaisten tarpeiden ymmärtämisestä ja jatkuvasta kontekstin rakentamisesta yksilön ja yhteiskunnan välille. Sosiaalityöntekijä on sosiaalihuollon ammattiryhmistä ainoa, jossa kelpoisuuden edellytyksenä on akateeminen koulutus. Akateemisille valmiuksille ja niiden luovalle käytölle on yhä suurempaa kysyntää nyt, kun tulevaisuuden sotea muovaillaan uuteen uskoon. Tutkiva työote, epäkohtien havaitseminen, tiedon tuottaminen ja analysointi ovat kullannarvoisia taitoja ja suorastaan edellytyksiä myös rakenteellisen sosiaalityön vahvistamiselle.

Muutoksissa mukana

Yhteiskunnan rakenteiden muutoksilla on hyvin erilaisia vaikutuksia ihmisiin. Toiset selviävät muutoksista helposti, kun taas toisille pienetkin muutokset aiheuttavat suuria hankaluuksia. Muutosten vaikutuksia ei läheskään aina ole osattu ymmär-

retty tai haluttu ennakoida riittävästi. Sosiaalityössä kohdataan ihmisiä, joille muutokset ovat usein vaikeita.

Perustoimeentulotuen Kela-siirto on näyttänyt voimakkaasti sen, millaisia ongelmia puutteellisesti valmistellut muutokset voivat aiheuttaa. Ihmiset ovat joutuneet kohtuuttomiin tilanteisiin, kun hakemusten käsittelyajat ovat olleet luvattoman pitkiä tai päätökset epäoikeudenmukaisia muutosvaiheeseen liittyvien alkukankeuksien takia. Kela-siirto on tuonut näkyväksi sen, että toimeentulotuki on ollut – ja on edelleen – muutenkin kuin pelkkää sähköistä etuuskäsittelyä. Ihmiset tarvitsevat paljon erilaista ohjausta, tukea ja neuvontaa, johon tässä muutoksessa ei oltu varauduttu.

Mitä tästä voi oppia? Sosiaalityön asiantuntemusta tarvitaan, kun ratkotaan ihmisten monimutkaisia pulmatilanteita. Tarvitaan kokonaisvaltaista otetta ja näkemystä asiakkaiden elämästä ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Sosiaalityöllä on tähän liittyvää osaamista, keinoja ja menetelmiä, joita hyödyntämällä ihmiset tulevat paremmin autetuiksi. Tämä on ensiarvoisen tärkeää ymmärtää nyt, kun palvelujärjestelmiin suunnitellaan vielä suurempia mullistuksia.

Tietoa ja ymmärrystä

Sote-uudistuksen valmistelu on toistaiseksi ollut hyvin terveydenhuolto- ja lääkäripainotteista. Sosiaalihuolto, sosiaalipalvelut ja sosiaalityö ovat yhtä lailla osa uudistusta, mutta vain vähän esillä ja keskusteluissa. Ammattihenkilölaki voisi antaa pontta sosiaalityön roolin vahvistamiselle niin valmistelutyössä kuin tulevaisuuden palvelurakenteissa. Onhan laissa juuri sosiaalityöntekijän erityisiin velvollisuuksiin kirjattu yksilöi-

den, perheiden ja yhteisöjen tarpeisiin vastaava sosiaalityö kaikessa monipuolisuudessaan sekä sen vaikutusten seuranta ja arviointi.

Rakenteelliseen sosiaalityöhön ja vaikuttamiseen sosiaalityöntekijöitä velvoittaa myös hiljattain uudistettu sosiaalihuoltolaki (1301/2014). Sosiaalityössä kertyy jatkuvasti tietoa siitä, miten palvelujärjestelmä toimii tai ei toimi. Kun samat ilmiöt toistuvat eri asiakkaiden tarinoissa, niiden pohjalta voi ja täytyy koota tietoa ja viedä sitä eteenpäin.

Parhaimmillaan sosiaalityön myönteinen kehä toimii niin, että asiakkaiden palvelukokonaisuudet perustuvat todellisiin tarpeisiin ja tietoon. Palvelujen ja tuen toimivuutta ja vaikuttavuutta tarkastellaan systemaattisesti. Tämän arviointitiedon ja ymmärryksen valossa toimintaa ja palvelujärjestelmää muutetaan parempaan suuntaan.

Sosiaalityöllä on kuitenkin paljon opittavaa siinä, miten tieto jalostetaan laajemmin ymmärrettävään muotoon. Sosiaalihuollon kieli on byrokraattista ja termit vaikeita. Mittareiden käyttö työn tukena on vierasta, joten työn vaikuttavuutta on vaikeaa arvioida.

Viestintä ei kuulu automaattisesti sosiaalityöntekijän koulutukseen tai työnkuvaan, joten omasta työstä saati sen tuloksista on vaikea kertoa. Sosiaalityön täytyy pystyä muovautumaan myös viestinnällisesti vaikuttavammaksi ja kiinnostavammaksi. Niin työn sisällöistä kuin sen vaikutuksista on pystyttävä kertomaan arkisemmin ja konkreettisemmin. Työ ei ole vain vaikeuksissa kamppailua. Sosiaalityössä tapahtuu jatkuvasti myös onnistumisia, kun ihmisen elämän palaset alkavat löytää paikkansa. Pienistä ja suuremmistakin askeleista syntyy ainut-

kertaisia tarinoita, joiden avulla sosiaalityöstä voisi päättäjille, asiakkaille ja suurelle yleisölle kertoa.

Työtavat ja tehtävärakenteet tuulettumaan

Ammattihenkilölaki ja sosiaalihuoltolaki ohjaavat sosiaalityön suuntaa tulevaisuuteen. Sosiaalityöltä odotetaan entistä enemmän sosiaalista toimintakykyä ja osallisuutta tukevaa, kuntouttavaa ja verkostoivaa työtettä. Sosiaalityöntekijöiltä edellytetään monipuolisia valmiuksia. On osattava työskennellä monialaisessa ja monitoimijaisessa yhteistyössä. On edistettävä väestön sosiaalista hyvinvointia ja turvallisuutta. Sosiaalityöntekijän kuuluu myös ehkäistä ja korjata sosiaalisia ongelmia.

Miten sosiaalityö onnistuu vastaamaan näihin odotuksiin? Tähän tarvitaan koko sosiaalihuollon ammatti- ja tehtävärakenteen uudistamista ja kehittämistä. Sosiaaliohjauksen ja sosiaalityön työnjakoa täytyy pystyä katsomaan rohkeasti. Mitä on se asiantuntemus, jota yliopistollinen sosiaalityön koulutus tuottaa? Mihin sitä tarvitaan? Miten sen saisi käyttöön mahdollisimman hyvin? Mitä puolestaan on ammattikorkeakoulutuksen tuottama osaaminen? Missä se on parhaassa mahdollisessa käytössä?

Sosiaalialan osaamiskeskukset selvittivät kuntien sosiaalityön sijaistilannetta alkuvuodesta 2017. Ammattihenkilölaissa tiukennettiin sijaiskelpoisuuksia, mikä on tuonut sosiaalityöntekijäpulan näkyvämmäksi. Aiemmin sosiaalityöntekijän sijaisuuksiin on palkattu enimmäkseen sosionomeja, koska heitä on suurempien koulutusmäärien takia helposti saatavilla. Nyt lain 12 §:ssä rajataan, että sosiaalityöntekijän tehtävissä saa toimia tilapäisesti joko kelpoinen sosiaalityöntekijä tai sosiaalityön pääaineopiskelija, joka on suorittanut aineopinnot ja

käytännön harjoittelun. Lainkohta sai kritiikkiä jo lain valmisteluaikana ja muutospainetta on noussut toistuvasti esiin. Selvityksen ensimmäiset tulokset kertovat, että etenkin lastensuojelun ja aikuissosiaalityön palvelutehtävissä on paljon vain tilapäisen sosiaalityöntekijän kelpoisuudella toimivia henkilöitä. Tämä tarkoittaa sitä, että työntekijät vaihtuvat tiuhaan, koska heillä ei ole laillistetun sosiaalityöntekijän pätevyyttä.

Maakuntien välillä on selvityksen mukaan huomattavan suuria eroja sosiaalityöntekijöiden saatavuudessa. Valtakunnallisesti katsottuna noin puolessa avoimista vakansseista oli vaikeuksia täyttää tehtävä kelpoisella työntekijällä.

Maakunnat jakautuivat sosiaalityöntekijöiden rekrytoinnin suhteen kolmeen ryhmään: helppoon, keskivertoon ja vaikeaan tilanteeseen. ISON alueella Pohjois-Savo on ainoa maakunta, jossa kunnat kuvasivat tilannetta helpoksi, vaikka sielläkin vakanssien täyttämisessä on ollut vaikeuksia lähes puolessa työpaikkahauista. Etelä-Savossa tilanne on kaikkein vaikein. Myös Kainuussa ja Pohjois-Karjalassa tilanne kuvattiin vaikeaksi.

Työyhteisöille kelpoisten työntekijöiden puuttumisesta seuraa toistuvia rekrytointeja ja uusien työntekijöiden perehdytystä. Asiakkaiden näkökulmasta kyse on asiakassuhteen katkeamisesta ja luottamuksen rakentamisesta aina uudelleen vaihtuvien työntekijöiden kanssa. Mikä tähän voisi auttaa? Terveystieteiden tutkimuksessa on ratkottu palkkauksella, kohtuullisella työmäärällä ja terveydenhoitajien ja lääkäreiden selkeällä työnjaolla. Voisiko sama lääke toimia myös sosiaalihuollossa?

Sosiaalityöllä lupa vaikuttaa

Mikko Mäntysaari (2003) pohti neljätoista vuotta sitten sosiaalityön tulevaisuuden visioita ja haasteita. Samat kysymykset ovat esillä myös nykypäivän keskusteluissa. Työn organisointi sosiaalihuollossa tuntuu jo lähes ikuisuusongelmalta. Työn raa- jaamattomuus ja raskaus sekä huono palkkaus ovat kestoaiheita, joihin ei tunnu löytyvän ratkaisua.

Sosiaalityössä henkilöstön vaihtuvuus on suurta etenkin lastensuojelussa ja aikuissosiaalityössä. Kun työolosuhteet ovat epäinhimilliset eikä palkkaus vastaa työn vaativuutta, ei ole mikään ihme, että työntekijät uupuvat ja vaihtuvat tiuhaan. Syökö mikään työmotivaatiota ja -hyvinvointia paremmin kuin tunne siitä, ettei työtä voi tehdä ammattieettisesti niin hyvin kuin haluaisi? Tai jos työtä ei arvosteta? Työntekijöiden vaihtuvuus tai suoranainen puuttuminen on keskeinen epäkohta, joka vaikeuttaa asiakkaiden oikeutta saada hyvää sosiaalihuollon palvelua.

Sote- ja maakuntauudistukset antavat mahdollisuuden sosiaalihuollon henkilöstö- ja tehtävärakenteen tarkoituksenmukaiselle uudistamiselle. Tämä ei onnistu ilman, että sosiaalityön asiantuntijat alkavat pitää ääntä osaamisestaan, työn luonteesta ja sisällöistä.

Ääntä on pidettävä niiden sosiaalityön asiakkaiden puolesta, jotka eivät osaa tai uskalla vaatia oikeuksiaan. Ääntä on pidettävä siksi, että sosiaalityöllä on oikeus ja velvollisuus olla aidosti asiakaslähtöistä. Työn on noustava asiakkaiden tarpeista ja vastattava niihin. Sosiaalityön velvollisuus on viimeistään nyt kertoa, miksi ja mihin meitä tarvitaan. Sosiaalityöllä on lupa vaikuttaa!

”...parhaat kohtaamiset
sijoittuvat kentälle:
R-kioskille, leipäjonoon,
kukkakauppaan,
kylän raitille tai
lähiöbaariin.”

Sosiaalityö kohtaa kansalaisyhteiskunnan

Elina Pajula

Vuonna 2005 kirjoitin Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuun Uudistuva Itä-Suomi – vahvistuva sosiaalityö artikkelin Sosiaalityö kohtaa kansalaisyhteiskunnan (Pajula 2005). Pohdin silloin kohtaamista ja yhteistyötä maakunnallisessa sosiaalityön kehittämishankkeessa. Toteutimme koulutuksen, jonka tavoitteena oli lisätä sosiaalityöntekijöiden tietämystä kolmannesta sektorista sekä löytää uusia yhteistyömuotoja sosiaalityön ja järjestöjen välille. Kaksitoista vuotta myöhemmin on kiinnostavaa kysyä, miten sosiaalityön ja järjestöjen sekä laajemmin kansalaistoiminnan kohtaaminen edennyt.

Yhteisöllisyyden ja osallisuuden voima

Anneli Pohjolan (2015) mukaan yhteisö on käsitteenä tullut sosiaalisen tilalle. Yhteisösosiaalityö on yksi sosiaalityön perusorientaatioista. Yhteisöissä tapahtuva työ on kuitenkin kansainvälisesti yleisempää kuin meillä. Suomessa hyvinvointivaltion kehittäminen ratkaisi ongelmia, joita muualla yritetään ratkoa yhteistyön keinoin. Ratkaistavat ongelmat ovat niin suuria, että mahdollisuus auttaa yksilö kerrallaan ei onnistu. Nykyinen yksilösuuntautunut sosiaalityö kaipaakin kipeästi vaihtoehtoja (emt.). Ratkaisuja haetaan yhteisöjen mobilisoinnista. Suomessa yhteistyön toimintaympäristöjä ovat perinteisesti olleet lähiötyö, kaupunkisosiaalityö ja paikallinen sosiaalityö maaseudulla. (Pohjola 2015.)

Yhteisöt yhdistävät sosiaalityötä ja järjestöjen työtä. Yhteisöihin kuuluminen luo ihmisille osallisuutta. (ks. osallisuuden käsitteestä Jämsén & Pyykkönen 2014.) Virallisuontoisia yhteisöjä ovat yhdistykset. Suomalaisissa yhdistyksissä arvioidaan olevan noin 15 miljoonaa jäsentä. Lisäksi on runsaasti epävirallisia yhteisöjä ja uusiyhteisöllisyyttä, virtuaalisia yhteisöjä, kevytyhteisöllisyyttä eli spontaania, vapaamuotoista reaaliaikaista toimintaa.

Viimeisen kymmenen vuoden aikana teknologia on mullistanut yhteisöllisyyden perusteita. Uudenlaiset kumppanuudet,

yhteisöalat ja globaalit verkostot ovat nykypäivää. Perinteiselle kohtaamiselle on kuitenkin edelleen suuri tarve. Yhteisöt edellyttävät luottamusta toisiin, mutta myös luovat sitä.

Anneli Pohjola (2015) muistuttaa, että uusien yhteisöllisten toimintatapojen yhteydet sosiaalityöhön ovat usein ohuita. Tätä kirjoitusta varten haastattelemani pohjoiskarjalaiset sosiaalityöntekijät toivoivat aikuissosiaalityöhön uusia työmenetelmiä. Moniammatillisuuden rinnalla monitoimijuudesta on puhuttu jo kaksi vuosikymmentä. Viime vuosina on herätty etsimään kansalaisia sosiaalityön kumppaneiksi työstämään arjen tilanteisiin paremmin vastaavia palveluja. Kokemusta alkaa olla asukas-, kansalais-, asiakasraadeista, neuvostoista ja foorumeista sekä kokemusasiantuntijoista ja kehittäjäasiakkaista.

Sosiaalityön, järjestöjen toiminnan ja kansalaisten osallisuutta edistävien toimintamuotojen uusi liitto voisikin olla tulevaisuuden menestyksekkäs osallisuutta edistävä toimintatapa.

Sallista Siun soteen

Leena Eräsaaren (2015) mukaan tässä ajassa kaivataan hiljaisen äänen ja näkemysten esille nostamista. Paolo Freiren sorrettujen pedagogiikka (2016) on ilmestynyt alun perin 1968 ja yhä ajankohtainen. Freiren ajatus oli, että köyhät ja riistetyt

eivät luonnostaan kykene osallistumaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon tai ylipäättään rakentamiseen. Heidän osallistumisensa vaatii erityistä vaivaa.

Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistyksen toiminnan keskiössä on vaikuttaa haavoittuvassa asemassa olevien ja palveluista syrjäytyvien ihmisten tilanteeseen. Yhdistys teki osallisuus-hanke Sallissa monipuolista yhteistyötä sosiaalityön kanssa Itä- ja Keski-Suomessa vuosina 2011–2015. Osallisuutta konkretisoitiin ja etsittiin eri keinoilla ja kokeiluilla niitä ihmisryhmiä, joiden ääni ei kuulu Freiren sanoin ”ilman erityistä vaivaa”.

Sosiaalitoimistojen asiakkaat pääsevät harvoin kehittämään palvelujärjestelmää. Salli-yhteistyössä toteutettiin asiakaspalautepäiviä sosiaalitoimistoissa Joensuussa, Lieksassa ja Mikkelissä. Päivät ja menetelmät suunniteltiin yhteistyössä sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kanssa. Asiakaspalautepäivien tavoitteena oli testata palautteenkeruun menetelmiä ja kerätä aikuissosiaalityön asiakkailta palautetta sosiaalityön palveluista. Kutsut palautepäivään menivät asiakkaille toimeentulotukipäästösten mukana.

Asiakaspalautetta kerättiin sekä kyselylomakkeella että monenlaisilla toiminnallisilla menetelmillä, joita toteuttamassa oli opiskelijoita. Asiakkaat antoivat palautetta hyvin konkreettisista asioista. He toivoivat parannusta palvelujen saavutettavuuteen, puhelin- ja aukioloaikoihin sekä sähköisen asiointin mahdollisuuksiin. Lisäksi toivottiin parempia mahdollisuuksia henkilökohtaisiin tapaamisiin työntekijän kanssa. Asiakas-

palautteen mukaan työntekijöiden pysyvyys on asiakkaille tärkeää. Toimeentulotuessa toivottiin nopeampaa päätöksentekoa sekä mahdollisuutta hakea tukea pitemmäksi aikaa kerrallaan. Kaiken kaikkiaan asiakkaat halusivat palveluista enemmän selkokielistä tietoa ja tiedotusta.

Kehittämistoiveiden lisäksi asiakkaat antoivat hyvää palautetta. Työntekijöitä kiitettiin asiantuntevuudesta, ystävällisyydestä ja palvelun nopeudesta.

Palautteen ja toiveiden pohjalta Joensuun Kansalaistalolla ryhdyttiin järjestämään toimeentulotuen infotilaisuuksia asukkaille ja asiakastyön ammattilaisille. Samalla aloitti Sosufoorumi, jossa ryhmä pitkäaikaisia toimeentulotuen asiakkaita osallistui toimeentulotuen käytäntöjen ja tiedotuksen uudistamiseen.

Joensuussa palautteet käsiteltiin sote-lautakunnassa ja työntekijöiden kanssa ja palautteesta tiedotettiin asiakkaille ja medialle. Asiakaspalautteen keräämisestä laadittiin opas: Asiakkaan äänellä, menetelmäopas asiakaspalautteen keräämiseen sosiaalityössä (Pieviläinen ym. 2014). Asiakaspalautepäivät opettivat, että ihmisillä on halu kertoa, kun heiltä vartaa vasten kysytään. Palautteen antamisen mahdollisuus koettiin tärkeäksi ja voimaannuttavaksi kokemukseksi. Kohderyhmän arvostaminen, yhteinen suunnittelu ja monipuoliset menetelmät loivat pohjan tulokselliselle toiminnalle.

Sallin kokemuksia on hyödynnetty Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistyksen muussa toiminnassa. Matalan kynnyksen

hyvinvointiasema -hankkeessa (2016–2017 ESR) tavoitteena on kehittää järjestölähtöistä palveluohjausta paljon palveluja tarvitseville asiakkaille ja ohjata heitä muun muassa yhdistystoiminnan pariin. Hankkeessa jalkauduttiin palvelujärjestelmän ja erityisesti työelämän ulkopuolelle joutuneiden ihmisten luo. Taas kerran todetaan, että parhaat kohtaamiset sijoittuvat kentälle: R-kioskille, leipäjonoon, kukkakauppaan, kylän raitille tai lähiöbaariin. Hyvinvointiasema muuttuu hitaasti terveysasemasta laajemmaksi palveluysiköksi. Keskeinen kysymys tulevaisuudessa onkin, rajoittuuko sosiaalinen keskuksessa yleiseen neuvontaan ja ohjaukseen vai löytyykö sosiaalityölle siellä tilaa.

Matalan kynnyksen hyvinvointiasema -hankkeen kehittämis ehdotus tuleville hyvinvointikeskuksille on matalan kynnyksen palveluohjaaja, jolla on ihmisistä lähtevä työnkuva ja joka tekee tiivistä yhteistyötä sosiaalityön, terveyspalvelujen ja järjestöjen kanssa. Palveluohjaus ei tällöin ole ihmisen ohjaamista muualle, vaan se on ihmisen tukemista hänen omista lähtökohdistaan, asiakastahtisest, hänen toimintaedellytyksensä tunnistavalla tavalla.

Jalkautuvan matalan kynnyksen työ jatkuu Ikaros-hankkeessa (2017–2019 THL). Tarkoituksena on jalkautuvan ja osallisuutta mahdollistavan työotteen kautta tavoittaa yksinäisyyttä kokevia ja palveluiden ulkopuolelle ajautuneita ikämiehiä. Yhteys palvelujärjestelmään ja vuoropuhelu sosiaalityön kanssa on hankkeessa olennaista.

Viime vuosina yhdistys on tehnyt aktiivisesti yhteistyötä Siun soten Kaste-hankkeen kanssa, ja erityisenä painopisteenä on ollut asukkaiden ja palveluiden käyttäjien äänen kuuluminen Siun soten valmistelussa. Yhteistyössä alueen oppilaitosten ja

järjestökentän kanssa asukkailta on kerätty erilaisilla menetelmillä yli 3 000 kappaletta palautetietoa. Yhteistyön pohjalta on koottu muun muassa Kuulethan sie minnuu -opas (2016) yhteistyössä Kuntaliiton kanssa.

Järjestöjen osallistuminen palautetiedon keräämiseen on mahdollistanut sellaistenkin ihmisryhmien tavoittamisen, jotka eivät vastaa kyselyihin eivätkä tule tilaisuuksiin. Toiminnalliset menetelmät ja kahvitarjoilut eivät riitä madaltamaan osallistumisen kynnystä heille, joille matalakin kynnys on liikaa.

Anneli Pohjola (2015) muistuttaa, että yhteisölliset kiinnikkeet ovat perustavia myös sosiaalityön kannalta. Sosiaalityössä on usein keskitytty puhumaan syrjäytymisestä. On tarpeen kääntää näkökulmaa mukaan ottaviin, kiinnittäviin ja yhteisyyttä luoviin kenttiin. Kenttien luomisessa ja löytymisessä järjestöillä voi olla keskeinen rooli.

Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys valmistelee parhaillaan Siun soten Kaste-hankkeen kanssa osallisuussuunnitelmaa Siun sotelle. Osallisuuden edistäminen on tärkeä syrjäytymisen vastavoima. On pohdittava, mitä ovat ne keinot, työtavat ja yhteistyön muodot, joilla esimerkiksi paljon palveluja käyttävien tai palveluja vähän käyttävien, mutta paljon tarvitsevien ääni kuuluu ja osallisuus etenee.

Erityisen tärkeää tässä kohdin on tunnistaa digitalisaation synnyttämä digiosattomien kasvava joukko. Osattomuuden kokemusta ei voi lähteä ratkaisemaan teknologialähtöisesti siellä, missä tarvitaan ”erityistä vaivaa” ja monipuolista kohtaamista ihmisten äänen esiin nostamiseksi.

Kuinkas sitten kävikään – kohdattiinko vai törmättiinkö?

Vuoden 2005 yhteistyöprosessia sosiaalityön ja järjestökentän välillä arvioitaessa nähtiin hyväksi se, että kehittäminen sekä kiinnittyi käytäntöön että synnytti käytännön yhteistyön muotoja. Yhteistyötä syntyi lastensuojeluun, ikäihmisten tarpeisiin, kuntouttavaan työtoimintaan, kehitysvammahuoltoon sekä mielenterveyden kentälle.

Kahdentoista vuoden takaisia konkreettisia kysymyksiä miettiessä huomaa nopeasti, että samat asiat pohdituttavat edelleen: mistä ystäviä ja tukihenkilöitä ikäihmisille, miten mielen-terveyskuntoutuja voimaantuu riittävästi jaksakseen käyttää palveluja, miten ohjata oikea-aikaisesti asiakkaita sosiaalityöstä päihdekentän järjestöihin, mistä riittävä ja oikea tieto järjestöjen toiminnoista. Jo vuonna 2005 tunnistettiin se, että lapsiperheiden ahdinkoon ja nuorten tarpeisiin vastaamiseksi tehdään työtä sekä sosiaalityössä että järjestökentällä, mutta vuoropuhelua ja yhteistyötä arvioitiin tarvittavan paljon nykyistä enemmän.

Eteenpäin on kuitenkin menty. Myös sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamat kansalliset kärkihankkeet (ikäihmisten kotihoito ja kaikenikäisten omaishoito I&O ja lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma LAPE) ottavat järjestökentän uudella tavalla mukaan vuoropuheluun.

Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistyksen yhteistyö aikuisosiaalityön ja Siun soten kanssa on osoitus siitä, että yhteisiä kehittämiskohteita ja mielekkääksi koettuja toiminta-alueita löytyy. Tarvitaan tekijöitä, tahtoa ja riittävästi näkemyksellisiä ihmisiä avainkohdissa sekä aukaisemassa latua että viemässä

asioita päätökseen. Usein se edellyttää hanketta, joka tuo mukanaan riittävät toimintaresurssit sekä statuksen: luvan kehittää!

Vuonna 2005 kirjoitin Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman innoittamana: *”Sosiaalityön ammatillinen haaste nyky-päivänä onkin tukea kansalaisten omia voimavaroja toimimalla siltana ja avaamalla kanavia palvelujärjestelmän osien ja kansalaisyhteiskunnan tarjoamien yhteisöjen välillä. Sosiaalityölle se voi tarkoittaa toisaalta aktiivista vuoropuhelua kansalaisyhteiskunnan suuntaan ja toisaalta omien työmuotojen kehittämistä ja monipuolistamista.”* (Pajula 2005, 40.)

Tavoite on edelleen ajankohtainen ja vuoropuhelun rakentaminen yhä tärkeämpää. Tuntuu siltä, että kaikkialla kaivataan taas kerran ja entistä äänekkäämin jalkautuvaa, rakenteellista työtä ja yhteisöjen kanssa toimimista. Silti sote-uudistus etenee terveyskärjellä ja painottaa yksilöön kohdistuvia toimia. Yhteisötyön ja valinnanvapauden ihmistä palveleva kohtaaminen näyttää erityisen ongelmalliselta.

Erillisistä siiloista sektorirajat ylittäviin toimintamuotoihin kuuluu sote-uudistuksen yksi slogan. Rajapintojen välistä ja yhdyspintojen puserruksesta on kuitenkin tässä ajassa vaikea kuulla ja nähdä sosiaalityötä. Ihmisen näkökulmasta sosiaalityö on kuitenkin keskeinen ja arvokas kumppani kansalaisyhteiskunnan toimijalle. Järjestöjen ja sosiaalityön uudella rohkealla liitolla ei ole mitään menetettävää, mutta voitettavanaan koko sote-uudistus!

Kiitos: Heli Aalto, Katja Hämäläinen-Puhakka, Leena Korhonen, Tuuli Ollila, Anne Pyykkönen ja Mona Särkelä-Kukko

"Gerontologinen
sosiaalityö näkee
palvelujärjestelmän
valuviat."

Gerontologinen sosiaalityö hakee paikkaansa

Arja Jämsén & Soile Syrjäläinen

Vanhuspalvelujen rakennemuutos tarkoittaa kotiasumisen lisääntymistä. Kotiin tarvitaan tällöin uusia, monipuolisia ja vaihtoehtoisia tukitoimia. Samaan aikaan vanhusten parissa tehtävälle uudenaikaiselle sosiaalityölle on kova tarve. Gerontologisen sosiaalityön asiantuntemuksella on paikkansa myös ennaltaehkäisevässä ja rakenteellisessa vanhussosiaalityössä.

Gerontologinen sosiaalityö, vanhussosiaalityö, on pitkstä historiastaan huolimatta jäänyt usein näkymättömiin. Ikään-tyvissä kunnissa on kyllä tunnustettu tarve vanhusten parissa tehtävälle sosiaalityölle ja sosiaalialan asiantuntemukselle. Gerontologisen sosiaalityön osaamista ja mahdollisuuksia ei ole kuitenkaan vielä laajasti hyödynnetty.

Rayn ja Seppäsen (2015) mukaan gerontologisen sosiaalityön asema on ollut heikko myös kansainvälisesti. Marginaalissa oleva gerontologinen sosiaalityö on nykyisessä hyvinvointivaltiokehityksessä vaarassa joutua entistä enemmän paitsioon. Vanhusten parissa tehtävä sosiaalityö on perinteisesti – niin meillä kuin muuallakin – ollut vähemmän arvostettua kuin esimerkiksi lastensuojelutyö.

Vanhuspalvelut ovat kieltämättä medikalisoituneet. Tämä on tapahtunut pikkuhiljaa, osin huomaamatta. ”Vanhustenhoidtoa” voidaan kärjistäen kuvata niin, että vieläkin vanhuksia ”hoidetaan, lääkittään ja makuutetaan”. Alan keskeiset ammatillaiset ovat terveydenhuollon ja lääketieteen ammattilaisia. Gerontologinen sosiaalityö ja sen tarve ovat jääneet piiloon ikääntyneiden hoivan tarpeisiin keskittyvän palvelupolitiikan taakse (Ray & Seppänen 2015, 236–237).

Vanhuspalvelujen rakennemuutos tarkoittaa jatkossa laitospäin asumisen purkamista ja kotona asumisen lisääntymistä. Tästä seuraa, että monipuolisia ja vaihtoehtoisia kotihoidon tukitoimia tarvitaan entistä enemmän. Vanhustyön sosiaalityöntekijä on kotona asumisen näkökulmasta avainroolissa. Tämä tunnustetaan ja tunnustetaan myös vanhuspalvelulaissa (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta... 980/2012). Lain 10 §:ssä säädettiin velvoitteesta, jonka mukaan kunnassa on oltava saatavilla gerontologista asiantuntemusta. Tavalla tai toisella. Kunnat ovat turvanneet gerontologisen sosiaalityön saatavuutta vaihtelevilla tavoilla.

Verkostotyötä Pohjois-Karjalassa

Tarkastelemme tässä erityisesti Pohjois-Karjalan vanhussosiaalityön tilannetta. Maakunnassa on viime vuosina toiminut gerontologisen sosiaalityön verkosto. Gerontologisia sosiaalityöntekijöitä toimii maakunnan alueella kymmenkunta. Läheskään kaikki heistä eivät toimi kokoaikaisina vanhussosiaalityöntekijöinä. Usein vanhussosiaalityö sisältyy osana terveyskeskuksessa tai vammaispalveluissa toimivan sosiaalityöntekijän tehtäväkuvaan.

Vanhussosiaalityöntekijät kokevat usein olevansa tulipalon sammuttajia vanhusten konkreettisissa taloudellisissa tai asuamiseen liittyvissä vaikeuksissa. Sekin on tärkeää ja välttämättöntä, mutta samalla saatetaan hukata monia varhaisen tuen paikkoja. Vanhussosiaalityön arjesta nousee entistä useammin esille muun muassa päihteiden käyttöä, yksinäisyyttä sekä keskusteluavun ja tuen tarvetta.

Gerontologisen sosiaalityön määrällinen ja laadullinen muutostarve on tunnustettu. Sosiaalityöntekijät näkevät tarvetta myös ihan uudenaikaisille toimintatavoille. Tilausta on esimerkiksi erilaisille toiminnallisille ryhmille. (Pohjois-Karjalan gerontologisen sosiaalityön verkoston muistiot 2014–2017.)

Keskustelua gerontologisen sosiaalityön paikasta

Siun sote aloitti Pohjois-Karjalan sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymänä 1.1.2017 (Siun sote 2017). Organisaatio rakentuu ja muotoutuu toiminnan ja kokemusten myötä. Nykyisellään gerontologinen sosiaalityö sijaitsee Siun soten ikäihmistien palvelukokonaisuudessa.

Gerontologisen sosiaalityön paikka organisaatioissa vaihtelee eri puolilla maata. Naapurimaakunnassa Eksotessa gerontologinen sosiaalityö on sijoitettu terveyspalveluihin. Tätä perustellaan sillä, että liki puolet terveyspalvelujen käyttäjistä on yli 65-vuotiaita. (Eksote 2017.)

Vanhuus ei kuitenkaan ole sairaus, joka paranisi hoitamalla. Totta on, että vanhenemiseen liittyy monesti sairauksia - mut-

ta totta on sekin, että ihan samoja sairauksia voi olla jo alle 60-vuotiailla.

Vanhuuden alkamisajankohtaa ei voi selkeästi ja tarkkarajaisesti määritellä. Vanhuuden ikähaitari voidaan sijoittaa 55 ja 100 ikävuoden väliin. Tähän mahtuu kirjoa, erilaista ja monenkuntoista väkeä. Ikäihmiset saatetaan siitä huolimatta yhä nähdä harmaana, samanlaisena massana ja yhtenäisenä ryhmänä eikä eroteta, että ns. ikäihmisten joukossa on useita eri sukupolvia omine yksilöllisine kokemuksineen ja elämänvaiheineen. Vanhuksia pitäisi kohdella palveluissa yksilöllisinä aikuisina. Esimerkiksi kategorisesti tietylle ikäryhmälle suunnatut palvelutarpeen arviointikäynnit kotiin voivat ärsyttää osaa hyväkuntoisia ikäihmisiä.

Siun sotessa gerontologisen sosiaalityön rooli tulee painottumaan nykyistä enemmän palvelujen koordinointiin, palvelujen vaikuttavuuden arviointiin ja ikääntymiseen varautumiseen koko sote-alueella. Olemassa oleva resurssi on tärkeää suunnata apua tarvitsevan hyödyn näkökulmasta mahdollisimman vaikuttavasti.

Kysymys on siitä, että vanhussosiaalityössä ei tule tyytyä yksistään ikäihmisen selviytymiseen ja puutteiden paikkaamiseen vaan tavoitteena tulisi olla ikäihmisen mahdollisimman hyvät, turvalliset ja onnelliset vuodet kotona. Koti voi olla yksityiskoti tai vaikka yhteiskoti, muistikoti tai perhehoitokoti.

On hyvä muistaa, että puhuessamme vanhussosiaalityöstä keskitymme usein pieneen osaan paljon apua tarvitsevista ikäihmisistä. Suurin osa ikääntyneistä ei ole missään vaiheessa palvelujen piirissä. Osa taas ei koskaan pääse palveluihin palvelukriteerien tiukentuessa.

Gerontologisen sosiaalityön tulisi löytää paikkansa myös ennalta ehkäisevän työn ja varhaisen tuen puolelta. Tulisi kyetä huolehtimaan myös niiden ihmisten hyvinvoinnista, jotka eivät tarvitse paljon apua, mutta hyötyisivät oikeaan aikaan ajoitetuista pienistä tukitoimista.

Gerontologinen sosiaalityö aitiopaikalla

Paljosta puheesta huolimatta Suomessa ei vielä ole tehty riittävästi työtä yhteiskunnan ikääntymiseen varautumiseksi (ks. esim. Mäkitalo 2016.). Tietoa ikääntymisestä on tuotettu paljon, mutta sitä ei vielä tarpeeksi hyödynnetä. Tiedolla ei myöskään tavoiteta niitä, jotka sitä eniten tarvitsisivat. Tarvitaan kunnolla organisoitua ja resursoitua neuvontaa ja opastusta. Koulutuksen, oppimisen ja tiedon jakamisen tarve on suuri. Tästä kokonaisuudesta löytyy myös gerontologiselle sosiaalityölle iso tilaus.

Gerontologinen sosiaalityö on kiinnittynyt palvelujärjestelmässämme aitiopaikalle näkemään myös järjestelmän valuiat. Kiperänä kysymyksenä on tuoda esille tietoa ikääntymisestä sekä myös kriittistä näkökulmaa palveluista ja voimassa olevasta säädestä. Gerontologisen sosiaalityön kokemat vaikeudet kulminoituvat usein uskallukseen ja myös valtasuhteisiin.

Gerontologisen sosiaalityön tavoitteet ja tehtävät nousevat kahtaalta: sosiaalityön asiakkaaksi tulevien auttamisesta ja rakenteellisella tasolla yhteiskunnalliseen ajatteluun, palveluihin ja päätöksentekoon vaikuttamisesta. Sinänsä tässä on kyse koko sosiaalityön käytäntöjen kaksoissidoksesta: yhtäältä tukea ja auttaa ja toisaalta vaikuttaa yhteiskunnallisesti. (Ray & Seppänen 2015, 235.)

Huupponen (2016) selvitti rakenteellista työorientaatiota kunnallisessa vanhuspalvelujärjestelmässä ja osana vanhustyön johtajien työtä Pohjois-Savossa. Hän kysyi:

1. miten rakenteellinen työ vanhuspalveluissa jäsentyy suhteessa gerontologiseen sosiaalityöhön,
2. mitä on vanhustyön johtajien rakenteellisen työn käytäntö ja
3. mikä on tai ei ole vaikuttavaa rakenteellista työtä vanhuspalveluissa.

Huupposen tutkimustulokset ovat varsin lohduttomat. Sosiaalityön asema vanhuspalveluissa näyttäytyy marginaalisena eikä rakenteellisen sosiaalityön merkkejä ole havaittavissa.

Lopuksi

Gerontologisen sosiaalityön tuoreen määritelmän mukaisesti:

”Gerontologisen sosiaalityön tavoitteena on vahvistaa ikääntyneiden hyvinvointia edistäviä olosuhteita, yhteisöjen toimivuutta ja ikääntyneiden toimintakykyisyyttä. Gerontologinen sosiaalityö on luonteeltaan muutostyötä, joka perustuu yk-

silöiden, ryhmien ja yhteisöjen sosiaalisten ongelmien tilanearviointiin ja ratkaisuprosesseihin.” (Seppänen 2017, 260.)

Gerontologinen sosiaalityö on oma erityisosaamisen alueensa, jonka asiakkaina ovat erilaiset 65–100-vuotiaat ikäihmiset. Työssä yhdistyvät teoreettinen tietämys ja asiakastyö. Gerontologinen sosiaalityö on poikkihallinnollista yhteistyötä, jossa tarvitaan toimivia ja esteettömiä yhteyksiä kotihoitoon, aikuissosiaalityöhön, päihde- ja mielenterveyspalveluihin, liikuntapalveluihin sekä kulttuuri- ja sivistystoimeen. Järjestöt ja ikäihmiset itse ovat gerontologisen sosiaalityön tärkeitä yhteistyökumppaneita.

Oma erityinen tehtävänsä gerontologisella sosiaalityöllä on niiden ihmisten tavoittamisessa ja auttamisessa, jotka ovat kaikkein vaikeimmassa asemassa. Ihmiset, joilla ei ole omaisia tai muita tukijoukkoja turvanaan. Yksinäiset tai muistisairautta sairastavat ihmiset, jotka eivät löydä palvelujen tai avun piiriin.

”Sitten kun en enää muista nimeäni, sitten kun tämä päivä on sekoittunut eiliseen, sitten kun aikuiset lapseni ovat kasvaneet muistoissani pieniksi jälleen, sitten kun en enää ole tuottava yksilö!

Kohdelkaa minua silloinkin ihmisenä, välittäkää minusta, antakaa rakkautta, koskettakaa hellästi. Kello hidastaa, eräänä päivänä se pysähtyy kokonaan, mutta siihen on vielä aikaa! Antakaa minulle arvokas vanhuus!” (Tuntematon 2017.)

A vibrant concert scene with a large crowd of people. Many hands are raised in the air, reaching towards the stage. The scene is lit with warm, golden stage lights, creating a hazy, energetic atmosphere. In the background, a performer is visible on stage, and bright spotlights beam down from above.

"Sosiaali-, terveys- ja
nuorisotyöntekijöillä
on
suuri rooli
ehkäisevässä päihdetyössä."

Kuka pelkää ehkäisevää päihdetyötä?

Anne Kejonen

Turmiolan Tommilla uhkaamisesta on kuljettu pitkä matka ehkäisevään päihdetyöhön. Ehkäisevän päihdetyön rakenteissa ja käytännöissä on kuitenkin vielä parantamisen varaa. Työtä ja roolia riittää kaikille, viranomaisista ja ammattilaisista alkoholi-elinkeinon harjoittajiin ja kansalaisiin. Tarvitaan yhteistyötä, uusia työmenetelmiä ja innostavaa viestintää.

Raittiuspolitiikkaa ja kilpakirjoituksia

Kieltolaki, Turmiolan Tommi ja raittiusvalistus ovat sanoina ja mielikuvina monelle tuttuja. Raittiusasiain tietokirjassa (1934, 1213) raittiuspolitiikka määriteltiin toiminnaksi, joka pyrkii julkisten yhdyskuntien eli valtion ja kunnan toimivallan ja laitoksien kautta ja avulla raittiusasian edistämiseen. Raittiuspolitiikan tärkein muoto oli tuolloin valtion raittiuslainsäädäntö ja siihen liittyvä juopumuslainsäädäntö.

Raittiustyön ammatteja olivat muun muassa raittiuspoliisit. Maaherra oli myöntänyt raittiuspoliiseille kieltolain 24 §:n mukaisen oikeuden kotietsintöjen toimittamiseen. Teen ehkäisevää päihdetyötä lääninhallituksen jälkeisessä aluehallintovirastossa. En olisi työssäni kuitenkaan halunnut tuota mandaattia maaherralta.

Raittius-sanassa korostuivat aikoinaan positiivisuus, elämänmyönteisyys sekä luonnon ja elämän terveys ja puhtaus. Raittiustyötä olivat raittiuskilpakirjoitukset, raittiuskokoukset, raittiusnäytelmät, raittiusleirit, raittiuslaulut sekä erilaiset raittiuskirjakokoelmat. Ennen saatettiin vaatia virkamiehiltä niin sanottuja raittiustodistuksia virkaylennysten yhteydessä. Kahden luotettavan henkilön tuli todistaa, että henkilö on ollut ehdottoman raitis tai viettänyt säännöllistä elämää. (emt. 1175–1190, 1219.) Miettiä sopii, kuinka virkaylennysten kävisi tänä päivänä.

Ehkäisevä päihdetyö vaatii rakenteita ja työnjakoja

Nykyisellään puhutaan ehkäisevästä päihdetyöstä. Ehkäisevä päihdetyö on nyt määritelty laissa toiminnaksi, joka vähentää päihteiden käyttöä ja käytöstä aiheutuvia terveydellisiä, sosiaalisia ja yhteiskunnallisia haittoja. Laki korostaa, että työssä tulisi huomioida haitat myös muille kuin päihteiden käyttäjälle itselleen. (Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämiseksi 2015.)

Ehkäisevää päihdetyötä tekevät monet eri viranomaiset, järjestöt, yritykset ja yhteisöt. Valtion ja kuntien velvollisuus on luoda työlle riittävät rakenteet. Ehkäisevä päihdetyö on myös jokaisen kansalaisen asia.

Ehkäisevän päihdetyön rakenteilla tarkoitetaan johtamista, koordinaatiota ja suunnitelmallista toimintaa. Ehkäisevän päihdetyön rakenteita ja käytännön organisointia on selvitetty vuosien saatossa useita kertoja. Viimeisimmän selvityksen mukaan itäsuomalaisten kuntien ehkäisevän päihdetyön rakenteet olivat pääosin heikot (Ehkäisevän päihdetyön rakenteet Itä-Suomen aluehallintoviraston toimialueen kunnissa 2016).

Kunnat rikkoivat erityisesti ehkäisevän päihdetyön järjestämistä koskevan lain viidettä pykälää, joka määrittelee kunnan tehtäväksi huolehtia ehkäisevän päihdetyön tarpeen mukaisesta

organisoinnista alueellaan ja tehtävistä vastaavan toimielimen nimeämisestä. Ainostaan 48 prosentissa itäsuomalaisia kuntia on toimielin nimetty tai tehtävä valtuutettu monialaiselle, kunnalliselle tai seudulliselle työryhmälle. (Ehkäisevä päihdetyö Itä-Suomen aluehallintoviraston toimialueen kunnissa 2016.)

Ehkäisevän päihdetyön arvostus ja käytäntö näyttäytyvät karuna. Toiminta nähdään usein ylimääräiseksi työksi eikä ymmärretä sitä, että työ kuuluu niin päättäjille, virkamiehille, eri alojen työntekijöille kuin myös yksittäisille kansalaisille.

Puolet terveyden epätasa-arvosta syntyy alkoholista ja tupakasta. Epätasa-arvo näkyy miesten ja naisten, itä- ja länsisuomalaisten, työntekijöiden ja toimihenkilöiden sekä ruotsin- ja suomenkielisten välillä. Lisäksi henkilön siviilisäädyllä on vaikutusta terveyseroihin. Tupakoivan, runsaasti alkoholia käyttävän itäsuomalaisen suomea puhuvan, ei-parisuhteessa olevan työmiehen tulevaisuus näyttää terveyden osalta selvästi huonommalta kuin ruotsinkieltä puhuvan länsisuomalaisen naimisissa olevan tupakoimattoman ja kohtuullisesti alkoholia käyttävän ylemmän toimihenkilönaisen tulevaisuus. (Koskinen ym. 2007.)

Tarttis tehdä jotain

Meillä jokaisella on kansalaisena ja ammattilaisena on oma roolimme ehkäisevässä päihdetyössä ja se rooli tulee ottaa haltuun. Ensiksikin ehkäisevän päihdetyön valtakunnalliset, alueelliset ja paikalliset rakenteet tulee olla kunnossa.

Lainsäädäntö ja päihdepolitiikka määrittävät työn raamit. Valtakunnan tasolla päihdepolitiikka on ollut viime vuosina hukassa. Uudistuva alkoholilaki lienee tästä pohjanoteeraus. Tutkimusten kautta tiedetään, että hinta ja saatavuus ovat keskeisimmät päihdehaittoihin vaikuttavat tekijät. Alkoholilakiuudistuksen ehdotukset puolestaan lisäävät saatavuutta ja laskevat hintoja. Tiedossa on siis entistä enemmän haittoja, ja maksajina ovat veronmaksajat.

Ehdotukseni on, että osana lakiuudistusta korvamerkittäisiin jokaisesta anniskelupaikan ja vähittäismyyntipaikan luvasta (tai jatkossa ilmoituksesta) tietty määrä euroja maakunnan ehkäisevään päihdetyöhön. Euromäärä olisi suhteessa siihen, mikä on kyseisen paikan alkoholin ja tupakan myynnin osuus. Rahalla palkattaisiin alueelle ehkäisevän päihdetyön koordinaattori, joka tukisi kuntien ehkäisevää päihdetyötä. Rahalla koulutettaisiin sosiaali- ja terveystoimen ja nuorisotoimen henkilöstöä puheeksiottoon ja järjestettäisiin tapahtumia, kampanjoita ja tempauksia. Ehkäisevän päihdetyön rahoittajina olisivat ne tahot, jotka hyötyvät vapaammasta päihdepolitiikasta. Aika reilu ehdotus mielestäni.

Kunnassa ehkäisevän päihdetyön rakenteena toimii nimetty toimielin. Sen tehtävänä on muun muassa seurata kunnan päihdeoloja. Sen tulee levittää tietoa päihdehaitoista. Lisäksi se edistää asukkaiden osallistumista ja vaikuttamista päihdehaittojen vähentämiseksi. Toimielimen lisäksi kunnasta on tarpeen löytyä ehkäisevän päihdetyön koordinaatiosta käytännössä vastaava henkilö. Ehkäisevän päihdetyön tulee myös sisältyä kunnan strategiaan ja hyvinvointikertomukseen.

Kuntien ja maakuntien hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kannustavan elementin, ns. HYTE-kertoimen, päämääränä on varmistaa aktiivinen hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen myös sote-uudistuksen jälkeen. Tulevaisuudessa HYTE-kertoimen indikaattoreina tulisi olla entistä enemmän ehkäisevän päihdetyön elementtejä. Näitä voisivat olla esimerkiksi ehkäisevän päihdetyön koordinaattorin työpanos tai se, että ehkäisevä päihdetyö on sisällytetty kunnan hyvinvointikertomukseen. Rahalla on kyllä merkitystä, joten uskon, että asialla olisi myönteistä vaikutusta. Alueet ja kunnathan haluavat terveitä hyväkuntoisia veronmaksajia, joten tuolloin kannattaisi panostaa näihin asioihin jo itsestään ilman lisärahoitusta.

Verkostoja, puheeksiottoa ja motivoivaa kysymistä

Kaikilla kansalaisilla ei mene hyvin, ja osa tarvitsee tukea ja apua arjessaan. Suunnitelmallisella ja ennakoivalla työllä voidaan ehkäistä huono-osaisuutta ja vaikuttaa siihen, että yhä harvempi syrjäytyisi. Kuka osaa ottaa ihmisen kokonaisuutena ja auttaa häntä? Sosiaalityöntekijät ovat tässä kohtaa keskeisiä osajia. Sosiaalityöntekijöitä ei kuitenkaan pidä jättää yksin. He tarvitsevat yhteistyöhön niin koulutuksen, terveydenhuollon kuin työllisyyden asiantuntijoita.

Tuleville maakunnille on ehkäisevässä päihdetyössä kaavailtu kuntia ohjaavaa ja tukevaa roolia. Tämä on mahdollisuus yhdistää niin sosiaalityön, terveydenhuollon kuin työllisyysasioiden osaamista ja tätä kautta vahvistaa yhteistä tekemistä. Tähän kokonaisuuteen sopisi hyvin myös jo toista vuosikymmentä kokoontunut ISON itäsuomalainen päihdeverkosto. Tässä verkostossa kuulee vahvaa sosiaalityön puhetta, joka huomioi pientä ihmistä herkällä korvalla ja tuo asioita yhteiseen pohdiskeluun. Verkoston jäsenten asiantuntijuutta ei kannata hukata. Tämän verkoston näen myös vahvana linkkinä ja tukena kuntiin päin.

Kaikilla sosiaali-, terveys- ja nuorisotyöntekijöillä on suuri rooli ehkäisevässä päihdetyössä. Se, kysytkö tai kuinka kysyt asiakaalta päihteiden käytöstä, on ratkaisevaa. Tuolloin puhutaan mini-interventiosta. Kysymättömyys on pahin vaihtoehto. Silloin jätät työvelvollisuutesi tekemättä. Huonolla, asenteellisella kysymisellä teet työsi huonosti. Ensiarvoisen tärkeää on kysyä motivoivasti ja sitä kautta auttaa ja tukea asiakasta. On sanomattakin selvää, että myös ammattilaiset tarvitsevat puheeksiottoon koulutusta. Mini-intervention mahdollisuudet ovat kaikkialla siellä, missä asiakkaita kohdataan. Tuetaan siten työllistymistä, tarjotaan apua taloudenhallintaan ja asumiseen tai suunnataan palveluita maahanmuuttajille.

Elinkeinoelämän ja kansalaisen vastuu

Mikä on elinkeinoelämän vastuu ehkäisevässä päihdetyössä? Pääosin alkoholielinkeino on vastuullista ja toimii lakien ja asetusten mukaan. On kuitenkin pieni joukko, joka harjoittaa elinkeinoa epärehellisesti ja samalla pilaa rehellisten yrittäjien mainetta. Tässä tarvitaan vahvaa lainsäädäntöä ja viranomaisen yhteistyötä. Lupaviranomaisten ja verottajan yhteistyö on ollut tiivistä ja sitä tulee entisestään vahvistaa.

Mikä onkaan meidän oma roolimme kansalaisina? Meillä jokaisella on vastuu niin omasta kuin lasten päihteiden käytöstä. Isien ja äitien antamalla esimerkillä on merkitystä lasten päihteiden käyttöön. Tilanneraitius on suositeltavaa erityisesti siellä, missä on lapsia. On sanomattakin selvää, että päihteet eivät kuulu liikenteeseen, raskaudenaikaan, lapsuuteen ja nuoruuteen tai urheiluun. Huomatessamme läheistemme tai työkavereiden runsaan alkoholin käytön, voisimme nykyistä herkemmin kysyä heiltä, mitä ajattelet omasta alkoholin käytöstäsi. Kysymystä voi perustella huolinäkökulmasta.

Kansalaisten osallisuus on tärkeää. Kansalaisten tulee saada vaikuttaa oman alueensa hyvinvointiin ja turvallisuuteen. Tässä korostan taloyhtiöiden ja kuntalaisten vaikuttamismahdollisuuksia siihen, voiko kadunkulmassa olla aamutunneille auki oleva ravintola. Tätä mahdollisuutta käytetään jo nyt joissakin kaupungeissa, mutta milloin se rantautuisi myös tänne itään? Entä jos ravintolat sijaitsisivatkin hieman ruutukaavan ulkopuolella, omalla ravintola-alueellaan? Tällöin asuinalueet olisivat suojassa aamuyön tuntien häiritsevältä melulta. Tällä olisi myös työllistävä vaikutus taksiautoiluun.

Uusia menetelmiä

Erilaiset menetelmät ja kampanjat ovat tärkeä osa ehkäisevää päihdetyötä. Suomen kansasta viidennes eli yli miljoona viettää tipatonta tammikuuta. Tämä on hyvän suosion saavuttanut kampanja, joka nähdään ja koetaan positiivisena. Päihteetön pelikenttä -malli on osoittanut tärkeytensä nuorisoliikunnassa. Malli antaa tärkeän selkänöjan joukkuejohtajille, valmentajille sekä nuorten vanhemmille. Tämänsuuntaisia asioita tarvitaan jatkossakin.

Ehkäisevän päihdetyön viestintää tulee kehittää siten, ettei viestin viejää tuomita heti ”kukkahattutähtiksi”. Väestön tietoisuutta päihteiden haitoista, riskeistä ja ehkäisemisen keinoista on tärkeä lisätä. Kysymys kuuluukin, kuinka tehdä se niin taitavasti, ettei sitä koeta yksilönvapauksien rajoittamiseksi. Tarkoituksena on levittää tietoa päihteiden vaikutuksista fyysiseen, psyykkiseen, sosiaaliseen ja taloudelliseen hyvinvointiin. Tämäkin voidaan tehdä hyvin tai hyvin huonosti.

Suuresti kunnioittamani jo edesmennyt Markku Soikkeli puhui virittävästä valistuksesta. Sillä hän tarkoitti kykyä herättää erilaisia reaktioita, kuten ajatuksia, oivalluksia, yksilö- ja ryhmäkeskustelua, kirjoituksia, kommentteja tai sanoman jatkokehittelyä. Valistuksen toivottiin edistävän vähittäistä kulttuurista muutosta.

Ensisijainen tavoite on vaikuttaa pitkällä aikavälillä yleiseen mielipiteeseen, epävirallisiin normeihin sekä poliittiseen päätöksentekoon. (Soikkeli ym. 2012.) Viime aikojen alkoholiläkikeskustelussa kirjoituksia, kommentteja ja reaktioita on tullut valtavasti. Nähtäväksi jää, toteutuuko kulttuurinen muutos alkoholin osalta tulevaisuudessa. Tupakan osalta Suomi on onnistunut tässä virittävän valistuksen työssä. Yleinen suhtautuminen tupakointiin on selkeästi tiukentunut, ja tupakointi on vähentynyt.

Uskaltaisin väittää, että ehkäisevässä päihdetyössä viestintä on vaikea asia. Erityisesti alkoholi ja tupakka ovat herättävät tunteja yksilötasolla. Perustellutkaan tutkimukset ja argumentit eivät silloin tehoa. Innovatiivista ehkäisevää päihdetyötä ovat ravintoloiden valistusvessat. Niiden vaikuttavuutta ei ole tutkittu, mutta voivat kiinnostaa sellaisia, jotka eivät perinteisistä keinoista innostu.

Niin, kuka pelkää ehkäisevää päihdetyötä? Nykykokemukseni mukaan kenenkään ei tulisi sitä pelätä, vaan nähdä mahdollisuutena. Ehkäisevän päihdetyön tiedetään olevan keskeinen keino lisätä kunnan ja maakunnan elinvoimaa ja hyvinvointia. Ja hyvinvoivassa maakunnassa me kaikki haluamme asua.

"Valtakunnallisesti
kasvaneet väestön
hyvinvointi- ja
terveyserot näkyvät
selkeästi
sosiaalihuollossa."

Ihmisoikeustyötä ja vahvistuvaa osaamista

Marja Väänänen-Fomin & Riitta Vornanen

Tarkastelemme tässä artikkelissa sosiaalityön asemaa ja tehtävää osana uudistuvaa ja muuttuvaa sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmää. Kohdistamme tarkastelumme sosiaalihuollon perusoikeudellisiin lähtökohtiin ja velvoitteisiin heikossa asemassa olevien kansalaisten auttamiseksi. Pohdimme, miten vahvistetaan aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen osaamista.

Erottamattomat: sosiaalityö ja ihmis- ja perusoikeudet
Ihmis- ja perusoikeuksien kunnioittaminen, suojeleminen ja toteuttaminen ovat oikeusvaltion keskeisiä kulmakiviä ja julkisen vallan tehtävä. Sote-uudistuksessa tehtävien hoidosta järjestämisvastuussa olevalla maakunnalla on vastuu ihmis- ja perusoikeuksina turvattujen sosiaali- ja terveyspalveluiden toteutumisesta (HE 15/2017, 326, 445–447). Perustuslaki velvoittaa julkisen vallan turvaamaan jokaiselle ihmisarvoisen elämän kannalta välttämätön toimeentulo ja huolenpito sekä riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut.

Palvelujen riittävyttä arvioitaessa lähtökohtana pidetään sellaista palvelujen tasoa, joka luo jokaiselle ihmiselle edellytykset toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä. Yhteiskunnan täysjäsenyydessä on kyse henkilön suhteesta yhteisöönsä ja yhteiskuntaan, ihmisen kiinnittymisestä ja integraatiosta. (Hallituksen esitys perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta HE 309/1993 vp, 69–72.) Hyvinvoinnin kannalta on tärkeää voida osallistua ja vaikuttaa niin yhteisössä kuin itseä koskevissa ratkaisuissa.

Oikeuksille perustuva lähestymistapa on vahvasti läsnä sosiaalihuollossa ja sosiaalityössä. Sosiaalihuolto on ihmis- ja perusoikeusherkkää toimintaa ja sosiaalityö ammattina sitoutuu ihmis- ja perusoikeuksista johdettuihin arvoihin (Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan eettiset ohjeet, 2017). Sosiaalihuollon ja

sosiaalityön tehtävä liittyy sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen: mahdollisuuksien tasa-arvoon, edellytysten luomiseen riittävän tasoiselle aineelliselle, henkiselle ja sosiaaliselle toiminnalle sekä sosiaalisen integraation tukemiseen. Sosiaalihuollolla ja sosiaalityöllä on oma väestön sosiaalisen hyvinvoinnin ja turvallisuuden, toimintakyvyn ja osallisuuden edistämiseen ja tukemiseen liittyvä tehtävänsä yhteiskunnassa. Sosiaalisia oikeuksia ei voida erottaa osallisuusoikeuksista eikä myöskään itsemääräämistä turvaavista vapausoikeuksista. (Hallituksen esitys sosiaalihuoltolaiksi HE 164/2014 vp, 10–12; Kotkas 2009).

Sosiaalihuoltolain hyvinvoinnin edistämisen tavoitteella tarkoitetaan myös hyvinvointiin negatiivisesti vaikuttavien tekijöiden ja ilmiöiden ehkäisemistä ja torjuntaa ja näin sosiaalihuollon erityistä roolia sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteuttamisessa ja eriarvoisuuden ja syrjäytymisen vähentämisessä. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, myöhemmin SHL, 1 §; HE 164/2014, 95.) Nämä tavoitteet eivät ole täysin uusia. Ne olivat osittain esillä jo Sosiaalihuollon periaatekomitean linjauksissa (Sosiaalihuollon periaatekomitean mietintö 1971).

Sosiaalityö määritellään sosiaalihuoltolaissa sosiaalisia ongelmia ehkäiseväksi, vähentäväksi tai poistavaksi asiantuntijatyöksi, muutostyöksi ihmisten, perheiden, yhteisöjen tasolla. Sosiaalityön kohteena ovat myös eriarvoisuutta ylläpitävät

rakenteet ja vaikuttamiskeinona on rakenteellinen sosiaalityö (SHL 7 §). Sosiaalityön merkitys korostuu yhteiskunnallisen muutoksen ja eriarvoistumisen myötä. Pitkäaikaisiin ja vaikeisiin ongelmiin vastaaminen edellyttää pitkäjänteistä sosiaalityötä ihmisten elinympäristöissä. (SHL 15 §; SHL 7 §; HE 164/2014, 110.)

Sosiaalialan osaaminen positiivisena muutosvoimana
Maakunta- ja sote-uudistuksen tavoitteena on kaventaa ihmisten hyvinvointi- ja terveyseroja, parantaa palvelujen yhdenvertaisuutta, saatavuutta ja vaikuttavuutta sekä hillitää kustannusten kasvua (Hallituksen esitys eduskunnalle maakuntien perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi HE 15/2017 vp, 156). Tavoitteissa onnistuminen tuottaisi merkittäviä taloudellisia ja inhimillisiä hyötyjä. Huonosti toteutettuna muutos saattaa jopa kasvattaa hyvinvointi- ja terveyseroja ja uhata kansalaisten yhdenvertaisuutta ja oikeuksien toteutumista.

Historiallisesti merkittävä uudistus organisoii rakenteita ja pyrkii integroimaan sosiaali- ja terveydenhuoltoa saumattomaksi kokonaisuudeksi. Osallisuus ja valinnanvapauden vahvistaminen ovat uudistuksen olennaisia kysymyksiä. Maakunta vastaa asukkaan perus- ja erityistason palvelukokonaisuuksien yhteensovittamisesta ja palveluketjujen toimivuudesta osana järjestämisvastuutaan (HE 15/2017, 326). Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteiden, tehtävärakenteiden ja toimintatapojen murros asettaa sosiaalihuollolle ja sosiaalityölle lisähaasteita, mutta luo toisaalta myös mahdollisuuksia.

Sosiaalihuollon palveluiden asemointi sote-integraatiossa edellyttää sosiaalialan asiantuntijuuden turvaamista ja vahvistamista osana monialaista asiantuntijuutta. Asiakaslähtöisten palvelukokonaisuuksien ja saumattomien palveluketjujen suunnittelun merkitys korostuu. Muutos edellyttää sosiaalialan osaamista parhaalla mahdollisella tavalla hyödyntävää tehtävärakennetta ja monituottaja- ja valinnanvapausmallissa vahvaa palveluohjausta asiakastyössä. Lisäksi tulee varmistaa sosiaalityön tärkeä tehtävä erityisen tuen tarpeessa olevien ryhmien ja asiakkaiden kokonaisvaltaisessa palveluiden arvioinnissa ja koordinoinnissa. Verkostoituvan työotteen merkitys kasvaa. Sosiaalihuollossa ja sosiaalityössä verkostomainen työskentelytapa on jo vahva osa perustyötä.

Sosiaalityön kehittämisen kysymykset muutoksessa ovat monitasoisia. Ne liittyvät teoreettiseen, tutkimukselliseen ja menetelmälliseen kehittämiseen sekä käytännön osaamistarpeisiin. Uudistus haastaa sosiaalihuollon ja sosiaalityön kehittämään omaa tehtäväänsä ja vahvistamaan omaa rooliaan sote-integraatiossa. Onnistuminen vaatii sosiaalihuollon ja sosiaalityön ydintehtävien vahvistumista ja asiantuntemuksen varmistamista. Samalla se nostaa uudella tavalla esiin kysymyksen siitä, miten terveys- ja hyvinvointieroja tulkitaan.

Tarkastelemme seuraavaksi tarkemmin sosioekonomisia hyvinvointi- ja terveyseroja sosiaalityön näkökulmasta, palvelujärjestelmän muutosta ja asiakkaiden asemaa sekä sosiaaliselle kuntoutukselle asettuvaa tehtävää. Näkökulmamme tulee sosiaalityön koulutuksesta ja tutkimuksesta.

Hyvinvointi- ja terveyserot näkyvät sosiaalityössä

Valtakunnallisesti kasvaneet väestön hyvinvointi- ja terveyserot näkyvät selkeästi sosiaalihuollossa. Köyhyys, pitkäaikaistyöttömyys ja epätyypilliset työsuhteet lisäävät ihmisten elämän epävarmuutta ja syrjäytymisen uhkaa. Hyvinvointia ja terveyttä heikentävien elämäntapojen ja ongelmien siirtyminen perheissä seuraavalle sukupolvelle voi johtaa väestöosan pitkäaikaiseen syrjäytymiskehitykseen. (HE 164/2014, 9–10.)

Tavoitteena hyvinvointi- ja terveyserojen kaventaminen

Hyvinvointi- ja terveyseroista on olemassa paljon tutkimustietoa. Tutkimustiedon perusteella tiedetään esimerkiksi, että kouluttautumattomuus ja mielenterveys- ja toimeentulo-ongelmat voivat kasautua ja että vanhempien ongelmat liittyvät usein lasten ongelmiin (esim. Paananen ym. 2012). Lastensuojelun asiakkaiden sosio-ekonomisesta asemasta, kodin ulkopuolisen sijoituksen riskitekijöistä sekä taloudellisen stressin vaikutuksesta perheisiin on entistä enemmän tietoa (ks. Saarikallio-Torp ym. 2010; Kestilä ym. 2012; Leinonen ym. 2002; Leinonen ym. 2003; Leinonen 2004; Solantaus ym. 2004).

Lapsen köyhyyden riskitekijöitä ovat vanhempien vähäinen koulutus, työvoiman ulkopuolella olo ja perherakenne, erityisesti yksinhuoltajuus (Jäntti 2010, 69). Asumisessa on myös eriarvoisuutta. Asumismenot ovat pienituloisilla suhteellisesti suuremmat kuin muulla väestöllä (Karjalainen & Hannikainen-Ingman 2016). Tulotaso erottelee myös koettua hyvinvointia. Pienituloiset kokevat muuta väestöä useammin itsensä yksinäiseksi tai masentuneeksi (Kainulainen 2016).

Tietyissä sairausryhmissä on usein työttömyyttä. Mielenterveyden vuoksi työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden sosioekonominen asema on heikompi kuin verrokkiväestöllä (Blomgren et al. 2016). Myös palveluihin pääsyssä on väestöryhmien välisiä eroja. Esimerkiksi kuntoutuksen ulkopuolelle jääneiden masennusta sairastavien joukossa on erityisesti työttömyysperuspäivärahalla ja työkyvyttömyyseläkkeellä olevia (Koskenvuo 2016). Keskeinen ryhmä sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmasta ovat nuoret aikuiset, joilla on monia sosiaalisia ja psykososiaalisia vaikeuksia (ks. Karjalainen & Hannikainen-Ingman 2012).

Sote-uudistuksessa maakunnat vastaavat siitä, että sekä hyvinvointia ja terveyttä edistävät että ehkäisevät palvelut toteutuvat (HE 15/2017, 444). Maakunnan vastuulla on koota ja analysoida tietoa. Ennaltaehkäisyssä, sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisessä ja kehittämisessä tulee käyttää jo olemassa olevaa tutkimustietoa hyvinvoinnin alueellisista eroista, hyvinvoinnin vajeita synnyttävistä ja hyvinvointia tukevista mekanismeista. Olennaista uudistuksessa on turvata ja vahvistaa tämän tutkimustiedon tuotantoa ja hyödynnettävyyttä.

Hyvinvointia ja eriarvoisuutta aiheuttavista tekijöistä on jo paljon tietoa. Vähemmän tietoa ja yksimielisyyttä on siitä, miten eroja voitaisiin kaventaa. Valtakunnallisen tason raportit (Hiilamo 2017) ja työryhmät (esim. Juho Saaren työryhmä) pohtivat ja esittävät kansallisen tason ratkaisuja. Tämän lisäksi kaikkia maakuntia koskee kysymys, miten alueellisella tasolla vastataan hyvinvointieroihin.

Alueelliset hyvinvointikertomukset tietopohjana

Maakunnan hyvinvointi- ja terveyseroihin vaikuttaminen pohjautuu kuntien tietopohjaan. Keinona ovat kuntien kanssa yhteistyössä tehtyt alueelliset hyvinvointikertomukset. Tehtyjen päätösten vaikutuksia eri väestöryhmien hyvinvointiin ja terveyteen on arvioitava. On myös sovittava hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tavoitteista ja niitä tukevista toimenpiteistä sekä nimettävä vastuutahot. Uudistuksella halutaan vahvistaa ohjauksen ja tiedontuotannon mekanismeja kuntatasolla. Tarkoituksena on, että kuntien velvoitteet strategisessa suunnittelussa ja voimavarojen osoittamisessa vahvistuvat. Tämä tukee väestön hyvinvoinnin edistämistä ja vaikutusten arviointia.

Kunnan aktiivisen ja suunnitelmallisen roolin kuntalaisten hyvinvoinnin edistämisessä katsotaan hillitsevän sosiaali- ja terveydenhuollon menojen kasvua merkitsevästi (HE 15/2017, 443–444). Kuntiin jäävillä peruspalveluilla on tässä merkittävä rooli. Ihmisten hyvinvointi ja terveys ovat yhteydessä koulutukseen, liikunta-, ravitsemus- ja kulttuuripalveluihin, kaavoitukseen, liikennejärjestelyihin sekä moniin muihin kuntien hoitamiin tehtäviin. Järjestöillä on myös tärkeä merkitys hyvinvoinnin edistämisessä. Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksessa ei kuitenkaan ole riittävästi vielä pohdittu järjestöjen asemaa palvelujen tuottajina tai ehkäisevän sosiaali- ja terveyspolitiikan toteuttajina.

On oleellista, miten kunnallista hyvinvointityötä ohjataan, johdetaan ja kehitetään. Niin kunta- kuin maakuntatason osaa-

tietosisäلتöjen luominen ja voimavarojen kohdentaminen ehkäisevään työhön tuovat onnistumisen edellytyksiä. Kuntaan tarvitaan pysyvät, uudet poikkihallinnolliset yhteistyö- ja toimenpanorakenteet.

“Uuden” kunnan tunnusmerkkejä ovat esimerkiksi:

- hyvinvointityöryhmä
- terveyden edistämisen koordinaatio
- hallinnonalojen rajat ylittävät johtamisen käytännöt ja vastuunotto
- sitoutuminen hyvinvointitavoitteisiin kuntasuunnittelussa
- ajantasainen tieto väestön hyvinvoinnista ja terveydestä ja niihin vaikuttavista tekijöistä
- vaikuttavat terveyden edistämisen käytännöt
- ehkäisevän työn ammatillista osaamista sekä
- riittävä henkilöstö.

Maakunnan vastuulla on asiantuntemuksellaan tukea ja ohjata kunnallista ehkäisevää toimintaa. Maakunta osallistuu esimerkiksi koulutus-, tutkimus- ja kehittämishankkeisiin, valtakunnallisiin ohjelmiin ja vaikutusten ennakoarviointiin. (HE 15/2017, 443–445.) Ehkäisy voidaan nähdä monitasoisesti: väestötasoisena, eri väestöryhmille kohdistuvana, valikoiduille riskiryhmille kohdennettuna ja valikoiduille yksilöille kohdennettuna (esim. Pölkki 2016).

Sosiaalityö rakenteellisena työnä

Sosiaalihuollolla ja sosiaalityöllä on yhteiskuntapolitiikassa oma rajattu tehtävänsä ja roolinsa. Sosiaalihuolto ja sosiaalityö voidaan nähdä sosiaalisena investointina, jonka avulla voi-

daan edistää hyvinvointia, osallisuutta ja ehkäistä ongelmien kasautumista ja monimutkaistumista. Kunnassa tulee olla käytettävissä kunnan olosuhteet ja erityisryhmien tarpeet tunnistava vahva sosiaalisen asiantuntemus, jotta suunnitelmallinen ennaltaehkäisevä toiminta, varhainen vaikuttaminen ja oikea-aikainen tuki peruspalveluissa toteutuvat. Sosiaalityön asiakasryhmien kannalta on merkityksellistä se, että sosiaalihuoltolaki korostaa erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden ja ryhmien hyvinvoinnin seuraamista ja edistämistä sekä velvoittaa epäkohtien poistamiseen ja ehkäisyyn (SHL 8 §; 9 §).

Rakenteellisen sosiaalityön tehtävä on sote-uudistuksessa vielä hahmottumatonta (HE 15/2017, 445). Rakenteellinen sosiaalityö määritellään sosiaalihuoltolaissa (SHL 7§) tiedon tuotannon ja vaikuttamisen keinona. Sen keskiössä on hyvinvointia ja sosiaalisia ongelmia koskevan tiedon tuottaminen ja välittäminen sekä sosiaalihuollon ja sosiaalityön asiantuntemuksen hyödyntäminen hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi. Vaikuttavuus nousee yhdeksi keskeiseksi tiedon tuottamisen kohteeksi. Asiakastyöhön ja yhteistyöhön perustuva kokemus ja tieto liitettynä yhteiskunnalliseen kontekstiin ja yhteiskuntatieteelliseen tietoon toimivat vaikuttamisen keinona sekä tavoitteellisten toimien ja toimenpide-ehdotusten pohjana.

Saadun tiedon avulla voidaan kehittää sosiaalihuollon sisältöä, kohdentaa toimenpiteitä vaikuttavasti sekä parantaa sosiaalihuollon ja muun hyvinvointia edistävän toiminnan vaikuttavuutta ja tuloksellisuutta. Pyrkimyksenä on konkreettinen toiminta sosiaalisten ongelmien ehkäisyssä ja korjaamisessa, hyvinvointia tukevien olosuhteiden ja rakenteiden muodostamisessa sekä palveluiden, palveluprosessien ja yhteistyön kehittämisessä. (SHL 7 §; HE 164/2014, 101–102.)

Rakenteellisen sosiaalityön yhteiskunnallisen merkityksen korostaminen sosiaalihuoltolaissa tarkoittaa tarvetta vahvistaa tutkimuksellista tietoa, vaikuttamista ja rakenteellista työtä. Sen tulee olla sekä osa kunnallista hyvinvointipolitiikkaa että osa maakunnallista sosiaali- ja terveyspolitiikkaa. Rakenteellisen sosiaalityön kehittäminen ja hyödyntäminen nousevat muutoksessa ja sen hallinnassa erityisen merkitykselliseksi.

Anneli Pohjola (2011, 205–220) näkee rakenteelliseen sosiaalityöhön kuuluviksi tehtäväalueiksi tietotyön, strategiatyön, inklusiotyön ja oikeudenmukaisuustyön, joiden lisäksi näitä tehtäviä läpäisevät johtaminen sekä sosiaalipoliittinen työ. Rakenteellista sosiaalityötä voidaan tietyllä tavalla pitää sosiaalityön ytimenä, jolloin marginaaliin jääneitä ilmiöitä voidaan nostaa keskustelun ja toimenpiteiden kohteeksi (Kananen ym. 2007).

Sosiaalityön asiantuntemus mukaan palvelujärjestelmän muutokseen

Sote-uudistuksen tulee turvata kaikille kansalaisille asuinpaikasta riippumatta yhdenvertainen oikeus riittäviin sosiaali- ja terveyspalveluihin. Kaikkein heikoimmassa asemassa olevien perusoikeuksien toteutumiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota.

Monituottajamallissa markkinoistuminen, kilpailuttaminen ja yksityistäminen merkitsevät sirpaleista kokonaisuutta. Tällöin toimijoiden välisten suhteiden määrittely lainsäädännöllä sekä valvonnan järjestäminen ovat keskeinen osa sote-ratkaisua (HE 15/2017). Kyse on julkisen sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisvastuun ja markkinoiden yhteensovittamisen tasapainottelusta. Valinnanvapaus merkitsee monituottajamallissa asiakkaan aktiivisen kansalaisuuden odotusta ja oman

vastuun lisääntymistä. Kääntöpuolena on huoli erityisen tuen tarpeessa olevien ryhmien ja yksilöiden asemasta uudistuksessa.

Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumiseksi tulee varmistaa, että palvelukokonaisuudet ja palveluketjut ovat asiakaslähtöisiä ja saavutettavia sekä palvelut oikea-aikaisia, riittäviä ja vaikuttavia – myös erityisen tuen tarpeessa oleville asiakkaille. Tämä edellyttää uudistuksen suunnittelussa ja toteutuksessa sosiaalityön osaamisen ja näkemyksen vahvaa mukanaoloa ja hyödyntämistä. Esimerkiksi kilpailuttamisessa ja ostopalveluratkaisuissa asiakas ei ole tullut kuulluksi eikä ole pystynyt vaikuttamaan itse palveluun (Karvonen-Kälkäjä 2012). Tiedonhallinnassa, kilpailuttamisessa ja valvonnassa tulee turvata vahva sosiaalialan sisällöllinen asiantuntemus.

Ammattihenkilölaissa (815/2015, 9 §) sosiaalityöntekijän erityisten velvollisuuksien määrittelyn tarkoituksena on jäsentää sosiaalityöntekijän tehtäväaluetta ja siten luoda perusteita sosiaalihuollon ammattihenkilöiden tehtävärakenteen ja työnjaon uudistamiselle. Sosiaalityö vastaa vaativasta asiakas- ja asiantuntijatyöstä sekä sen vaikutusten seurannasta ja arvioinnista. Sosiaalityöntekijän asiantuntemuksen katsotaan kohdistuvan sosiaalihuoltolain mukaiseen erityistä tukea tarvitsevien asiakkaiden palvelutarpeen arviointiin, päätöksentekoon, palvelukokonaisuuden koordinointiin ja oikeusturvan varmistamiseen.

Sosiaalityön ammatillisen johtamisen vastuulla taas ovat sosiaalityön ja sen prosessien toimivuus ja vaikuttavuuden kehittäminen (HE 354/2014, 31.) Sote-integraatiossa erityisen tuen tarpeessa olevien ryhmien ja yksilöiden palvelutarpeiden ko-

konaisvaltainen arvio, suunnittelu ja toteuttaminen eivät voi tapahtua koordinoitusti ilman, että sitä turvataan vahvalla sosiaalityöllä.

Aktiivinen ja vastuullinen kansalainen

Lainsäädäntöstrategia keskittyy hyvinvointiin liittyvien oikeuksien vahvistamisen sijasta aktiivisen kansalaisen ideaalia tukeviin menettelyllisiin oikeuksiin. Itsemääräävän kansalaisen merkityksessä ihmisellä on oikeus olla osallinen palveluprosessissaan. Valinnanvapauden näkökulmasta hänellä on kulluttajakansalaisena mahdollisuus tehdä valintoja sosiaali- ja terveyspalveluiden markkinoilla.

Henkilölle taataan hyvinvoinnin toteutumista lainsäädännössä määritellyin sosiaalisin oikeuksin. Osallisuuden ja autonomian kannalta pidetään kuitenkin tärkeänä, että henkilöllä on vapautta päättää hyvinvointinsa sisällöstä eli valinnanvapautta. Aktiivinen kansalaisuus rakentuu myös velvollisuuksien kautta, jolloin vastuu omasta hyvinvoinnista painottuu. Vastuullinen kansalaisuus tarkoittaa moraalista velvoitetta, ja vastikkeellisuuden ajatus sosiaaliturvassa mahdollistaa velvoitteen vahvistamisen sanktioin. Moraalinen velvoite tarkoittaa myös lisääntyvää vastuuttamista läheisten hyvinvoinnista. (Kotkas 2007; Kotkas 2012; Kalliomaa-Puha 2013).

Kaikilla ei ole ilman erityistä tukea kykyä, osaamista tai jaksamista aktiivisen kansalaisen rooliin. Erityisen tuen tarpeessa olevien asiakkaiden kohdalla ongelmat kumuloituvat myös valinnanvapauden käytössä, jos kykyä ja jaksamista vaihtoehtojen punnintaan perustuvaan päätöksentekoon ei ole. Vastuuta korostettaessa aktiivisen kansalaisen roolin vaatimuksesta voi tulla jopa syrjäyttävää. (ks. Pirhonen & Pulkki 2016.)

Sosiaalihuoltolaki pyrkii menettelyllisin säännösin varmistamaan erityisen tuen tarpeessa olevien asiakkaiden oikeuksien toteutumisen. Sen varmistamiseksi tarvitaan tuen tarpeiden asiantuntevaa ja kokonaisvaltaista tunnistamista, arviointia, palvelusuunnitelmaa, yhteistyötä ja päätöksentekoa. Sosiaalihuoltolaissa tehtävä on asetettu ensisijaisesti sosiaalityöntekijälle.

Palvelujen tulee muodostua asiakkaiden tarpeiden mukaisiksi, mielekkäiksi ja helposti hahmotettaviksi kokonaisuuksiksi. Sosiaali- ja terveydenhuollon monituottajamalli ja valinnanvapaus edellyttävät yksilöllisen ohjauksen ja neuvonnan sekä erityisen tuen tarpeessa olevien palveluohjauksen tarvetta. Sote-uudistuksessa asiakkaiden oikeuksien toteutumisen varmistamisessa riittää tekemistä. Omatyöntekijällä tulee olemaan keskeinen rooli. Hän vastaa yksittäisen asiakkaan palvelujen kokonaisuudesta, palveluprosessista ja oikeuksien toteutumisesta. Sosiaalityössä on tarpeen pohtia uusia palveluohjauksen muotoja. Verkkoperustainen auttaminen ja ohjaus voivat antaa tähän uusia mahdollisuuksia esimerkiksi silloin, kun kansalaiset asuvat etäällä palveluista.

Sosiaalinen kuntoutus vahvistaa ja vahvistuu

Yhteiskunnallista osallisuutta ja sopeutumista tukevien palveluiden järjestämisessä on sosiaalihuollolla ja sosiaalityöllä ollut oma tehtävänsä. Koulutus ja työelämä nähdään keinoina pois syrjäytymisestä ja köyhyydestä. Sosiaalisen kuntoutuksen yhteiskuntapoliittinen painoarvo on kasvanut, koska se liittyy vahvasti kuntien elinvoimaan, työllisyyden edistämiseen ja kuntien työllistymisen rahoitusvastuuseen (Keskitalo 2012). Sosiaalinen kuntoutus määrittyy sosiaalihuoltolaissa sosiaalihuollon palveluna yksilötason työksi. Kun yhteiskuntapoliittiset keinot, varhainen tuki ja peruspalveluiden piirissä olevat

palvelut eivät ole olleet riittäviä ja vaikuttavia, on ehkäisyssä epäonnistuttu. Silloin siirrytään erityispalvelun, kohdennetun tehostetun tuen asiakkuuteen ja korjaavaan työhön.

Sosiaalisen kuntoutuksen tehtävä

Sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaiden erityisen tuen tarpeen taustalla on monimuotoisia ongelmatilanteita ja moniasiakkuutta, useita hyvinvoinnin vajeita, toimintakyvyn puutteita ja osattomuutta. Yksilötasolla on tavoitteena pyrkiä tehokkaasti vaikuttamaan syrjäytymiseen sekä edistää sosiaalisen kuntoutuksen avulla asiakkaan osallisuutta yhteiskuntaan, yhteisöön ja arjen vuorovaikutussuhteisiin (HE 164/2014, 111).

Perinteinen aikuissosiaalityö on muutoksessa. Toimeentulotuen Kela-siirron yhtenä tavoitteena on vahvistaa harkinnanvaraisen toimeentulotuen käyttöä sosiaalityön työvälineenä ja suunnata sosiaalityötä uudelleen. Kun toimeentulotuen merkitys sosiaalityössä muuttuu, on mahdollista kehittää työn sisältöä. Resursseja voidaan kohdentaa suunnitelmalliseen ja tavoitteelliseen asiakastyöhön, esimerkiksi sosiaaliseen kuntoutukseen. (Hallituksen esitys toimeentulotukilain muutokseksi HE 358/2015, 14–15.) Ammatillisen sosiaalityön rooli sosiaalisen kuntoutuksen tutkimusperustaisessa kehittämisessä ja toteutuksessa voi muuttua ja jopa vahvistua.

Aikuissosiaalityö on määrittynyt myös aktivointiin liittyvien sosiaalihuollon lakisääteisten tehtävien kautta. Hyvinvointi-ideologian murroksessa aktivoivan sosiaalipolitiikan taustalla on ollut huoli sosiaalisten etuuksien passivoivasta vaikutuksesta. Tavoitteena on aktiivinen kansalainen, joka ottaa vastuun fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnistaan. Aktiivisen sosiaalipolitiikan, vaikeasti työllistyvien työtoiminnan ja nuorisotakuun myötä kuntoutuksen sosiaalisen ulottuvuuden

merkitys on vahvistunut. Samalla aikuissosiaalityön kehittämisen tarve on kasvanut. Aikuissosiaalityötä ovat kuitenkin leimanneet organisatoriset ja lainsäädännölliset ehdot ja lainsäädännön mahdollistaman tuen lisäksi myös sen mahdollistama kontrolli.

Sosiaalityön jaottelu lastensuojeluun ja aikuissosiaalityöhön on terveys- ja hyvinvointierojen näkökulmasta osittain tekninen ja hallinnollinen. Lastensuojelussa työskennellään myös aikuisten kanssa ja aikuissosiaalityössä samoin kuin muissakin palveluissa on aina otettava huomioon perheen lasten tilanne. Sosiaalihuoltolain velvoitteet perheiden tukemiseen edellyttävät uudella tavalla perhesosiaalityön kehittämistä. Ongelmien ehkäisystä säästetyt resurssit lisäävät kalliiden ja usein liian myöhään tarjottujen, pahimmillaan tehottomien korjaavien palveluiden tarvetta ja kustannuksia. Lisäksi asialla on vahva inhimillinen ulottuvuus (esim. Sipilä & Österbacka 2013).

Vireillä oleva kuntoutusjärjestelmän uudistus nivoutuu sote-uudistukseen ja vaikuttaa osaltaan sosiaalisen kuntoutuksen tarpeisiin ja kehittämiseen. Uudistuksen tavoitteena on kasvatuksellisen, lääkinnällisen, sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen järjestelmä, joka turvaa kuntoutuspalvelujen oikea-aikaisen ja yhdenvertaisen saatavuuden. Tämä edellyttää myös toimintatapojen ja ammattilaisten välisen työnjaon uudelleen arviointia ja sosiaalisen kuntoutuksen tehtävän ja roolin selkiyttämistä ja kehittämistä, jotta se löytää tärkeän paikkansa osana muuta kuntoutusjärjestelmää. (Kuntoutuskomitean asettamispäätös; Monialainen Kuntoutus. STM 2015:18.) Myös vireillä oleva uudistus sosiaalihuollon työelämäosallisuutta tukeväksi lainsäädännöksi edellyttää sosiaalisen kuntoutuksen kehittämistä (Sosiaalihuollon työelämä-

osallisuutta tukevan lainsäädännön ja palvelujärjestelmän uudistamistarpeita arvioivan työryhmän loppuraportti. STM: 2014:32).

Sosiaalihuoltolaissa sosiaalista kuntoutusta on selkeytetty, ja se määritellään sen tavoitteiden ja keinojen kautta. Määrittelyllä on pyritty vahvistamaan sosiaalihuollon tehtävää ja asemaa osana kuntoutuksen monialaista tehtäväkenttää, kokonaisvaltaista kuntoutusta ja yhteistyötä. Sosiaalisella kuntoutuksella on vahva sidos osallisuuden käsitteeseen. Ajatuksena on, että osallisuus torjuu köyhyyttä ja syrjäytymistä ja sekä mahdollistaa yhteiskuntaan osallistumista. Tavoitteena on edistää kaikkien yhteiskunnan jäsenten yhtäläisiä mahdollisuuksia päästä niihin vuorovaikutussuhteisiin, toimintoihin ja rakenteisiin, jotka muodostavat jokapäiväisen elämän perustan.

Sosiaalisen kuntoutuksen tavoite kytkeytyy vahvasti sosiaalihuollon ja sosiaalityön tarkoitukseen, tehtäviin ja arvopohjaan. Sosiaalisella kuntoutuksella on tärkeä tehtävä erityisen tuen tarpeessa olevien sosiaalisten oikeuksien ja osallistumisoikeuksien turvaamisessa. Sosiaalisen kuntoutuksen erityisosaamista vaativat asiakastilanteet edellyttävät kokonaisvaltaista paneutumista, koska ongelmat ovat usein syntyneet pitkän ajan kuluessa, kasaantuneet ja pitkittyneet. Laissa sosiaalinen kuntoutus määritellään yksilötason työksi, tehostetuksi tueksi sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi sosiaali-ohjauksen ja sosiaalityön keinoin.

Periaatteena on yksilön integroituminen yhteiskuntaan kykyjään ja suoriutumistaan vastaavalla tavalla. Sosiaalista kuntoutusta tarvitaan vahvistamaan henkilön toimintakykyä selviytyä arkipäivän toiminnoista, vuorovaikutussuhteista sekä oman toimintaympäristönsä rooleista. Sosiaalisen toimintakyvyn tukeminen on keskeinen tavoite. Se määritellään kiinnostavasti yksilölliseen ja yhteisölliseen kasvuun ja kehitykseen pyrkiväksi sosiaalista toimintaa ohjaavaksi tulevaisuuteen orientoituneeksi asenteeksi itseä ja muita kohtaan. (SHL; HE 164/2014, 111; Kananoja 2012; Palola 2012.) Sosiaalista kuntoutusta ei tule sitoa pelkästään työmarkkinaosallisuuden edistämiseen vaan myös niiden asiakkaiden elämänhallinnan ja osallisuuden edistämiseen, joille työelämään osallistuminen ei ole mahdollista. (SHL 17 §; HE 164/2014.) Tämä ei poista kysymystä siitä, että työelämäosallisuus edelleen määrittää ihmisen sosiaalista asemaa ja hyvinvointia.

Kuntouttava yhteistyöote kunniaan

On olennaista, että aikuissosiaalityö ja sosiaalinen kuntoutus löytävät vahvan aseman sote-rakenteessa ja integraatiossa sekä työllistymisen ja kuntoutuksen yhteistyörakenteissa. Tästä näkökulmasta aikuissosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittämiselle on tilaus. Vahva sosiaalityö ja vaikuttava sosiaalinen kuntoutus, yhteistyö ja oikein toteutettu aktivointi varmistavat sen, että kaikkein vaikeimmassa asemassa olevat ihmiset saavat tarvitsemansa avun ja tuen.

Sosiaalisen kuntoutuksen kehittämisen tulee vahvasti sitoutua sosiaalihuollon ja sosiaalityön arvopohjaan. Sosiaalista kuntoutusta määritellään sosiaalihuoltolaissa toisaalta sen tavoitteiden ja keinojen kautta osaksi kuntoutusjärjestelmää ja aktivointipolitiikkaa ja toisaalta myös itsenäiseksi sosiaalipalveluksi. Tässä heijastuu sosiaalinen kuntoutuksen käsitteen

moniulotteisuus. Siitä puhutaan niin teorian kuin käytännön tasolla eikä sitä ole sidottu yhteen tieteenalaan. Lisäksi sosiaalista kuntoutusta voidaan pitää yhtenä sosiaalialan ja sosiaalityön orientaationa. Sosiaalisen kuntoutuksen laaja-alaisuus ja käsitteen epämääräisyys tekevät siitä käytännön kehittämisen kannalta kiinnostavan, mutta samalla vaativan.

Sosiaalista kuntoutusta toteutetaan sosiaalityön ja sosiaali-ohjauksen keinoin. Kun ajatellaan sosiaalialan tarkoituksenmukaista tehtävarakennetta, lähtökohtana on sosiaalityö erityisen tuen tarpeessa olevien asiakkaiden palvelutarpeen arvioinnissa ja palvelukokonaisuuden koordinoinnissa. Sosiaalisen kuntoutuksen toiminnallinen osuus on tällä hetkellä paljolti sosiaali-ohjauksellista. Tavoite määrittelee missä, miten ja kuka vastaa sosiaalisen kuntoutuksen toiminnallisesta osuudesta. Siihen sisältyy kuitenkin myös sosiaalityön menetelmien ja työprossien ammatillista kehittämistä. Lisäksi tarvitaan työn vaikuttavuuden seurantaa.

Sosiaalisen kuntoutuksen kenttä on laaja ja sitä on vaikea määritellä käsitteellisesti. Tea Haimi ja Jaana Kahilainen (2012, 44) ovat tarkastelleet sosiaalisen kuntoutuksen historiaa Suomessa. He toteavat, ettei 1990- ja 2000-luvuilla ole yritetty selvittää sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä vaan se on määritelty käytännön kautta. On tärkeää vahvistaa tutkimusperustaa ja ottaa käsite haltuun. Elina Palola (2012, 34) korostaa, että sosiaalisen kuntoutuksen on oltava kaikkein vaikeimmassa asemassa olevien saavutettavissa. Tutkimuksen ja sosiaalityön näkökulmasta on tällöin kiinnitettävä huomiota syrjäytymisen uhkiin, toimeentulo-ongelmiin, työttömyyteen, mielen-terveys- ja päihdeongelmiin sekä lapsiperheiden sosiaaliin ongelmiin. Näihin kaikkiin liittyy oma tutkimuksellinen ja työmenetelmien kehittämisen tarve. Aikuissosiaalityön laajan

nimikkeen sisällä tarvitaan eriytetympää nuorisosiaalityön, päihde- ja mielenterveystyön sekä erityisryhmien sosiaalisen kuntoutuksen orientaatiota ja tukitoimia.

Kehittämisen rakenteet ja tutkimus

Sote-uudistuksessa tulee varmistaa valtakunnallisen, alueellisen ja paikallisen tutkimus- ja kehittämistoiminnan linjakkuus. Samalla tulee maakunnille antaa riittävää vapautta huomioida alueellisen tutkimus- ja kehittämistoiminnan tarpeet. Jotta tiedontuotanto toimisi maakuntien päätöksenteon tukena, tulisi tiedontuotannon ja kehittämistyön rakenteiden ja ohjausmekanismien olla mahdollisimman optimaalisia. Tärkeää on määritellä valtion, maakunnan, maakuntien yhteistyöalueiden ja kuntatason toimijoiden ja palvelutuottajien väliset suhteet, tehtävät ja rooli tiedontuotannossa ja kehittämisessä.

Olennaista on, miten tutkimusta, koulutusta ja kehittämistointaa ohjataan strategisesti ja rahoituksella sekä miten turvataan toimivat tutkimus- ja kehittämistoiminnan rakenteet. Lisäksi tulee vahvistaa uudistusta tukevaa toimintakulttuuria, kehittämiskäytäntöjä ja -osaamista sekä sosiaali- ja terveydenhuollon integraatiota. Jo muutoksen johtaminen sinänsä edellyttää vahvaa tietopohjaa. Maakuntatasoisen strategisen päätöksenteon, ohjauksen, kehittämisen, seurannan, arvioinnin ja valvonnan tarpeisiin vastaava tiedontuotanto on mittava kokonaisuus. (ks. HE 15/2017, 468–485.)

Tutkimuksen ja käytännön yhteys sekä toiminnan tutkimusperusteisuuden merkitys nostetaan uudistuksessa erityisen huomion kohteeksi. Korkeatasoinen tutkimus ja koulutus sekä tutkimustiedolle ja vahvalle asiantuntijuudelle perustuva toiminnan kehittäminen ovat olennaisia sote-uudistuksen tavoitteiden toteutumisen edellytyksiä. Tutkimusperustaisessa

kehittämistoiminnassa yhteistyö yliopistojen, ammattikorkeakoulujen, tutkimuslaitosten ja alan järjestöjen kanssa nähdään tärkeänä. (HE 15/2017, 476 – 477). Lisäksi maakunnan tehtävien laajuus luo mahdollisuuksia tarkastella alueellista tutkimusta, koulutusta ja kehittämistä maakuntatason kokonaisuutena ja sote-alaa sen olennaisena osana. Tämä tarkoittaa tutkimukselle ja tiedontuotannolle uusia vaatimuksia.

Maakunnan vastuulla on seurata alueensa väestön hyvinvointia ja terveyttä, sosiaali- ja terveydenhuollon laatua ja vaikuttavuutta, kustannuksia ja tuottavuutta sekä sitä, miten asiakkaiden palvelujen yhteensovittaminen on toteutunut. Varsinainen kehittämistyö on palvelun tuottajien tehtävä. Maakunta osallistuu kansalliseen sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämiseen sekä toimii yhteistyössä kuntien sekä koulu-, kehittämis- ja tutkimusorganisaatioiden kanssa.

Tietopohjan vahvistamista koskeva kehittäminen on valtion vastuulla. Parhaillaan valmistellaan yhtenäistä mittaristoa ja indikaattoreita väestön hyvinvoinnin ja palvelutarpeiden arviointiin, palvelujen laadun, vaikuttavuuden, kustannusten ja tehokkuuden seuraamiseen sekä toiminnan ohjaukseen ja valvontaan.

Sosiaalityön tieto hyötykäyttöön

Maakunnan strategisessa päätöksenteossa sekä palvelutuotannon integroitumisessa ja järjestämisessä tarvitaan välttämättä sosiaalialan asiantuntemusta ja tiedontuotantoa. Sote-uudistuksen tulee varmistaa sekä sosiaali- ja terveysalan tutkimuksen yhdenvertaista asemaa että monitieteistä tutkimusta tiedontuotannon ja kehittämistoiminnan perusteena. Vaikuttavuus nousee yhdeksi keskeiseksi tiedontuotannon kohteeksi. Muutos vaatii uudenlaisia, vaikuttavia palveluko-

konaisuuksia, työkäytäntöjä ja -malleja. Tiedontuotannossa sosiaalityöllä on oma tehtävänsä. Laki sosiaalihuollon ammatihenkilöistä (817/2015, 9 §) korostaa sitä, että sosiaalityöllä on olennainen vastuu sosiaalialan tavoitteellisesta kehittämisestä.

Sosiaalityön tutkinto on sosiaalialan ainoa yliopistollinen tutkinto. Se tarkoittaa keskeistä vastuuta yliopistokoulutuksen mahdollistamasta tutkimukseen perustuvasta tiedonmuodostuksesta. Sosiaalityön tutkimus tuottaa merkittävän osan sosiaalialan tarvitsemasta tietoperustasta. Tutkimukseen perustuvan koulutuksen tavoitteena on tuottaa kokonaisvaltaista yhteiskunnallista osaamista. Sitä kautta on mahdollista jäsentää erilaisia ongelmatilanteita analyttisesti, hakea kestäviä ratkaisuja sekä edistää vaikuttavaa sosiaalista raportointia ja tutkivaa kehittämistä. (Hallituksen esitys sosiaalihuollon ammattihenkilölaiksi HE 354/2014 vp, 31.)

Yliopiston asema uudistuksessa tulee huomioida. Koulutuksen järjestäjien ja työelämän yhteistyön tulee kaikilla tasoilla, peruskoulutuksessa, täydennyskoulutuksessa ja erikoistumiskoulutuksessa, olla vahvaa, ja lainsäädännön ja ohjausjärjestelmän tulee tukea sitä. Työelämän yhteistyön rakenteiden ja vastuiden määrittely ja koulutuskorvausten säätäminen on tärkeä uudistus sosiaalialan näkökulmasta. Sama koskee tutkimusta. (HE 15/ 2017, 478–482.) Myös sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen kustannusten korvaaminen tulee ratkaista, jotta yliopiston järjestämä erikoistumiskoulutus voisi vastata sote-integraation ammatillisen erityisosaamisen haasteisiin.

Merkittävää on, että uudistus parantaa sosiaalialan asemaa ja tuo sosiaalialan mukaan yhteisiin tutkimuksen ja kehittämisen rakenteisiin ja osalliseksi tutkimusrahoituksesta. Tämä luo mahdollisuuksia sosiaalitieteellisen tutkimuksen aiempaa laajempaan hyödyntämiseen ja sosiaali- ja terveydenhuollon integraatiota vahvistavaan tiedontuotantoon. Tutkimustoiminnan keskittäminen yhteistyöalueille on pienessä maassa järkevä ratkaisu. Tutkimusrahoitusta koskeva ohjausjärjestelmä tuo linjakkuutta tutkimustoimintaan.

Yhteiskunta tarvitsee sosiaalisen hyvinvoinnin edistäjiä

Sosiaalinen oikeudenmukaisuus, asiakkaiden hyvinvointioikeuksien toteutuminen ja täysimääräinen osallisuus yhteiskuntaan ovat sosiaalihuollon ja sosiaalityön päätavoitteita. Sote-uudistuksen ja sosiaalihuoltolain tavoitteet ovat samansuuntaiset: palveluiden yhdenvertainen saatavuus ja saavutettavuus sekä arjen tuen varmistaminen ihmisille. Yhtä lailla korostetaan painopisteen siirtämistä korjaavista toimista hyvinvoinnin edistämiseen ja varhaiseen tukeen sekä asiakaslähteisyyttä ja kokonaisvaltaisuutta asiakkaan tarpeisiin vastamisessa.

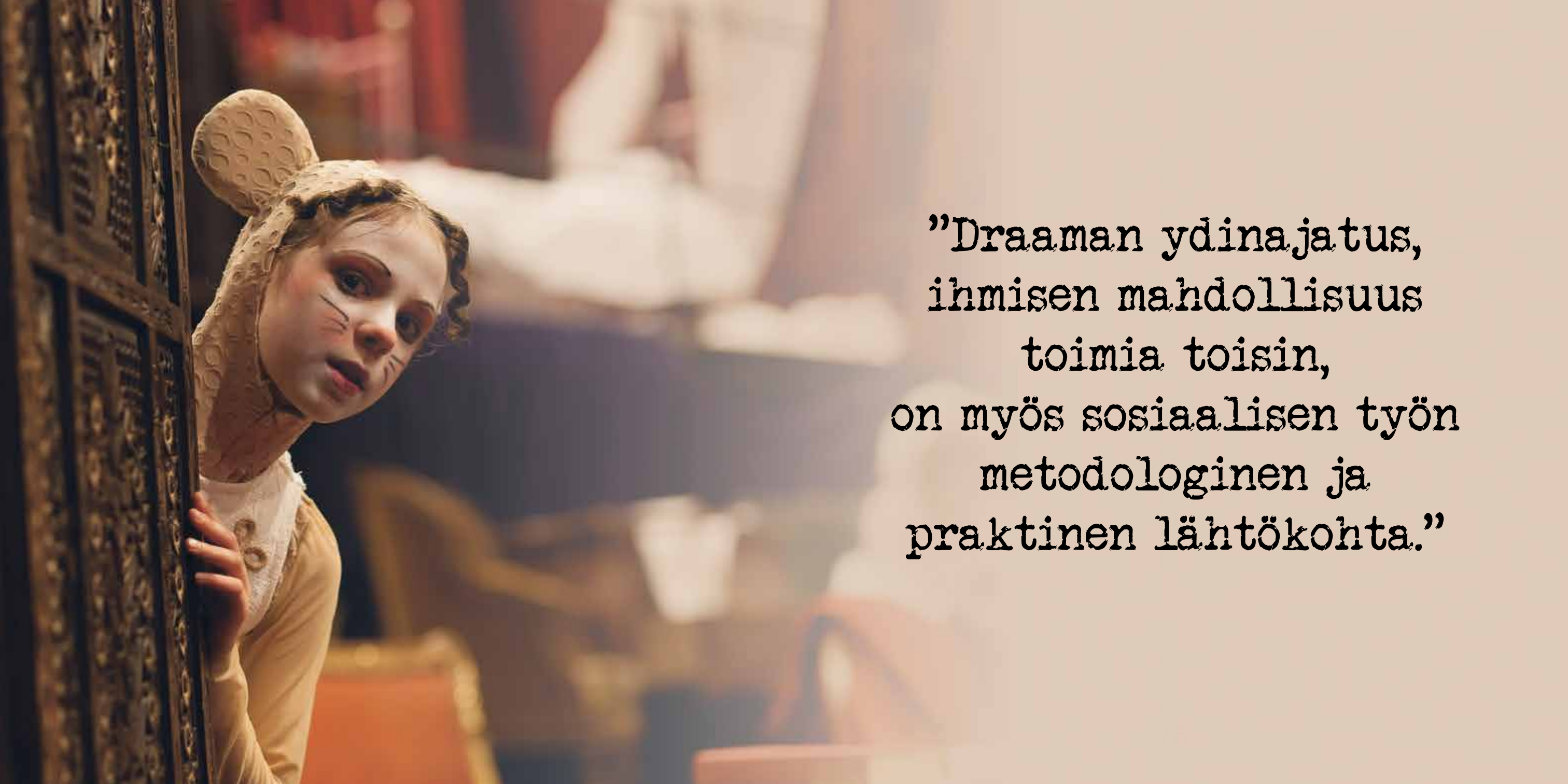
Sosiaalihuollon tehtävä ja merkitys osallisuuden, hyvinvoinnin edistämisen ja syrjäytymisen ehkäisyn näkökulmista tulee tunnistaa ja tunnustaa. Esimerkiksi sosiaalinen kuntoutus kiinnittyy vahvasti arjen toiminnallisuuteen ja osallisuuteen. On tärkeää vahvistaa sosiaalista kuntoutusta sekä sosiaalityön orientaationa että myös tutkimuksellisesti. Sosiaalisen

kuntoutuksen vahvistuminen sotessa edellyttää vahvaa asiantuntijuutta ja ennakoivaa kehittämistä. Sosiaalisen kuntoutuksen menetelmien, prosessien ja moniammatillisen yhteistyön kehittämisellä on suuri tilaus niin työorientaationa kuin arjen käytäntönä.

Sosiaalityössä on kyse käytännöllisestä toiminnasta, rakenteellisten ongelmien paljastamista ja vaikuttamisesta, sosiaalisten oikeuksien toteutumisen tutkimuksesta ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten oikeuksien ajamisesta. Sosiaalityön tehtävän ja merkityksen esille nostaminen on sosiaalityön ammatillinen velvoite. Sosiaalityö edellyttää vaikeisiin elämäntilanteisiin, sosiaalisiin ongelmiin ja syrjäytymisriskeihin vastaavan ammatillisen muutostyön osaamista. Yksittäiset toimenpiteet, olivatpa ne yksilötasolla kuinka vaikuttavia tahansa, eivät voi ehkäistä eivätkä katkaista yhteiskunnassa syntyviä laajempia deprivaaation kehiä ja köyhyyttä. Myös maakunnallinen ja kunnallinen tehostuva ehkäisevä työ pystyy tähän vain rajallisesti.

Sosiaalityötä ei voi tehdä ilman vahvaa yhteiskuntapoliittista näkemystä. Monitasoisella tutkimuksella saadaan tietopohjaa yhteiskunnan rakenteisiin liittyvistä eriarvoistavista mekanismeista. Rakenteellinen sosiaalityö on osa hyvinvointialan tiedontuotantoa ja suunnitelmallista kehittämistyötä (ks. myös Muotka 2013). Sitä tulee vahvistaa niin kuntatasolla kuin maakunnassa.

Ilman tulevaisuuden haasteisiin vastaamaan pyrkivää sosiaalityön koulutusta, tutkimuksen ja käytännön toiminnan yhteistyötä sosiaalityö ei lunasta sille kuuluvaa tärkeää lainsäädännön tukemaa asemaa. Sosiaalityöllä on merkittävä rooli siinä, että sosiaalihuoltolain pyrkimys sosiaalihuollon aseman ja toimintaedellytysten vahvistumiseen sekä monialaisen yhteistyön edistämiseen toteutuisi myös sote-uudistuksessa. Sote-uudistus yhteiskuntapoliittisena kokeiluna tulee näyttämään, mihin suuntaan haavoittuvien ryhmien ihmis- ja perusoikeudet muuttuvat ja mitkä ovat tavoitteissa onnistumisen kriittiset kohdat.

"Draaman ydinajatus,
ihmisen mahdollisuus
toimia toisin,
on myös sosiaalisen työn
metodologinen ja
praktinen lähtökohta."

Taiteen ja sosiaalisen työn rajalla

Arja Honkakoski

Pohdin taidetta ja sosiaalista työtä ajassa, jota sosiaalitieteilijät luonnehtivat refleksiiviseksi. Millaisia mahdollisuuksia draama taidemuotona avaa sosiaaliselle työlle? Sekä draamassa että sosiaalisessa työssä ihmisen toiminnan konteksti on sosiaalinen todellisuus, sillä erotuksella, että sosiaalisessa työssä se ymmärretään reaalisena ja draamassa reaalisena ja fiktiivisenä. Yhdistän pohdinnassani taiteentutkimuksen ja sosiaalitutkimuksen lähestymistapoja ja käytän draamaa konkreettisena esimerkkinä.

*Artikkeli perustuu Lektio praecursoriaan väitöskirjani tarkastustilaisuudessa Lapin yliopistossa 13.1.2017. Edmund Husserlin (1995) tietoisuuden intentionaalisuus ja kokemuksen merkitysrakenteet sekä Martin Heideggerin (1995) taideteoksen alkupe-
rä ja olemisen sosiaalisuus muodostavat tutkimuksessa perustan taiteen, draaman ja sosiaalisen työn yhteyden tarke-
telulle. Empiirisenä aineistona käytän sosionomiopiskelijoiden itsearviointeja kokemuksista, joita heille syntyi William Goldingin (1968) Kärpästen herra -teoksen pohjalta toteutetusta draamatyöskentelystä.*

Elokuvaohjaaja Krzysztof Kieślowski (1941–1996) asettaa filosofit ja sosiaalityöntekijät taiteilijoiden edelle ihmiselämän ymmärtäjinä. Hän ajattelee:

”Jos ei ymmärrä omaa elämänsä, en usko, että voi ymmärtää kertomiensa tarinoiden henkilöiden elämää, eikä voi ymmärtää toisten ihmisten elämää. Filosofit tietävät sen, sosiaalityöntekijät tietävät sen, mutta myös taiteilijoiden tulisi tietää se – ainakin niiden jotka kertovat tarinoita.” (Stok, 2003, 67).

Kieślowskin pohdinnat herättävät kysymyksiä: Tietävätkö sosiaalityöntekijät, että asiakkaan elämän ymmärtämiseen tarvitaan oman elämän ymmärtämistä? Toisaalta, kun taide ammentaa aiheensa sosiaalisista ilmiöistä – siis sosiaalisen työn lähteiltä – innostavatko taiteilijoiden niistä kertomat tarinat sosiaalisen kanssa työkseen painivia ammattilaisia?

Miksi taiteella on annettavaa sosiaaliselle työlle ajassamme, jota sosiaalitieteilijät luonnehtivat refleksiiviseksi? Etsin kysymykseen vastauksia fenomenologisessa väitöstutkimukses-

sani (Honkakoski 2017) yhdistämällä taiteentutkimuksen ja sosiaalitutkimuksen lähestymistapoja ja käyttämällä draamaa konkreettisena taidemuotona. Pyrkimykseni on ymmärtää draaman olemusta taidemuotona ja sen avaamia mahdollisuuksia sosiaaliselle työlle. Draaman ymmärrän teatteritai-teen konventioita ja työtapoja soveltavana taidemuotona, jolle on ominaista osallistujien aktiivinen ja tutkiva työskentely (vrt. Leavy 2009).

Taidetta lähestyn kulttuurisesti rakentuneena kokemisen ja ymmärtämisen tapana, jossa ihmisen mimeettinen eli todellisuutta jäljittelevä kyky on keskeinen. Se avaa ihmiselle mahdollisuuden taiteen kieleen kuvitteluna, ilmaisuna, kokemukse-
sena ja tulkintana. Sosiaalisen työn ymmärrän sosiaalialan professioiden rajat ylittävänä, yhteiskunnalliseen valtuutukseen perustuvana ammatillisena toimintana, jonka ydinteh-
tävä on varmistaa kansalaisten ihmisarvoisen elämän toteutuminen. Kaikissa tilanteissa sosiaalisen työn lähtökohtana on ihmisen omien voimavarojen, toimintamahdollisuuksien ja autonomian vahvistaminen ja tarvittavan sosiaalisen tuen

kohdistaminen vaikeiden elämäntilanteiden voittamiseen. (Honkakoski 2017, 18.)

Refleksiivinen aika haastaa yksilön valintakykyä

Taiteen ja sosiaalisen työn rajalle sijoittuvan tutkimuksen kontekstin muodostaa jälkitraditionaalinen aika, jota sävyttää yhteiskunnan taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen murros. Sen seurauksena elämän ennustettavuus on vaikeutunut. Muutokset lisäävät yksilöön kohdistuvia valintakyvyn, elämän suunnittelun ja refleksiivisyyden vaatimuksia. Samaan aikaan sosiaalisessa työssä kohdataan uudenlaisia sosiaalisia vaikeuksia. Elämän suuntaan, osallisuuteen ja refleksiokyvyn vajeisiin liittyvät ongelmat ovat nousseet uusina yhteiskunnallisina kysymyksinä aineellisen köyhyyden rinnalle.

Aikalaiskeskustelussa refleksiivisyys on ymmärretty ensisijaisesti kognitiivisena, käsitteelliseen ajatteluun perustuvana todellisuuden ymmärtämisen tapana. Muun muassa Scott Lash (1995) suhtautuu kriittisesti tällaiseen painotukseen. Sen rinnalle hän tarjoaa taiteelle ominaista esteettistä refleksiivisyyttä. Se soveltuu todellisuuden mimeettisellä tulkintatavallaan kognitiivista refleksiivisyyttä paremmin ajallemme tyypillisten kompleksisten ilmiöiden ymmärtämiseen.

Taiteen symbolinen kieli, mielikuvat ja metaforat laajentavat mahdollisuuksien näkemistä. Taiteen kyky tulkita todellisuutta usealla eri tavalla rikkoo käsitystä, että todellisuudesta olisi annettuna vain yksi vaihtoehto (mm. Karisto 1996, 52).

Taide ja sosiaalinen työ lähestyvät refleksiivisyyttä eri tavalla. Sosiaalisessa työssä reflektioiden kohteena ovat olemassa ole-

van todellisuuden ilmiöt, kuten asiakkaiden elämäntilanteet ja niihin vaikuttavat yksilölliset ja yhteiskunnalliset tekijät sekä työntekijän oma toiminta. Taiteelle reaali maailman ilmiöt ovat vain lähtökohta mahdollisten todellisuuksien ja asiantilo-
jen kuvittelemiselle ja luomiselle.

Taiteen ja sosiaalisen työn erilainen todellisuuden reflektoinnin tapa virittää pohtimaan, miksi draamalla ja taiteella yleensä olisi jotakin annettavaa sosiaaliselle työlle ja sen perustana olevan sosiaalisen ymmärtämiselle.

Draaman toimintaluonteinen olemus

Draama on toimintaa, jonka osallistujat ja ohjaaja yhdessä luovat soveltamalla teatteritai-teen työtapoja. Draama on ollut myös ihmisen toiminnan tutkimista aina esittävän draaman syntysijoilta antiikin Kreikasta lähtien (Wickham 1995).

Ihmisen toiminnan ja toisin toimimisen mahdollisuuksien tutkiminen korostuu edelleenkin osallistuvassa draamassa, erityisesti forumteatterissa (mm. Leavy 2009; Boal 2000). Myös sosiaalitieteilijät ovat olleet kiinnostuneita toiminnan tutkimisesta, kuten pitkään vaikuttanut toiminnan teoria suuntauksi-
neen osoittaa (mm. Kuusela 2011; Tuomela & Mäkelä 2011; Rauhala 1989).

Ihmisen todellisuussuhteella ja toiminnalla on keskeinen merkitys draamassa. Todellisuussuhde ymmärretään merkitys- ja mahdollisuussuhteena, mikä luo perustan ihmisen toisin toimimiselle. Fiktiivisen todellisuuden ja reaalisen todellisuuden samanaikaisessa läsnäolossa toteutuu draaman toimintaluonteinen olemus osallistujien sosiaalisena, taidelähtöisenä toi-

mintatapana ja siihen sisään rakentuneena inhimillisen toiminnan tutkimisen menetelmänä.

Esteettisellä kokemisella ja esteettisellä tietämisellä on draamassa olennainen merkitys. Perusolemukseltaan inhimillinen toiminta näyttäytyy universaalilta, tarkastellaanpa sitä draaman tai toiminnan teorian toisistaan poikkeavilla metodeilla.

Sekä draamassa että sosiaalisessa työssä ihmisen toiminnan konteksti on sosiaalinen todellisuus, sillä erotuksella, että sosiaalisessa työssä se ymmärretään reaalisena ja draamassa reaalisena ja fiktiivisenä. Draamassa toiminnan tutkimisen potentiaali liittyy juuri kahden todellisuuden rinnakkaiseen läsnäoloon. Fiktiivisen ja todellisen elämän suhteen etäännytynyt tarkastelu synnyttää mahdollisuuksien tiloja (Heikkinen 2002), joissa osallistujat voivat kuvitella todellisen elämän ilmiöitä toisenlaisina ja peilata niitä omaan elämäänsä.

Kuvittelevalla tietoisuudella on merkittävä rooli toiminnan tutkimisessa draamassa. Kuvitteleva suhde todellisuuteen ei rajaudu draamaan tai taiteeseen, vaan se koskee ihmisen todellisuussuhdetta yleensä. Fenomenologi-filosofi Jean-Paul Sartren (2004) mukaan ihmisellä on kaksi suhdetta todellisuuteen, havainnollinen ja kuvitteellinen. Ne liittyvät tietoisuuden kykyyn ylittää havaintoihin perustuva reaalitytodellisuus ja kuvitella asiat sellaisina kuin ne eivät ole. On perusteltua kysyä, millainen asema kuvittelevalla tietoisuudella on sosiaalisessa työssä ja toimintaa koskevassa tiedonmuodostuksessa.

Mahdollisuus on enemmän kuin todellisuus sosiaalisessa työssäkin
Draama taidemuotona tarjoaa sosiaaliselle työlle sen itseyttä ja määrittäviä rakentavia sisällöllisiä ja menetelmällisiä mahdolli-

suuksia. Mahdollisuudet avautuvat draaman todellisuuskäsitteiden, ihmisen toiminnan sekä sosiaalisen ontologian ja monitasoisuuden ymmärtämisen kautta.

Jotta sosiaalisen käsitettyä voidaan pitää perustellusti sosiaalisen työn ja sosiaalityön ydinkäsitteenä, on sen ymmärtämisen perusteissa tärkeä ilmetä:
1. *sosiaalisen ontologinen sisältö objektiivisena tosiasiana sekä normatiivisena ja tavoiteltavana asiantilana,*
2. *sosiaalisen ontologinen yhteys inhimilliseen ja sosiaaliseen toimintaan,*
3. *sosiaalinen yksilön ja yhteiskunnan välisyyteen liittyvän suhderekäsitteenä ja*
4. *sosiaalisen käsitteen monitasoisuus, sillä sosiaaliseen työhön mikro-, meso- ja makrotason ilmiöt ovat sisään rakentuneita.*
Sosiaalisen ymmärtämisessä erityisesti sosiaalisen ontologian ja praktinen yhteys inhimilliseen ja sosiaaliseen toimintaan on jäänyt vähälle huomiolle. (Honkakoski 2017, 133.)

Draaman ydinajatus, ihmisen mahdollisuus toimia toisin, on myös sosiaalisen työn metodologinen ja praktinen lähtökohta. Ontologisen perustan ajattelulle luovat ihmisen todellisuus-suhteen ymmärtäminen merkitys- ja mahdollisuussuhteena sekä ihmisen toimintaan vaikuttavien subjektiivisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden ymmärtäminen ei-deterministisenä. Toisin toimimisen mahdollisuuksien realisoituminen ei ole yksinkertaista sosiaalisessa työssä, jossa asiakkaan mahdollisuudet ja yhteiskunnan odotukset ovat usein ristiriidassa keskenään. Vaikeuksista toisin toimiminen ei tapahdu draamasakaan, jonka tutkimiseen erityisesti forumteatteri tarjoaa konkreettisen menetelmän.

Sosiaaliselle työlle voidaan kuvitella kaksi vaihtoehtoista perspektiiviä: asiakkaan näkeminen sellaisena kuin hän on tai sellaisena, joksi hän voi tulla (vrt. Niemelä, P. 2006, 72). Jälkimmäinen vaihtoehto edustaa sosiaalisen työn tavoiteltavaa perspektiiviä, johon sisältyy draamalle ja yleisesti taiteelle ominainen tapa ylittää olemassa oleva reaallinen todellisuus ja kuvitella se toisenlaisena. Siksi kutsun vaihtoehtoa Hans-Georg Gadamerin (2000) ajatusta lainaten ”mahdollisuus on enemmän kuin todellisuus” -perspektiiviksi.

Yhteiskuntatasolla tämä perspektiivi tarkoittaa sosiaalisten mahdollisuuksien politiikkaa (vrt. Niemelä J. 2009, 11). Se kohdistuu yhteiskunnan sivistyksellisiin, kulttuurisiin, sosiaalipoliittisiin ja taloudellisiin ratkaisuihin, jotka mahdollistavat yksilön kykyjen ja voimavarojen kehittymisen sekä tasoittavat yksilöiden välisiä lähtökohtaeroja.

Yksilötasolla perspektiivin mukaisen sosiaalisen työn tähtäin on asiakkaan toiminnan ja refleksiokyvyn tukemisessa niin, että asiakas saa voimavaransa, mahdollisuutensa ja toimintakykynsä täysimääräisesti käyttöönsä ja voi olla oman elämänsä päähenkilö. Kyse on yksilö- ja yhteiskuntatasolla tapahtuvasta sosiaalisesta muutostyöstä, joka kohdistuu sekä yksilön toimintaan ja sen yhteiskunnallisiin ehtoihin. Draaman metodinen erityisyys on sen osallistavassa ja kokeilevassa toimintatavassa, joka voi vahvistaa ihmisen refleksiokykyä ja avata vaihtoehtoja toisin toimimiseen.

Tutkimuksen merkityksestä
Väitöstutkimukseni on yksi puheenvuoro taiteen ja sosiaalityön väliseen keskusteluun. Kuten totean kirjassani, ajankohdallisen tutkimuksesta tekee taiteen mahdollisuudet yhteiskunnallisten muutosten tulkinnoissa. Refleksiivisyyttä janoavassa maailmassa tarvitaan esteettistä ulottuvuutta, joka vahvistaa ihmisen kuvittelevaa tietoisuutta ja tarjoaa perspektiiviä asioiden toisin näkemiselle ja toisin toimimiselle.

Sosiaaliselle työlle tutkimus avaa lähestymistavan, joka sisällöllisesti ja menetelmällisesti haastaa totuttuja ajattelu- ja toimintatapoja. Uusia itseyttä ja aineksia syntyy, kun sosiaalisen työn tavoitteeksi asetetaan asiakkaan intentionaalisen toiminnan tukeminen ja kun sosiaalinen työ ymmärretään yhtenä sosiaalisen toiminnan muotona. Draaman metodi ihmisen toiminnan ja toisin toimimisen tutkimisessa avaa sosiaaliselle työlle näköaloja mahdollisuuksien politiikkaan sekä yksilö- että yhteiskuntatasolla.

Draaman teoreettiselle ja metodiselle kehittämiselle tutkimus avaa myös uusia näkökulmia. Toivon sen edistävän draaman käytännön soveltamista muun muassa sosiaaliohjauksen, sosiaalityön, nuorisotyön, kasvatuksen ja opetuksen sekä kansalaistoiminnan konteksteissa. Draamaohjaajille tutkimus tarjoaa mahdollisuuden syventää inhimillisen toiminnan tutkimista draaman metodien ohella toiminnanteorian tarjoamilla käsitteellisillä välineillä.

"Tietojärjestelmät
ovat kuitenkin
jo läpäisseet
yhteiskunnan,
eikä sosiaalityö
voi jättäytyä ulos tästä
kehityksestä."

Tiedonhallinta tietointensiivisessä sosiaalityössä

Sirpa Kuusisto-Niemi

Kuvaan artikkelissa sosiaalihuollon tiedonhallinnan historiaa, nykytilaa ja tulevaisuutta. Sosiaalityöntekijät ovat keskeinen ammattilaisten ryhmä sosiaalihuollon tiedonhallinnan toteuttamisessa. Artikkeliani voidaankin lukea sekä kuvauksena sosiaalihuollon tiedonhallinnasta että sosiaalityöntekijöiden panoksesta sen toteuttamisessa.

On vuosi 2025. Sosiaalityöntekijä avaa asiakkaan asiakirjat sosiaalihuollon Kanta-arkistosta.

Sinne on talletettu sekä asiakkaan toimittamat asiakirjat että sosiaalityöntekijöiden ja muiden sosiaalihuollon ammattilaisten tekemät, kyseiseen palvelutehtävään liittyvät merkinnät. Merkinnät ovat joko määrämuotoisessa tai tekstimuodossa, riippuen siitä, onko kyseessä valtakunnallisesti luokiteltu vai koodattu informaatio – vai onko kyse asiakkaan tilanteen kuvaamisesta.

Tällä kertaa asiakkaalla on tarve palvelulle, joka on sekä organisaatiossa että sosiaalityöntekijälle melko uusi. Sosiaalityöntekijä avaa asiantuntijajärjestelmän, jonne on koottu kotimaista ja kansainvälistä tutkimusperustaista tietoa siitä, miten kyseinen palvelu on toiminut erilaisissa asiakastilanteissa.

Sosiaalityöntekijä avaa vielä asiakkaan etukäteen toimittaman hakemuksen, joka on tallentunut sosiaalitoimen sähköisen palvelukanavan kautta tietojärjestelmään. Hän poimii siitä asiakkaan kirjaamia elämäntilannettaan kuvaavia keskeisiä seikkoja sekä siirtää ne päätöksen pohjaksi valmistelussa olevaan suunnitelmaan.

Tällä asiointikerralla asiakas on läsnä sosiaalitoimistossa, vaikka asiointi tapahtuu useimmiten sähköisen palvelukanavan kautta. Asiakas seuraa tapahtumia toiselta näytöltä.

Asiakas ja työntekijä keskustelevat tilanteesta ja punnitsevat mahdollisia palveluvaihtoehtoja. He päätyvät sitten ratkaisuun, jonka pohjalta palvelusuunnitelma kirjataan. Lopuksi työntekijä kirjaa päätöksen.

Sekä suunnitelma että päätös siirtyvät samalla kertaa sekä sosiaalihuollon Kanta-arkistoon, asiakkaan henkilökoh- taisele sosiaalihuollon asiointitilille että sosiaalitoimen hallinnon tietojärjestelmään resurssivarauksiin.

Mikäli tietojärjestelmät olisivat takunneet, apuna olisi ollut toimintayksikössä toimiva, tiedonhallintaan koulutettu kollega. Hänen työajastaan puolet on varattu neuvontaan, yksikön tiedonhallinnan kehittämiseen, yhteydenpitoon kansallisen kehittämisyksikön ja maakunnan sosiaalihuollon tiedonhallinnasta vastaavan yksikön kanssa. Hän osallistuu myös pienimuotoisiin tiedonhallinnan tutkimusprojekteihin yhdessä paikallisen sosiaalialan osaamiskeskuk- sen ja koulutusorganisaatioiden kanssa.

Utopiaako? Ei välttämättä! Sosiaalihuollossa ja sosiaalityössä on nyt aiempaan verrattuna mitä parhaimmat mahdollisuu- det tiedonhallinnan edistämiseen. Riippuukin paljolti sosiaa- lihuollon työntekijöistä, ottavatko he vastaan haasteen osal- listua tiedonhallinnan kehittämiseen ja vaativatko siihen myös resursseja.

Maakuntauudistuksen yhteydessä panostetaan merkittävästi tietojärjestelmiin, joten sosiaalihuollossa on pidettävä huoli siitä, että panostus kohdistuu myös sosiaalihuoltoon ja sosi- aalityöhön.

Sosiaalihuollon tiedonhallinnassa tapahtunutta
Sosiaalihuollon modernin tiedonhallinnan alku voidaan sijoit- ta 1900-luvun taitteeseen. Ensimmäinen Köyhäinhuoltilasto julkaistiin vuonna 1890 (Tilastokeskus 2016). Alun hallinnolli- nen orientaatio saattaa olla syynä siihen, että sosiaalihuollossa on pitkään korostettu dokumentaation merkitystä organisaa- tiolle. Ammattilaisten näkökulma tiedonhallinnan kehittämi- sessä on jäänyt vähemmälle huomiolle.

Varsinaisesti sosiaalihuollon tiedonhallinnan alkuvuosikym- meninä voidaan pitää 1960- ja 1970-lukuja, jolloin tietojärjes- telmätoimittajat tuottivat myös sosiaalihuoltoon ensimmäisiä järjestelmiä. Ne tosin muistuttivat paperilomakkeita ja näytti- vätkin niiltä. Käyttöliittymät olivat kankeita, ja tietojärjestelmi- en sisältö oli edelleen hallintoon painottunutta: laskelmia ja päätöksiä volyymiltaan suurimmille palveluille.

1980-luvulta alkaen kehitysvauhti nopeutui. Henkilörekis- terilaki astui voimaan vuonna 1987, ja 1990-luvun alusta al-

kaen sosiaalihuollon tietojärjestelmähankkeiden määrä alkoi lisääntyä. Suomi liittyi Euroopan unioniin vuonna 1995, ja osana eurooppalaista tietoyhteiskuntakehitystä sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi ensimmäisen sosiaali- ja tervey- denhuollon tietoteknologian hyödyntämisstrategian vuonna 1996. (Kuusisto-Niemi 2016, 55–65.) Valtakunnallisesti tämä vaihe oli kuitenkin terveydenhuoltopainotteinen ja sosiaali- huollon osuus erilaisissa strategioissa ja hankkeissa oli koko- naisuudessaan varsin vähäinen. (mt., 58–59; Tenhunen, Hä- mäläinen, Kärki ja Väinälä 2006, 96–101.)

2000-luvun alussa siirryttiin strategisen ajattelun harjoittami- sesta tekemiseen. Samalla sosiaalihuollon oman tiedonhal- linnan merkitys on noussut näkyvästi esille. Sosiaalihuollon tiedonhallintaa on kehitetty meillä järjestelmällisesti vuodes- ta 2005 alkaen – ensin osana kansallista sosiaalialan kehittä- misohjelmaa ja sitten sosiaalialan tietoteknologiahankkeena (Tikesos). Sen päätyttyä kehitystyö on jatkunut Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksessa, jossa sosiaalialan asiantuntijois- ta koottu ryhmä toimii Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen asiantuntijoiden tukena arvioimassa luokitusten ja koodisto- jen käytettävyyttä sosiaalihuollon tietojärjestelmissä (Tervey- den ja hyvinvoinnin laitos 2017).

Tikesos-hankkeessa aloitettu kehitystyö on tuottanut Sosiaa- lihuollon asiakastietomallin, joka esittää sosiaalihuollossa yh- tenäisesti hyödynnettävät tietorakenteet asiakasasiakirjoina, tietokomponentteina ja luokituksina sekä kuvaa näiden kes- kinäisiä suhteita. Asiakastietomalli yhtenäistää sosiaalihuollon asiakastyössä kerättävää tietoa ja tarjoaa ratkaisuja asiakastie- tojärjestelmien yhteen toimivuuden kehittämiseen.

Asiakastietomalliin kuulumattomia, mutta sen järjestelmällistä käyttöä ja hyödyntämistä tukevia määrittäjiä ovat erityisesti sosiaalihuollon käsitelmä, sosiaalipalvelujen luokitus ja sosiaalihuoltoa varten laaditut sanastot. (Ailio ja Kärki 2013, 4.) Sosiaalihuollon kansallinen kokonaisarkkitehtuuri SOKKA (Huovila ja Lehmuskoski 2011; Huovila, Mykkänen, Lehmuskoski ja Sahala 2011) puolestaan kuvaa sosiaalihuollon tiedonhallinnan nykytilaa ja kehittämistavoitteita kokonaisarkkitehtuurin: toiminnan, tiedon, tietojärjestelmien ja teknologian, osalta vuoteen 2020 asti. Silloin asiakirjallista tietoa tallettavan sosiaalihuollon Kanta-arkiston tulee olla käytössä.

Sosiaalihuollon kansallinen kokonaisarkkitehtuurimalli sisältyy lakiin julkisen hallinnon tietohallinnon ohjauksesta (634/2011). Sen mukaisesti kehitystyötä on tehty Tikesos-hankkeen alusta lähtien. Tikesos-hanke oli siis aikaansa edellä kokonaisarkkitehtuuriajattelussa, joka näyttää nyt tulleen jäädäkseen.

Muutakin sosiaalihuollon tiedonhallintaan liittyvää lainsäädäntöä on kehitetty koko 2000-luvun ajan. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) sisältää määräykset päätöksestä ja palvelu- ja hoitosuunnitelmasta. Uusittu sosiaalihuoltolaki (1301/2014) painottaa ilmoitusvelvollisuutta, palvelutarpeen arviointia ja päätöksentekoa palveluprosessissa. Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista (254/2015) kokoa dokumentointia koskevat hajanaiset periaatteet. Voidaankin todeta, että viimeisen kymmenen vuoden aikana sosiaalihuollon tiedonhallinnan kehitys on ollut järjestelmällistä, tiedonhallinnan kokonaisuutta rakentavaa ja kansainvälisestikin innovatiivista. Lisäksi vuonna 2014

julkistettiin uusi sosiaali- ja terveydenhuollon tietoteknologiastrategia ”Tieto hyvinvoinnin ja uudistuvien palvelujen tukena 2020” (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014), joskaan siinäkään ei sosiaalihuollon tiedonhallinnan erityispiirteitä ole otettu juuri huomioon.

Valtakunnallisia sosiaalihuollon tietojärjestelmäkyselyjä on tehty viimeksi vuosina 2011 ja 2014 (Kärki, Laaksonen ja Hyppönen 2011; Kärki ja Ryhänen 2014). Tätä kirjoitettaessa on menossa seuraava sosiaalihuollon organisaatioille suunnattu kysely. Aiempien kyselyjen tulosten perusteella käy ilmi, että lähes kaikilla sosiaalihuollon julkisilla organisaatioilla on 2010-luvulla käytössään asiakastietojärjestelmiä, joskaan ei välttämättä kaikkiin sosiaalipalveluihin. Eri asiakasryhmille suunnattuja sähköisiä palveluita oli vielä vähän. Käytössä on lähinnä tiedottavia verkkopalveluita kuten audioloaikojen ja yhteystietojen ilmoittamista sekä sähköisen asiakaspalautteen antamista.

Luokitusten ja koodistojen käyttöönotto oli edelleen alkutekijöissään ja oman tiedonhallintahenkilöstön määrä vähäinen. Sosiaalihuollon tiedonhallinnan paikallisia kehittämishankkeita kysyttiin vuoden 2014 kyselyssä. Hankkeet keskittyivät sähköiseen asiointiin ja perusjärjestelmien kehittämiseen.

Viime aikoina keskusteluun voimakkaasti nousseen digitalisaation osalta sosiaalihuollossa on näin ollen vielä paljon kehitettävää. Sosiaalihuolto on nyt kyllästetty koneilla, joten olisi aika ryhtyä keskustelemaan ohjelmistojen käytettävyydestä ja siitä, miten kerättävää tietoa hyödynnetään (Kärki 2012, 124–130). Koska meillä on siihen nyt paremmat mah-

dollisuudet kuin koskaan aikaisemmin, miten pitäisi edetä, jotta tilanne vuonna 2025 olisi todella alussa kuvatun kaltainen?

Nykytilasta tulevaisuuteen

Sosiaalihuollon Kanta-arkiston on tarkoitus aueta vuonna 2020. Silloin sosiaalihuollossa syntyvä dokumentaatio siirtyy tämänhetkisen tiedon mukaan kokonaisuudessaan keskitettyyn arkistoon. Tämä edellyttää, että sosiaalihuollon tietojärjestelmien tekninen toiminnallisuus on kunnossa.

Informaatiomassan tekninen siirto ei kuitenkaan riitä. Jotta arkistosta todella olisi hyötyä, sinne talletettavan aineiston tulee olla muodossa, jossa sitä voidaan hyödyntää uudelleen paitsi asiakkaan palvelussa, myös työn kehittämisessä, johtamisessa ja tutkimuksessa. Tämä edellyttää informaation saattamista suurimmalta osin määrämuotoiseen muotoon eli että asiakastietomallin mukaiset tietorakenteet on viety tietojärjestelmiin. Tämä taas edellyttää mittavia muutoksia nykyisiin tietojärjestelmiin.

Lisäksi uusiin kirjaamiskäytäntöihin on saatava koulutusta. Kansa-koulu-hanke kouluttaa parhaillaan sosiaalihuollon julkisen ja yksityisen sektorin ammattilaisia tiedon määramuotoiseen kirjaamiseen. Hankkeen kouluttamat työntekijät voivat olla juuri niitä ammattilaisia, jotka toimivat työpaikallaan tiedonhallinnan asiantuntijoina, kouluttavat kollegoitaan sekä osallistuvat tiedonhallinnan edelleen kehittämiseen. Sosiaalihuolto ja sosiaalityö tulevat tuskin tulevaisuudessakaan pysähtymään johonkin kehityspisteeseen. Olemme tottuneet siihen, että muutos on jatkuvaa.

Asiakasasiakirjojen käyttö tutkimukseen on ollut hankalaa puutteellisen ohjeistuksen ja paikallisesti vaihtelevien käytäntöjen vuoksi. Ennen asiakasasiakirjalain voimaan astumista sosiaalihuollon lainsäädännössä ei edes tunnistettu mahdollisuutta käyttää asiakastietoa tutkimukseen (L sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 254/2015, 21§). Ehkä juuri tästä syystä tiedonhallinnan tutkimusta on meillä vielä vähän. Sen voidaan katsoa alkaneen vasta 2000-luvulla, kun taas sosiaalihuollon informatics-alan kansainvälinen tutkimus on kehittynyt 1980-luvun lopulta lähtien (Colombi, Rafferty ja Steyaert 1993, vii). Tiedonhallinnan näkökulma on ollutkin sosiaalityön tutkimuksen ensisijainen kohde vasta viime vuosina (Huuskonen 2014; Räsänen 2014). Toisaalta sosiaalityön tutkimus on ollut se sosiaalihuollon tutkimuksen osa-alue, jolla ylipäätään on käsitelty tietoon ja sen hallintaan liittyviä kysymyksiä (Mäntysaari ja Haaki 2007, 356).

Parhaillaan on valmisteilla lainsäädäntöä, joka mahdollistaisi sosiaalihuollon Kanta-arkistoon kerättävän tiedon käytön myös tutkimukseen (HE 2017). Tämän myötä tiedonhallinnan kehittäjä-sosiaalityöntekijöille yhteistyössä muiden tutkimustahojen kanssa avautuisi mahdollisuus tutkimushankkeisiin, joilla voidaan tuoda esiin työn vaikuttavuutta ja arvioida toimintakäytäntöjä.

Sekä kotimaisissa että kansainvälisissä tutkimuksissa on todettu, että sosiaalityöntekijät suhtautuvat varsin varauksellisesti tietojärjestelmiin, koska ne eivät tuo hyötyä arkityöhön. Kritiikki kohdistuu ennen kaikkea siihen, että järjestelmiä on tuotettu hallinnon ehdoilla ja tarpeisiin. (Kuusisto-Niemi 2016, 71–74.) Toinen kritiikin kärki kohdistuu siihen, että tie-

tojärjestelmien suunnittelijoiden ja sosiaalihuollon ammattilaisten välillä vallitsee valtaepätasapaino (Chan ja Holosko 2015, 96–97).

Tietojärjestelmät ovat kuitenkin jo läpäisseet yhteiskunnan, eikä sosiaalityö voi jättäytyä ulos tästä kehityksestä (Salola-Laaka ja Sankala 2007, 46–47). Hill ja Shaw (2011, 57–58) kuvaavat tätä sosiaalityön kahtena paradoksina: vaikka sosiaalityön käytännöt liittyvät lähes aina kommunikaatioon, teknologia välittää sitä. Toisaalta kommunikaatio välittyy viestinä ja muuttuu usein jaetuksi teknologian avulla. Teknologiasta muodostuu näin myös sosiaalityön toimintakäytäntö.

Tekniikan lukutaito on kompetenssialue sosiaalityössä myös laajemmin kuin pelkkänä järjestelmien käytön osaamisena. Sosiaalityöntekijällä on henkilökohtainen vastuu siitä, että hänen dokumentoimansa ja mahdollisesti edelleen välittämänsä tiedot ovat oikeita. Hänen on myös perusteltava tekemänsä päätökset kirjallisesti. (Talentia 2013, 8-16.) Kompetenssiin liittyy sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistäminen ja asiakkaiden osallistaminen, työntekijöiden osallistuminen käyttöönsä tulevien ohjelmien suunnitteluun sekä riittävä koulutus järjestelmien käyttöön.

Sosiaalityöntekijöiden tulisi käyttää tietotekniikkaa myös oman osaamisensa kehittämiseen. (Graig ja Calleja Lorenzo 2014, 856–858; Baker, Warburton, Hodgkin ja Pascal 2014, 471–475.) Sosiaalityöntekijöiden osallistuminen tietojärjestelmien suunnitteluun sosioteknisen suunnittelumallin avulla (Kuronen ja Isomäki 2010, 195–198) on konkreettinen mahdollisuus edistää tietojärjestelmien käyttäjälähtöisyyttä. Sen lisäksi tarvitaan omien arvojen ja asenteiden kriittistä

tarkastelua, jotta emme jää ennakkoluulojemme vangiksi (Venkula 1996, 2–5) tietojärjestelmiinkään liittyvissä asioissa.

Arvoilla ja asenteilla on väliä

Arvojen ja asenteiden merkitystä tekniikan kyllästävässä arkielämässä kuvaa hyvin Airaksisen (2003, 178–179) näkemys siitä, miten tekniikka leviää, lävistää ja kyllästää yhteiskunnan. Tekniikka leviää ensin kokeilukappaleina. Kun se hintansa ja muiden ominaisuuksiensa puolesta on kaikkien saatavilla, se alkaa lävistää yhteiskuntaa ja siitä tulee hyödyllistä ja haluttua.

Kyllästäminen tarkoittaa, että elämä ilman kyseistä tekniikkaa ei ole enää mahdollista. Esimerkkejä ovat sähkö, vesijohdot ja internet. Tällöin emme enää ajattele sitä tekniikkana, vaan se on sulautunut osaksi jokapäiväistä elämäämme. Heidegger (2005, 19–21) kutsuu tätä tekniikan kätkeytyväksi vallaksi.

Myös tietojärjestelmät ovat tällä tavoin kyllästäneet yhteiskunnan ja sosiaalihuollon. Niitä tulisi Heideggerin mukaan ajatella mieltävästi, minkä ymmärrän tarkoittavan ammatillisten arvojen ja tekniikan yhteensovittamista parhaalla mahdollisella tavalla sekä asiakkaiden että työntekijöiden näkökulmasta. Tämä haaste kohdistuu ennen muuta sosiaalihuollon korkeasti koulutettuihin ammattilaisiin. Haaste kohdistuu myös sosiaalityötä opettaviin ja tutkiviin institutioihin sekä toimintaedellytyksistä vastaaviin organisaatioihin.

Lopuksi haluan korostaa tiedon ja vallan välistä yhteyttä. Lyotardin (1985, 18) mukaan tieto ja valta ovat yhden ja saman kysymyksen kaksi puolta. Hänen mukaansa kysymyksessä tiedosta on informatiikan aikakaudella enemmän kuin koskaan kysymys hallitsemisesta. Tämä näkemys, jonka esittämisestä on kulunut yli 30 vuotta, on ällistyttävän ajankohtainen tänäkin päivänä. Niiniluotoa (2000, 35-39) mukaillen kyky tuottaa valtaa antavaa tietoa liittyy sosiaalihuollon tiedonhallinnan etiikkaan sekä siihen, kuka käytännössä määrittelee tiedon sisällön. Toinen vallan muoto, vaikutusvalta, liittyy puolestaan siihen, miten sosiaalihuollon ja sosiaalityön ammattilaiset vastaavat haasteeseen määritellä itse tiedontuotantoaan, sen sisältöä ja sen tuottamisen nettelyjä.

Alussa totesin, että maakuntauudistuksen yhteydessä panostetaan merkittävästi tietojärjestelmiin. On pidettävä huoli siitä, että panostus kohdistuu myös sosiaalihuollon ja sosiaalityön käyttämiin järjestelmiin, jotta tässä artikkelissa kuvattua tulevaisuutta on mahdollista rakentaa.

"Vastuu
tarpeellisten tietojen
kirjaamisesta
on aina
asiakastyötä
kirjaavalla henkilöllä."

Määrämuotoinen kirjaaminen etenee sosiaalihuollossa

Maarit Hiltunen-Toura, Kaija Leskinen ja Teppo Taskinen

Sosiaalihuollon kirjaamista kehitetään määrämuotoon ja siten yhdenmukaisemmaksi. Tämä artikkeli kertoo Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän kehittämistyöstä, jossa Ylä-Savon SOTE yhtenä Kansa-koulu-hankkeen pilottiorganisaationa pilotoi sosiaalihuollon kansallisia määräytyksiä ja luokituksia. Lisäksi tarkastellaan Kansa-koulu-hankkeessa toteutettua kirjaamisvalmennusta.

Sosiaalihuollon tiedonhallinnan valtakunnallisen kehittämisen lähtökohtana on yhdenmukaistaa asiakastiedon sisältöä ja käsittelyä sekä edistää asiakastiedon saatavuutta ja hyödyn-tämistä (Laaksonen ym. 2015, 11–14). Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista on ollut voimassa 1.4.2015 alkaen. Lain voimaantulo oli ensimmäinen merkittävä askel kohti määrämuotoisen kirjaamisen käyttöönottoa sosiaalihuollossa. Lakia sovelletaan julkisessa ja yksityisessä sosiaalihuollossa. Sen tarkoituksena on toteuttaa yhdenmukaisia menettelytapoja käsiteltäessä sosiaalihuollon asiakasta koskevia tietoja. Siten se edistää sosiaalihuollon tehtävien asianmukaista hoitamista. (Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 2015.)

Sosiaalipalveluja antavat organisaatiot ottavat käyttöön asia-kastyön kirjaamiseen valtakunnallisesti määriteltyjen asia-kasasiakirjarakennemääritysten mukaisia asiakasasiakirjoja. Näin asiakirjaan kirjatut tiedot ovat asiakasasiakirjalain edel-lyttämässä määrämuodossa. Terveyden ja hyvinvoinnin lai-tos antaa asiakasasiakirjojen tietosisältöjä ja rakenteita sekä käyttöoikeuksien perusteita koskevia määräyksiä (Laki sosiaa-lihuollon asiakasasiakirjoista 2015). Käytännössä THL:n mää-rittelyt käytettävistä asiakasasiakirjoista yhtenäistävät asiakir-jojen nimiä ja tietosisältöjä. Jatkossa kaikilla sosiaalihuollon organisaatioilla on käytössään samannimiset asiakasasiakirjat ja asiakasasiakirjoissa yhtenevät väliotsikot.

Määrämuotoisuus näkyy sekä asiakasasiakirjan rakenteessa että tiedon kirjaamisen tavassa. Osa määrämuotoisena tal-lennettavista asiakastiedoista on pakollisia ja osa täytetään tarvittaessa. Vastuu tarpeellisten tietojen kirjaamisesta on aina asiakastyötä kirjaavalla henkilöllä. Määrämuotoisten asiakirjojen otsikoiden alle voidaan kirjoittaa vapaamuotoista tekstiä. Toisaalta osa tiedoista voidaan antaa esimerkiksi va-litsemalla asiakkaan tilannetta parhaiten vastaava vaihtoehto: (1) avautuvasta alavalikosta tai pudotusvalikosta tai (2) näky-villä olevista vaihtoehdoista valintanapeilla tai valintaruuduilla (rasti ruutuun). (Hiltunen-Toura ym. 2016, 22.)

Sosiaalihuollon palvelutehtäväluokitus ja sosiaalipalvelut-luokitus
Määrämuotoisuuden toteutuminen edellyttää potilas- ja asia-kastietojärjestelmien tallentamien tietojen ja kirjaamisen yh-tenäistämistä sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatioissa.

Asiakastietojen yhtenäiseen jäsentämiseen käytetään sosi-aalihuollon palvelutehtäväluokitusta, sosiaalipalvelut-luoki-tusta sekä sosiaalihuollon palveluprosesseja (Sosiaalipalvelu-jen luokitus 2017). Asiakasasiakirjalain (Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 2015) mukaan kaikista talletetuista asia-kasasiakirjoista on käytävä ilmi, mihin sosiaalihuollon palve-lutehtävään tai palvelutehtäviin ne liittyvät. Sosiaalihuollon toiminnassa tarpeellisia asiakastietoja kuvataan THL:n julkai-semilla asiakasasiakirjarakenteilla.

Sosiaalihuollon palvelutehtäväluokituksen ja sosiaalipalve-lut-luokituksen avulla voidaan ryhmitellä sosiaalihuollon palvelutuotantoa ja siinä syntyvää asiakastietoa. Palveluteh-tävien toimintaa ja asiakasasiakirjojen tuottamisen tapaa ku-vataan sosiaalihuollon palveluprosesseilla. (Sosiaalipalvelujen luokitus 2017.)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos antoi helmikuussa 2016 mää-räyksen sosiaalihuollon palvelutehtävistä. Sosiaalihuollon pal-velutehtävä määritellään tietynlaisiin tuen tarpeisiin vastaavi-en sosiaalipalvelujen ja muun tuen kokonaisuudeksi (Määräys sosiaalihuollon palvelutehtävien luokituksesta 2016). Tau-lukossa 1 esitetään vuoden 2016 palvelutehtäväluokituksen mukaiset sosiaalihuollon palvelutehtävät.

Taulukko 1. Vuoden 2016 Sosiaalihuolto – Palvelutehtävä -luokitus

Sosiaalihuollon palvelutehtävä	Määritelmä
Iäkkäiden palvelut	sosiaalihuollon palvelutehtävä, jonka tavoitteena on edistää ja tukea iäkkäiden henkilöiden toimintakykyä ja itsenäistä suoriutumista sekä sosiaalista hyvinvointia ja turvallisuutta
Lapsiperheiden palvelut	sosiaalihuollon palvelutehtävä, jonka tavoitteena on tukea lapsiperheitä ja vanhemmuutta sekä edistää lasten yksilöllistä kasvua ja myönteistä kehitystä
Lastensuojelu	sosiaalihuollon palvelutehtävä, jonka tavoitteena on turvata erityistä suojelua tarvitsevien lasten ja nuorten oikeus turvalliseen kasvuympäristöön sekä tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen
Perheoikeudelliset palvelut	sosiaalihuollon palvelutehtävä, jonka tavoitteena on turvata lasten oikeus huoltoon ja elatukseen, turvata puolisoiden oikeus elatukseen sekä tukea perheitä adoptioasioissa ja ristiriitatilanteissa
Päihdehuolto	sosiaalihuollon palvelutehtävä, jonka tavoitteena on ehkäistä ja vähentää päihteiden ongelmakäyttöä ja siihen liittyviä haittoja sekä parantaa päihteiden ongelmakäyttäjien ja heidän läheistensä toimintakykyä ja turvallisuutta
Työikäisten palvelut	sosiaalihuollon palvelutehtävä, jonka tavoitteena on tukea työikäisiä asiakkaita elämänhallintaan, työhön, toimeentuloon tai opiskeluun liittyvissä asioissa sekä vähentää eriarvoisuutta
Vammaispalvelut	sosiaalihuollon palvelutehtävä, jonka tavoitteena on edistää vammaisten henkilöiden osallisuutta ja yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa sekä ehkäistä ja poistaa vammaisuudesta johtuvia esteitä

Sosiaalihuollon palvelutehtävien uudelleen määrittelyllä on pyritty huomioimaan erityisesti uuden sosiaalihuoltolain tavoitteet asiakaslähtöisistä ja kokonaisvaltaisista sosiaalipalveluista ja painopisteen siirtämisestä erityispalveluista helposti saavutettavaan yleispalveluihin.

Sosiaalihuoltolain uudistuksessa tavoitteena ollut toiminnan asiakaslähtöisyys näkyy palvelutehtävuokituksessa siten, ”että yhteen palvelutehtävään on pyritty sisällyttämään mahdollisimman paljon samalle asiakasryhmälle tarjottavia sosiaalipalveluja” (Lehmuskoski & Rötö 2015).

Sosiaalipalvelut-luokitus on päivitetty vuonna 2016. Päivitetty luokitus on saatavilla kansallisesta koodistopalvelusta kuten monet muutkin sosiaali- ja terveydenhuollossa käytettävät koodistot. Selkeästi sote-yhteisiä palveluja tai terveydenhuollon palveluiksi luokiteltavia palveluja ei löydy sosiaalipalvelut-luokituksen uusimmasta versiosta. (Sosiaalipalvelujen luokitus 2017.)

Kirjaamisvalmennus Ylä-Savon SOTE kuntayhtymässä
Ylä-Savon SOTE kuntayhtymässä kahdeksan sosiaalialan ammattilaista osallistui Kansa-koulu-hankkeen kirjaamisvalmentajien valmennukseen syys-marraskuussa 2016. Kirjaamisvalmentajat ovat sen jälkeen valmentaneet kuntayhtymän hyvinvointipalvelujen vastuualueella sosiaalityön tehtäväalueen henkilöstön sekä hoito- ja hoivapalveluiden vastuualueella kotihoidon tehtäväalueen omaishoidon tuen palveluohjaajat. Palveluohjaajien valmennuksessa keskityttiin THL:n julkaisemiin asiakasasiakirjarakenteisiin, koska palveluohjaajat testasivat asiakasasiakirjarakenteita Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän pilotissa. Tällä hetkellä kirjaamisvalmennukseen on osallistunut 68 henkilöä.

Yhtenäisestä kirjaamisesta hyötyä asiakkaalle ja ammattilaiselle

Hyvä yhtenäinen kirjaaminen näkyy asiakkaille sosiaalipalveluissa laadittavien asiakasasiakirjojen ja toiminnan yhdenmukaistumisena. Ammattilaisille asiakkaan tiedot ovat tulevaisuudessa Kanta-palvelujen kautta saatavilla ja käytettävissä silloin, kun niitä tarvitaan – riippumatta tietojärjestelmästä tai paikasta. Näin tiedon saatavuus ja asiakkaita auttavien ammattilaisten työ helpottuu. Vaikka klikkauksien lukumäärä tietojärjestelmään asiakastietoja kirjattaessa lisääntyy, kirjaamisen määrämuotoisuus helpottaa ja yhdenmukaistaa kirjaamista. Määrämuotoisessa kirjaamisessa noudatetaan ennalta sovittuja, yhtenäisiä tiedon rakenteita. (Sosiaalialan tiedonhallinnan sanasto 2017; Sosiaalihuollon valtakunnallisten tietojärjestelmäpalvelujen ratkaisuar kitehtuuri 2017.) Määrämuotoisuus auttaa jäsentämään ammattilaisen kirjoittamista ja muistamaan, mitä pitää kirjoittaa. Myös asiakkaan on helpompaa lukea jäsenneiltyä tekstiä kuin vapaamuotoista tekstiä.

Valmennus vahvisti kirjaamisen laatua ja eettisyyttä

Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän hyvinvointipalvelujen vastuualueella sosiaalityön tehtäväalueen henkilöstön kirjaamisosaaminen oli vahvaa jo ennen kirjaamisvalmennusta. Valmennus viritti pohtimaan kirjaamisen laatua ja eettisyyttä sekä tietosuojaan ja tietoturvaan liittyviä asioita. Kirjaaminen nähtiin tärkeänä, välttämättömänä työnä. Kirjaamaton työ jää näkymättömäksi.

Keskustelua herätti erityisesti, kenelle asiakkaista asiakastiedot kirjataan. Sosiaalityön tehtäväalueella asiakkaana saattaa olla koko perhe. Koska perheitä on monenlaisia, ammattilaisen on pohdittava, mitä asiakastietoja kirjataan eri perheenjäsenille ja mikä tieto saa näkyä kenellekin.

Nämä pohdinnat lisäsivät kirjaamisen jäsentymistä entisestään. Tietosuojaan ja -turvaan liittyviä ohjeistuksia tarkennettiin yhdessä tietosuojavastaavan kanssa valmennuksen jälkeen. Valmennuksissa heräsi kiinnostus määrämuotoiseen kirjaamiseen. Moni toivoi, että valtakunnallisia asiakasasiakirjoja ja lomakkeita voitaisiin ottaa jo käyttöön.

Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä pilotoi omaishoidon tuen sosiaalipalvelussa

Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä oli yksi Kansa-koulu-hankkeen pilottiorganisaatioista, jossa ikääntyneiden palvelutehtävään kuuluvassa omaishoidon tuen sosiaalipalvelussa otettiin käyttöön palvelutehtävuokitus sekä kansallisesti määriteltyjä toimintaprosesseja ja asiakasasiakirjoja. Pilotoiva yksikkö oli kotona asumisen tuen tulosityksikkö kotihoidon tehtäväalueella. Toimialueena ovat Iisalmi, Kiuruvesi, Sonkajärvi ja Vieremä. Pilotti käynnistyi helmikuussa 2016 ja päättyi maaliskuussa 2017.

Toimintaprosesseissa lähdettiin liikkeelle Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän koko sosiaalihuollon toimintamallin mukauttamisesta sosiaalihuollon palvelutehtävuokituksen ja sosiaalipalvelut-luokituksen mukaiseksi. THL:n Sosiaalihuollon palvelutehtävuokituksen hyödyntämisoppaassa (Lehmuskoski & Rötö 2015) suositellaan viemään palvelutehtävien luokitus aidosti osaksi sosiaalihuollon organisoimisen ja tiedonhallinnan käytäntöjä. Oppaassa todetaan, että se yksinkertaistaa myös asiakasasiakirjalain toimeenpanoa.

Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän toimintamallissa sosiaalihuollon palvelutehtävuokitus ja sosiaalipalvelut-luokitus otettiin osin käyttöön. Varsinkin hyvinvointipalveluiden toimintamallissa ne voitiin huomioida palvelutuotannon jäsentämisessä. Palvelutehtävuokituksessa ja sosiaalipalvelut-luokituksessa terveydenhuollon osuuden puuttuminen aiheutti sen, että or-

ganisaation koko toimintamallia ei voitu toteuttaa täysin palvelutehtävuokituksen mukaisesti.

Sosiaalihuollon palvelutehtävuokituksen käyttö toiminnan mallintamisessa jäseni toimintaa palvelutehtävuokituksen mukaiseksi. Uudistetun palvelutehtävuokituksen vieminen myös asiakastietojärjestelmään on tärkeää, koska Kanta-palveluihin liittymisen edellytyksenä on sosiaalihuollon palvelutehtävuokituksen käyttöönotto. Ykkösvaiheessa liittymisen etuna olisi asiakastiedon saatavuus Kanta-palveluista maakuntien aloittaessa työskentelynsä. Tällöin vanhat tiedot saataisiin eri järjestelmistä valtakunnalliseen sosiaalihuollon asiakastiedon arkistoon.

Asiakasasiakirjojen tietosisältöjen yhtenäistäminen

Omaishoidon tuen asiakirjarakenteita lähdettiin muokkamaan valtakunnallisten asiakasasiakirjarakenteiden mukaiseksi vielä luonnoksena olevien omaishoidon tuen asiakasasiakirjarakenteiden ja tietokomponenttikirjaston avulla marraskuussa 2016. Tietokomponentit määritellään semanttisesti yhtenäisiksi tietokokonaisuuksiksi, jotka määrittävät, miten sosiaalihuollon kannalta keskeisiä reaali maailman ilmiöitä, kuten henkilöitä, elämäntilanteita ja taloudellisia tilanteita kuvataan yhtenäisellä tavalla (Ailio ym. 2016).

Käytössä olevaan Pegasos-potilastietojärjestelmään muokattiin muun muassa omaishoidon tuen suunnitelman asiakasasiakirjarakenteita. Asiakasasiakirjarakenteiden ymmärtämistä varten tarvittiin useita palavereja Kansa-koulu-hankkeen, THL:n ja järjestelmätoimittajan kanssa. Lisäksi tarvittiin erillistä ohjausta Kansa-koulu-hankkeen aluekoordinaattorilta. Ylä-Savon SOTEn pilottiin osallistujilla oli taustalla terveydenhuollon rakenteisen kirjaamisen koulutusta, mikä sekä auttoi että hankaloitti asiakasasiakirjarakenteiden ymmärtämistä.

Asiakasasiakirjarakenteiden sisältämiä otsikoita ei voitu toteuttaa ns. otsikkotasolla, pysyvinä otsikkoina käytettävään tietojärjestelmään, vaan ne tehtiin ns. fraasiotsikoina. Lisää määrämuotoisuutta saatiin ottamalla tietokomponenttikirjastosta tarkempia rakenteita mukaan fraasiotsikoihin. Tietokomponenttikirjasto sisältää tarkemmat tiedot asiakasasiakirjarakenteissa käytettyjen tietokenttien esitysmuodoista ja käytettävistä luokituksista. Tietty asiakasasiakirja voi sisältää ainoastaan kyseisessä asiakasasiakirjassa tarvittavia sekä useissa eri asiakasasiakirjoissa käytettäviä tietokenttiä ja tietokokonaisuuksia. Yleisesti tarvittavat tietokokonaisuudet on kuvattu tietokomponentteina. (Ailio ym. 2016.)

Kuva 1. Esimerkki Omaishoidon tuen suunnitelman asiakasasiakirjarakenteista

Neuvottelu	Neuvottelun tarkemmat rakenteet tietokomponenttikirjastossa			
Ensimmäinen suunnitelma				
Kytkin (Kyllä/ei)				
Arvioitava suunnitelma				
Neuvottelun osallistajat- Otsikko näytetään vain ensimmäisellä kerralla. Seuraavilla kerroilla ei otsikkoa				
Asiakkaalle laaditut muut suunnitelmat- Kuvataan asiakkaalle laaditut muut suunnitelmat ja se kuinka ne huomioidaan tätä suunnitelmaa tehtäessä.				
Nykytilan kuvaus - Kuvataan asiakkaan nykyistä elämäntilannetta ja arkea kuten asumisolosuhteita, kanssakäymistä ja sosiaalista tukea sekä henkistä hyvinvointia.				
Asiakkaan vahvuudet ja voimavarat				
Muutoksen arviointi - Kenttää ei käytetä ensimmäistä suunnitelmaa laadittaessa.				
Jatkuu...				
	Tapahtuma	Tietokomponentti	sozialihuollon asiakkuuden kannalta olennainen jo tapahtunut asia	Tapahtuma kirjataan asiakasvertomukseen tai suunnitelmaan.
	Ajanjakso	Ajanjakso	tapahtuman ajanjakso	Voi olla käytetty myös pelkkää tapahtuman alkamishetkeä tai alkamispäivää.
	Päivä	Teksti	tapahtumapäivä	
	Kuvaus	Teksti	tapahtuman sisällön kuvaus	
	Peruutunut ajanvaraus	Kytkin	tieto siitä, onko ajanvaraus peruutunut	
	Peruuttamisen syy	Teksti	kuvaus tapahtuman peruuttamisen syytä	
	Sosiaalihuollon ammattihenkilön tekemän työn kohde	Koodi	tapahtuman kohde luokituksella kuvattuna	Ei käytetty, jos tapahtuma on peruutunut. Luokitus: Kohdeluokitus tai palvelukohtainen oma luokitus.
	Sosiaalihuollon ammattihenkilön tekemä työ	Koodi	ammattihenkilön tapahtumaan liittyvä toiminta luokituksella kuvattuna	Ei käytetty, jos tapahtuma on peruutunut. Luokitus: Toimintoluokitus tai palvelukohtainen oma luokitus.
	Asiointitapa	Koodi	asiointitapa luokituksella kuvattuna	Ei käytetty, jos tapahtuma on peruutunut. Luokitus: Toimintoluokitus tai palvelukohtainen oma luokitus.
	Osallistaja	Rooli	tapahtumaan osallistunut henkilö	Ei käytetty, jos tapahtuma on peruutunut.
	Tapahtumaan liittyvä asiakas	Asiakasjäljitys	viittaus tapahtumaan liittyvään toiseen asiakasasiakirjaan	Ei käytetty, jos tapahtuma on peruutunut.
	Kirjaja	Rooli	henkilö, joka on kirjannut tapahtuman	Tavoitetilassa asiakastietojärjestelmä tuottaa tiedon automaattisesti.
	Kirjaamishetki	Hetki	ajankohalta, jolloin tapahtuma on kirjattu	Tavoitetilassa asiakastietojärjestelmä tuottaa tiedon automaattisesti.
	Ajan kohta	Teksti	tapahtuman suunniteltu ajankohta sanallisesti ilmaistuna silloin, kun tarkkaa päivämäärää ja kellon aikaa ei pystytä asettamaan	

Asiakasasiakirjarakenteiden perusteella tietojärjestelmään tehtyjen fraasiotsikoiden tai -tekstien huonona puolena on se, että ne eivät ole pysyviä ns. otsikkotasolla olevia rakenteita. Asiakastietoja kirjaava henkilö voi pyyhkiä fraasit pois eikä fraaseihin voi kohdistaa hakuja. Fraasit kuitenkin auttavat jäsentämään kirjoittamista sekä muistamaan, mitä kirjataan. Myös asiakkaan on helpompi lukea jäsenneiltyä tekstiä kuin vapaamuotoista tekstiä.

Omaishoidon tuen asiakasasiakirjarakenteiden ymmärtämiseen kului aikaa, mutta niiden hyödyntäminen fraasiotsikoiden laatimisessa ja tekemisessä käytettävään tietojärjestelmään, avasivat asiakasasiakirjojen rakenteisuutta. Alettiin ymmärtää, miten asiakasasiakirjarakenteiden perusteella järjestelmään voidaan toteuttaa mallipohjia kirjaamiseen esimerkiksi fraasiotsikoilla sekä mitä ongelmia se voi aiheuttaa. Lisäksi kirjaamista yhtenäistettiin ja tiedon saatavuuden helpottamiseksi potilastietojärjestelmässä avattiin tietosuojaa ja yhteisiä näkymiä. Näin muun muassa omaishoidon tuen hakemuksen käsittelyprosessi nopeutui huomattavasti. Asiakasasiakirjojen säilytystä selkeytettiin, koska joitakin asiakirjoja tallennettiin vielä verkkolevyille.

Omaishoidon tuessa on käytössä potilastietojärjestelmä, ja kirjaaminen on ollut osittain terveydenhuollon hoitoprosessin mukaista. Käsitteiden pohdinnassa hyödynnettiin sosiaalialan tiedonhallinnan sanastoa. Pohdinta olikin lähes jokapäiväistä.

Todettiin, että muun muassa kotihoitoa ei ole määritelty sosiaalipalveluksi vaan sosiaali- ja terveydenhuollon yhteiseksi palveluksi (Sosiaalialan tiedonhallinnan sanasto 2017). Pilotissa ei päästy paneutumaan sosiaali- ja terveydenhuollon rajapinnoilla kirjaamiseen, koska rajapinnoilla olevia käsitteitä ja rakenteita ei ole valtakunnallisesti määritelty.

Ennakointia ja osaamisen vahvistamista tarvitaan
Asiakasasiakirjalaki ja määrämuotoinen kirjaaminen tulevat vaikuttamaan jokaisen sosiaalihuollon asiakastietoja käsittelevän henkilön työhön. Tästä syystä valtakunnallisessa Kansa-koulu-hankkeessa valmennetaan sosiaalialan ammattilaisia asiakasasiakirjalain mukaiseen valtakunnallisesti yhtenäiseen kirjaamiseen. Määrämuotoisen kirjaamisen käyttöönotto valmistaa sosiaalihuollon organisaatioita sosiaalihuollon Kanta-palveluihin liittymiseen.

Sosiaalihuollossa asiakastiedot tullaan kirjaamaan määrämuotoisina asiakasasiakirjoina hyödyntämällä sosiaalihuollon palvelutehtäviäluokitusta, sosiaalipalvelut-luokitusta ja sosiaalihuollon palveluprosessit-luokitusta. Kun tiedot on laadittu ja tallennettu yhtenäisessä muodossa sosiaali- ja terveydenhuollon valtakunnallisiin tietojärjestelmäpalveluihin, Kanta-palveluihin, tiedot ovat käyttöoikeuksien mukaisesti ammattilaisten käytössä.

Palvelutehtäviäluokituksen käyttöönotto sekä prosessien ja asiakasasiakirjojen uudistaminen on tärkeää aloittaa nyt. Kanta-palveluihin valmistautuminen hyvissä ajoin ennen sote-uudistusta mahdollistaa liittymisen jo I-vaiheessa vuoden 2018 syksystä alkaen.

Kaikissa sosiaalihuollon organisaatioissa tulee ottaa palvelutehtäviäluokitus käyttöön tietojärjestelmissä ennen kuin asiakasasiakirjoja voidaan viedä kansalliseen sosiaalihuollon asiakastiedon arkistoon (Sosiaalihuollon valtakunnallisten tietojärjestelmäpalvelujen ratkaisuar kitehtuuri 2017). Käytännössä palvelutehtäviäluokituksen käyttöönotto voi tarkoittaa luokituksen huomioimista palvelutuotannon organisoinnissa, kuten Ylä-Savon SOTE kuntayhtymässä tehtiin.

”Eriytyisesti asiakkaan
äänen kuuluville
saamisesta,
vaikutusmahdollisuuksista
ja sosiaalityön
eettisten periaatteiden
toteutumisesta on
pidettävä huolta...”

Vaikuttavuuden arviointi edellyttää moniarvoista tiedon tuotantoa

Minna Kivipelto

Vaikuttavuuden arviointi on tätä päivää ja tulevaisuutta. Suomessa käsitteet sosiaalityön arviointi, arviointitutkimus ja evaluaatio alkoivat esiintyä sosiaalihuollon tutkimus- ja kehittämistoiminnassa jo 1980-luvun jälkipuoliskolla. Tämän vuosituhannen alussa sosiaalihuollossa oli kuitenkin vain yksi vakavasti otettava yritys kehittää vaikuttavuuden arviointia sosiaalihuoltoon. (Korteniemi, Kotiranta & Kivipelto 2012, 90–92.)

2010-luvulle tultaessa vaikuttavuutta on alettu vaatia lähes kaikissa valtakunnallisissa linjauksissa ja ohjelmissa (Valtioneuvoston kanslia 2011). Esimerkiksi Jyrki Kataisen hallitusohjelmassa (2011) vaikuttavuus eri muodoissaan esiintyi 51 kertaa. Kehitys oli paradoksaalista: samalla kun vaikuttavuus alkoi kiinnostaa päätöksentekijöitä, sen tekemiseen oli yhä vähemmän edellytyksiä.

Arvioinnin kansainvälisillä juurilla

Suomalaisen vaikuttavuuden arvioinnin esivaiheet voidaan paikantaa Yhdysvaltoihin, jossa jo 1930-luvulla ryhdyttiin tutkimaan niin sanottujen sosiaalisten hankkeiden onnistumista. Arvioinneissa kysyttiin, miten lukutaitokampanjoissa on onnistuttu ja olivatko terveystoimittiset ohjelmat kyenneet vähentämään sairastuvuutta ja kuolleisuutta (Rossi ym. 1998). Arviointitiedon avulla pyrittiin yllättäen saamaan esille myös sitä, kykenivätkö ohjelmat poistamaan yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Yhteiskunnan heikompiensaisten tilanteen parantamiseen tähtäävän tiedon merkitys on nähtävissä myös 1960-luvulla presidentti Lyndon B. Johnsonin kaudella aloitetussa köyhyysohjelmien arvioinnissa. Kauteen liitetty käsite The Great Society sisälsi lukuisan määrän lakeja ja ohjelmia, joiden myötä myös arviointitoiminta lisääntyi (Mark, Greene & Shaw 2006).

Sittemmin kansainvälinen sosiaalityön vaikuttavuuden arviointi ja näyttöön perustuvien käytäntöjen tukeminen on kehittynyt valtavasti. USA:ssa koeasetelmatutkimusten kautta saatu tieto ja näyttö ovat edelleen vaikuttavuuden osoittamisen ns.

golden standard. Tätä tukevat muun muassa sosiaali- ja terveydenhuollon systemaattisia kirjallisuuskatsauksia kokoavat Campbell- ja Cochrane Collaboration -toiminnot. Ongelmana on, että sosiaalialan kysymykset ovat harvoin tutkittavissa tiukoin koeasetelmin. Tämän vuoksi esimerkiksi Campbell-kirjastosta löytyy tällä hetkellä vain muutama sosiaalityöstä tehty julkaisu.

Pohjoismaista Ruotsi on ajanut voimakkaimmin näyttöön perustuvia käytäntöjä (evidence-based practice) ammatillisen toiminnan perustana (Gray, Plath & Webb 2009, 98). Kriittisyys näyttöön perustuvia käytäntöjä kohtaan on kuitenkin lisääntynyt. Yksi syy on, että sosiaalityön ei nähdä taipuvan näyttöperustaiseen toimintaan niin hyvin kuin esimerkiksi hoitotyön. Näyttöperustaisuus myös yhdistetään aikoinaan Britanniasta levinneeseen ”uuteen julkisjohtamiseen” (New Public Management) (Perlinski, Blom & Evertsson 2017, 254–255).

Skandinaviassa suhtautuminen näyttöön, vaikuttavuuden arviointiin ja sosiaalityön mittaamiseen on kehittynyt kah-tijakoiseksi. Yhtäältä valtion ylin hallinto peräänkuuluttaa

vaikuttavuutta ja tehokkuuden lisääntymistä sosiaali- ja terveydenhuollossa. Valtionhallinnossa tuotetaan esimerkiksi käytännöllisiä ohjeita ja oppaita arvioinnin ja analysoinnin tueksi (esim. Socialstyrelsen 2016, 2014). Toisaalla tutkijat ja akateeminen tiedeyhteisö käyvät vastakamppailua, koska esimerkiksi näyttöperustaisuuden oletetaan liittyvän pelkästään yritystaloudesta omaksuttujen tehokkuusmittareiden käyttöön (Satka 2017, 70). Esimerkiksi Tanskassa tämä on näkynyt niin sanotun luottamuskokeilun (Tillidsreform) kannatuksena (Perlinski, Blom & Evertsson 2017, 262).

Kansainvälisesti vaikuttavuuden arviointia tehdään ja tutkitaan lukemattomilla erilaisilla tavoilla. Esimerkiksi Maailmanpankki ja WHO ovat käyttäneet myös täysin erilaisia malleja, joissa tiedon kokoaminen, analysointi ja käytäntöön vieminen tapahtuu asukkaiden ja palvelujen käyttäjien ehdoilla. Arviointiyhdistysten perustaminen on edistänyt reippaasti tiedon välittämistä ja erilaisten mallien ja arviointitapojen kehittämistä. Euroopan Arviointiyhdistys (EES) ja sen maakohtaiset yhdistykset ovat toimineet aktiivisesti tällä saralla. Sosiaalityössä pisimpään arviointiin ja vaikuttavuustutkimukseen paneutunut verkosto on INTSOCEVAL eli Inter-Centre Network for the Evaluation of Social Work Practice (Gray, Plath & Webb 2009, 95–96). Maakohtaisesti on myös pienimuotoisempaa toimintaa. Suomessa on esimerkiksi käynnistetty sosiaalityön mittareiden ja menetelmien tutkijoiden ja kehittäjien arviointiverkosto, joka on kokoontunut THL:n, Soccan ja Diakin yhteistyönä vuodesta 2016 lähtien.

Sote-uudistus ja vaikuttavuuden arviointi

Vuonna 2014 uudistetussa sosiaalihuoltolaissa edellytetään asiakassuunnitelmien tekemistä ja arviointia, asiakaskeskeisyyden parantamista ja rakenteellista sosiaalityötä, jotka kaikki edellyttävät systemaattista vaikuttavuuden arviointia (ks. Kotiranta & Mäntysaari 2017, 46). Sosiaalihuoltolaki (2014) ei tältä osin ole kuitenkaan vielä riittänyt kannustamaan kuntia ja palveluntuottajia kehittämään tai ottamaan käyttöönsä vaikuttavuuden arviointiin soveltuvia mittareita tai menetelmiä. Näyttää siltä, että vasta niin sanotun sote-uudistuksen myötä sosiaali- ja terveydenhuollon tutkimukseen, ohjaukseen ja resurssien jakamiseen pohjautuva vaikuttavuustiedon merkitys on lyönyt itsensä läpi Suomessa.

Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislakiluonnoksessa (Sosiaali- ja terveysministeriö 27.6.2016) vaikuttavuus ymmärretään kapeahkosti, pääosin palvelujärjestelmän tehokkuutena. Valinnanvapauden ympärillä pyöriineen keskustelun varjoon on jäänyt isoja kysymyksiä, muiden muassa maakunnille tuleva velvoite vertailla oman tuotantonsa vaikuttavuutta, kustannustehokkuutta ja laatua yksityisen ja kolmannen sektorin tuotantoon sekä muiden maakuntien tuotantoon. Tämä vaatimus edellyttää paitsi mittareita ja menetelmiä, myös osaajia tiedon tuottamiseen, kokoamiseen ja analysointiin. Maakuntien palvelutoiminnan seuraaminen tulisi lain myötä Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) tehtäväksi. THL:lle tulee siten aiempaa näkyvämmiin sosiaali- ja terveydenhuollon ohjaamisen tehtäviin, kun se ryhtyy seuraamaan, arvioimaan ja kehittämään saamansa tiedon pohjalta sosiaali- ja terveyden-

huoltoa. (Sosiaali- ja terveysministeriö 27.6.2016, 31.) Vaikka sote-järjestämislaki yksityiskohtineen on vielä vahvistamatta, on ennakoitavissa, että vaikuttavuuden arvioinnin ja vaikuttavuustiedon merkitys sosiaali- ja terveydenhuollossa tulee vain korostumaan tulevaisuudessa.

Vuoden 2017 alkupuoliskolla on meneillään lukuisia toimia vaikuttavuuden arvioinnin, mittareiden ja indikaattoreiden kokoamiseksi ja selvittämiseksi (esim. Hämläinen ym. 2017; Torkki ym. 2017; Virtanen ym. 2017). Hallituksen kärkihankkeisiin kuulunut sosiaali- ja terveysministeriön vaikuttavuus- ja kustannustieto -työryhmä ja sen alaryhmien (STM, THL) tavoitteena oli laatia ehdotus valtakunnallisesti yhtenäiseksi mittaristoksi. Sen on tarkoitus sisältää väestön hyvinvoinnin ja terveyden tilaa kuvaavat mittarit, palvelujen tarvetta kuvaavat mittarit, palvelujen laadun ja vaikuttavuuden mittarit sekä palvelujen kustannusten ja tehokkuuden mittarit. Tehtäväksianon mukaan mittariston tulisi olla sellainen, että sitä voidaan käyttää kansallisessa ohjauksessa, palveluiden järjestämisessä ja tuotannossa (johtaminen, suunnittelu ja seuranta), järjestäjien ja tuotantoyksiköiden välisessä vertailussa ja valvonnassa.

Valtioneuvoston kansliassa on meneillään useita valtakunnallisia tutkimuksia, joissa sosiaali- ja terveydenhuollon uudistusta tarkastellaan kokonaisuutena. Kohteena ovat olleet palvelujen vaikuttavuus, mittaaminen ja mittareiden laadinta tai käyttöönotto. Vaikuttavuuden arvioinnin näkökulmasta hankkeiden pääosassa ovat olleet kustannusten arvoinnit. Sosiaalityön erityiskysymykset, kuten vaikuttavat työmenetelmät, ovat olleet vielä kovin vähän esillä.

Sosiaalityö, kuntoutus ja toimintakyky puntarissa

Viimeisen kymmenen vuoden aikana sosiaalityöhön on kehitetty mittareita, joiden avulla voidaan arvioida Suomessa toteutettavia sosiaalipalveluja. Seuraavaksi esitellään niistä muutamia.

Sosiaalityön vaikuttavuusmittari AVAIN, THL

- on kehitetty THL:ssa vuodesta 2010 lähtien sosiaalityön ammattilaisten ja asiantuntijoiden kanssa. Testausten perusteella on vahvistunut näkemys siitä, että mittari on syytä integroida sosiaalihuollon asiakastietojärjestelmiin. Vuoden 2016–2017 aikana integroimista ovat olleet testaamassa THL, Tieto Oyj ja Espoon kaupunki.
 - AVAIN-mittariin kohdistuneissa tutkimuksissa on havaittu, että sen avulla esimerkiksi useita paneutuvia työmenetelmiä käyttävän sosiaalityön vaikuttavuus on parempi kuin yksittäisen korjaavan toimenpiteen (esimerkiksi toimeentulotuen myöntäminen). (Kivipelto & Blomgren 2014; Saikkonen ym. 2015).
- Vuoden 2017 aikana mittarin tietosisällöt viedään THL:n koodistopalvelimelle, josta mittari on palvelujentarjoajien käytettävissä.

3X10D™-mittari, Diak-ammattikorkeakoulu

- saatu tietoa nuorten hyvinvoinnin toteutumisesta (Kainulainen & Juutinen 2017).

ESY-menetelmä, Elämäntilanteen selvittämisen ympyrä, Virta-hanke

- asiakaslähtöinen selvittämisen, tavoitteenasettelun ja prosessin vaikuttavuuden arvioinnin strukturoitu työmenetelmä (Innokylä 2017.)
- kehitetty strukturoimaan nuorten sosiaalisen kuntoutuksen asiakasprosessia

Aikuisväestön hyvinvoinnin kokonaisuuden mittari, Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Socca

- tavoitteena kehittää mittari, joka toimisi sekä ihmisten itsearvioinnin välineenä ilman sosiaalityön asiakkuutta että aikuissosiaalityön lakisääteisen palvelutarpeenarvioinnin ja vaikuttavuuden arvioinnin välineenä

Lastensuojelun toimintakykymittari, Kuntaliitto

- kuvaa lastensuojelun toimenpiteiden vaikuttavuutta ja kustannusvaikuttavuutta
- toimii sekä toiminnan ohjaamisen tukena ruohonjuuritasolla että vaikuttavuustietona kuntatason tuottavuuslukujen rinnalla
- saatu tuotettua sellaista hyvinvointitietoa lastensuojelun asiakasperheistä, jota olemassa olevista asiakasrekisteritiedoista ei saataisi esiin. (Aaltio 2015, 58.)

Kykyviisari, Työterveyslaitos

- mittari työikäisen työ- ja toimintakyvyn arviointiin
- tällä hetkellä käytössä ESR:n toimintalinja 5:n kehittämissankkeissa
- käytetään osallistujien tilanteen kartoittamiseen, työ- ja toimintakyvyn arviointiin sekä mahdollisten muutostavoitteiden asettamiseen.

Myös muualta tuotuja mittareita ja menetelmiä on sovellettu suomalaiseen ympäristöön. Jatkossa esitellään niistä muutamia esimerkkejä.

GAS-menetelmä, Kela

- käytössä Kelassa, alunperin USA:sta
- kehitetty alun perin kuntoutuksen tavoitteiden laatimisen ja arvioinnin apuvälineeksi
- myöhemmin menetelmää on käytetty erilaisten interventoiden ja ohjelmien vaikuttavuuden arvioinnissa

ASCOT-mittari

- kehitetty alunperin Iso-Britanniassa
- tutkittu myös Suomessa (Linnosmaa, Kettunen & Pulliainen 2013)
- suunniteltu mittaamaan aikuisten hoivaan liittyvää elämänlaatua

Lisäksi THL on koonnut TOIMIA-tietokantaan (THL 2011–2014) noin 80 toimintakykymittarin perustiedot ja soveltuvuusarviot eri käyttötarkoituksiin.

Kunnilla on omia kehittämistoimiaan, joilla ne pyrkivät seuraamaan palvelujen vaikuttavuutta ja kustannuksia. Vilkkaasta mittarikehittämisestä huolimatta kuntien käytössä ei juuri ole muita seurantamittareita kuin välittömät kustannukset. Mats Brommelsin (2016) johtaman työryhmän mukaan sosiaalipalveluja koskeva tietopohja on terveydenhuoltoon verrattuna puutteellinen, ja sosiaalipalvelujen rahoituksen suunnittelussa on sote-uudistuksen alkuvaiheessa nojaututtava pääosin kustannustietoihin. Tästä syystä työryhmä on esittänyt, että

sosiaalihuollon vaikuttavuutta arvioitaisiin samoilla kustannusmittareilla kuin tähänkin asti, kunnes kunnolliset mittarit ja indikaattorit saadaan luotua (Brommels ym. 2016).

Tietoa tarvitaan eri tasoilla

Yhteenvetona voidaan todeta, että sosiaalityön vaikuttavuuden arviointiin liittyvät kehittämistoimet ja meneillään olevat hankkeet näyttäytyvät kovin erillisinä. Niitä ei myöskään ole koottu mihinkään, jotta eri hankkeet voisivat luoda verkostoja sekä olla vuorovaikutuksessa keskenään. Toimitaan erillään ja eri tasoilla. Tällä hetkellä vaikuttavuuden arvioinnissa, mittareiden ja indikaattoreiden rakentamisessa on lukuisia erilaisia tasoja, joista ohessa muutama esimerkki:

1. Ennakoiva taso: palveluiden tarpeiden ennakointi
- ennakoiva taso korostuu, jos maakunnat sote-uudistuksessa tarvitsevat välineitä palvelujen hankkimiseen ja resurssien suuntaamiseen.

2. Työprosessien ja toiminnan taso, esimerkiksi
- sosiaalityön ja sosiaalipalvelujen prosessiarvioinnit
 - työn vaikuttavuuden arvioinnit
 - asiakaskohtaiset mittarit, esimerkiksi päihdeongelman seuraamisen arviointi

3. Organisaatiotasoa
- suoritteiden seuranta
 - työmarkkinatuen kuntaosuuksien seuraaminen
 - toimeentulotuen määräaikaisten seuraminen
 - palvelusta aiheutuvien kustannusten seuraaminen

4. Kuntataso
- kustannusten seuraaminen
 - hyvinvoinnin seuraaminen, hyvinvointibarometri

5. Maakuntataso
- maakuntien tarvitsemat palvelujen ohjauksen indikaattorit
 - palvelujen vaikuttavuuden indikaattorit
 - kustannusseuranta
 - rahoitusta ohjaavat indikaattorit ja mittarit

6. Valtakunnallinen taso
- väestötason tilastot
 - rekisterit
 - valtakunnalliset indikaattorit

On tyypillistä, että tarkastelu keskittyy yksipuolisesti yhden arviointi- tai vaikuttavuustason tarkasteluun. Tästä ovat esimerkkinä yksipuoliset kustannusseurannat, joissa tarkastellaan vain palveluista aiheutuvia lyhyen aikavälin säästöjä. Lisäksi eri tasoilla olevat arvioinnit eivät ole vuorovaikutuksessa keskenään. Esimerkiksi asiakasrajapinnasta saatetaan kerätä aivan erilaista tietoa kuin mitä lopulta palvelujen ohjaamisessa ja rahoituksen suuntaamisessa käytetään. Asiakkailta kootu tieto jätetään käyttämättä.

Tutkimus ja koulutus arvioinnin monipuolistamisessa

Yleiskuva Suomessa tehtävästä sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin tutkimisesta ja kehittämisestä on vielä aika pirstaleinen. Kehittämistä ja tutkimusta tehdään vaikuttavuuden arvioinnin eri tasoilla, josta seuraa turhaa ja myös päällekkäistä työtä.

Eri tasojen välistä vuorovaikutusta ja yhteistyötä on siis lisättävä. Tiedotukseen, kehittämiseen ja tutkimukseen tarvitaan käytänteet, jotka mahdollistavat vaivattomasti toiminnan seuraamisen. Tarvitaan hankkeiden, rahoituksen ja toimijoiden välistä yhteistyötä. Tässä esimerkiksi sosiaalialan osaamiskeskukset voisivat olla merkittävässä roolissa.

Koordinointi edellyttää kuitenkin vahvaa vaikuttavuuden arvioinnin ja mittaamisen osaamista sekä substanssiosaamista. Toteutuksessa ja järjestelmien rakentamisessa tarvitaan myös tietoteknistä osaamista. Näiden asioiden keskittäminen saman toimijan alle tukisi tietoon perustuvaa päätöksentekoa ja johtamista sosiaalityössä. Valtakunnallinen ohjaus edistäisi toiminta-alueen kumuloituvaa osaamista sekä kansainvälistä verkostoitumista ja osaamisen vaihtoa. Arviointi ja vaikuttavuus eivät ole vain tekniikkaa ja menetelmiä, vaan ne pohjautuvat aina johonkin tiedonkäsitykseen ja ihmiskäsitykseen. Tekniikoiden maailmassa on vaarana, että niillä hämätään asioista tietämättömiä ja johdetaan ihmisiä harhaan (ks. esim. Rajavaara 2017).

Keskittämisen ja koordinoinnin käänköpuolena on kuitenkin aina asian yksipuolistuminen. Suomessa meneillään oleva trendi viittaa vahvasti siihen, että mittareiden ja menetelmien käyttöön otossa ollaan tukeutumassa varsin yksipuoliseen tiedontuotantoon: taloudellisen tehokkuuden ja kustannusten seurantaan. Tästä yksipuolisuudesta täytyy pyrkiä eroon.

Erityisesti asiakkaan äänen kuuluville saamisesta, vaikutusmahdollisuuksista ja sosiaalityön eettisten periaatteiden toteutumisesta on pidettävä huolta, sillä suuri osa tiedosta tuo-

tetaan edelleen hyvin asiantuntijälähtöisesti. Tarvitaan myös kriittistä ja riippumatonta tutkimusta, koska sosiaalihuoltoon liittyy paljon vallankäyttöä (Sipilä & Österbacka 2013, 68). On esimerkiksi kysyttävä, keiden intressejä arvioinneissa tuodaan esille (ks. esim. Patton 2010, 14).

Vaikuttavuustiedolla voidaan saada myös näyttöä toimivista sosiaalityön menetelmistä. On kuitenkin muistettava, että erilaiset tiedon tuottamisen tavat johtavat erilaiseen näyttöön. Suomessa sosiaalihuollon näyttökeskusteltua ei ole edes vielä aloitettu kunnolla ja sitä käydään vielä liian yksipuolisesti. Syyinä voi olla myös oletus, että näytöllä tarkoitetaan pelkästään koeasetelmatutkimuksin havaittujen toimivien työmenetelmien soveltamista. Suppeimman tulkinnan mukaan näyttötiedoksi soveltuu ainoastaan satunnaistettujen ja kontrolloitujen koeasetelmatutkimusten tuottama tieto. Laajimman näkemyksen mukaan näyttötietoa taas on paras saatavilla oleva tieto. (Raunio 2010, 389–391.) Eli suppean näkemyksen mukaan ainoastaan osa asiantuntijälähtöisestä vaikuttavuustiedosta on tarpeeksi luotettavaa näyttötietoa, kun laajaa näkemystä mukaillen myös vuorovaikutuksellisesti ja kriittisesti tuotettu vaikuttavuustieto soveltuu näytöksi.

Sosiaalityön arviointi- ja vaikuttavuustiedon tutkimuksen ja opetuksen vahvistaminen on edellytys, että mittareiden ja menetelmien kehittäminen Suomessa monipuolistuisi. Sosiaalityön koulutuksessa tulee saada entistä enemmän tietoa tutkimuksellisuuden edistämisestä sekä menetelmiä ja välineitä tutkitun tiedon tuottamiseen ja hyödyntämiseen (Raunio 2012, 346). Tiedon merkityksen, menetelmien soveltamisen ja eri näkökulmien tarkastelu mahdollistavat monipuolisen

osaamisen arvioinnin vaikuttavuuden tutkimisen kentällä. Vasta osaamisen karttuessa alkaa muodostua käytäntöjä, joilla vaikuttavuustietoa osataan tuottaa oikealla tavalla ja soveltaa sosiaalityöhön ja sitä koskevaan päätöksentekoon.

Arviointi ja vaikuttavuustutkimus ovat tulleet jäädäkseen. Käsissämme on siten valinta, mihin suuntaan sosiaalityön arviointia ja vaikuttavuustutkimusta viedään. Tehokkuus- ja tuloksellisuusajattelu ajavat jo nyt kunnat hakemaan ja hyödyntämään tietoa, joka tukee taloudellisia säästö- ja tehokkuuspyrkimyksiä. Tämä tapahtuu usein sosiaalityön asiakkaiden saaman palvelun kustannuksella. Sote-uudistuksessa välittömät kustannukset (esimerkiksi henkilöstökulut) voivat lyhyellä aikavälillä laskea. Pitkällä aikavälillä esimerkiksi lähipalvelun tai henkilökohtaisen avun puuttuminen voi näkyä asiakkaiden tilanteiden heikkenemisenä, jolloin pitkäaikainen vaikuttavuus on heikko.

Tarvitaan heikompaan asemaan joutuneiden väestöryhmien osallisuutta ja valtaistumista tukevaa vaikuttavuustietoa, jotta kyetään edistämään oikeudenmukaisuutta ja yhdenmukaisuutta tukevaa sosiaalityötä.

Kirjallisuus

Tarja Kauppila

Aikuisten parissa tehtävän sosiaalialan työn osaamistarpeet. 2017. Loppuraportin julkaisematon luonnos 7.4.2017. KPMG Oy Ab.

Chaker, A. N. 2011. The Finnish Miracle – Ihanuuskien ihmemaa. Helsinki: Talentum.

Keskinen, E. & Kiiski, K. & Kuusinen-James, K. & Vuorijärvi, P. 2017. Selvitys sosiaalityöntekijän tehtävissä tilapäisesti toimimisen valtakunnallisesta tilanteesta. Sosiaalialan osaamiskeskusten julkaisematon raportti. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Sote-koulutuksen uudistaminen käynnistyy. 2017. Opetus- ja kulttuuriministeriön tiedote 6.4.2017. http://minedu.fi/artikkeli/-/asset_publisher/sote-koulutuksen-uudistaminen-kaynnistyy?

Heli Aalto ja Marjut Arola

Jämsén, A. & Arola, M. 2005. Sosiaalityö ja uudet kumppanuudet. Teoksessa Jämsén, A. (toim.) Uudistuva Itä-Suomi – vahvistuva sosiaalityö. Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskusten julkaisuja 1/2005.

Metteri, A. 2012. Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden laitos. Tampereen yliopistopaino: Juvenes Print Oy.

Mänttari-van der Kuip, M. 2015. Work-Related Well-Being among Finnish Frontline Social Workers in an Age of Austerity. Academic dissertation. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 524.

Pohjois-Karjalan liitto 2002. Hyvinvointi Pohjois-Karjalassa. Pohjois-Karjalan liiton julkaisuja 67. Joensuu.

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2007. Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtävärakennesuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:14.

Elina Pajula

Eräsaari, L. 2015. Yhteisön paikka maailmassa. Teoksessa Värynen, S. ym. (toim.) Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä. Tallinna: United Press Global.

Jämsén, A. (toim.) 2005. Uudistuva Itä-Suomi – vahvistuva sosiaalityö. Joensuu: Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskusten julkaisuja 1/2005.

Jämsén, A. & Pyykkönen, A. (toim.) 2014. oSallisuuden jäljillä. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry.

Karjalainen, P. 1998. Sosiaalityö Utrassa ja Utra sosiaalityössä. Teoksessa Eskelinen, M. ym. Toisin toimien, uutta oppien. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

Pajula, E. & Särkelä, R. 2003. Alueellinen sosiaalipolitiikka ja kansalaisten hyvinvoinnin tukiverkostot osa parempaa globaalia hallintaa. Teoksessa Sosiaalipolitiikan globaalit ulottuvuudet. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

Pajula, E. 2005. Sosiaalityö kohtaa kansalaisyhteiskunnan. Teoksessa Jämsén, A. (toim.) Uudistuva Itä-Suomi – vahvistuva sosiaalityö. Joensuu: Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskusten julkaisuja 1/2005.

Pieviläinen, H., Pyykkönen, A. & Saukkonen, T. 2014. Asiakkaan äänellä, menetelmäopas asiakaspalautteen keräämiseen sosiaalityössä. Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry. <http://www.pksotu.fi/pksotu/wp-content/uploads/2016/06/Asiakkaan-%C3%A4%C3%A4nell%C3%A4-14052014.pdf>

Pohjola, A. 2015. Yhteisöt ja yhteisöllisyys monimuotoisena ilmiönä. Teoksessa Värynen, S., Kostamo-Pääkkö, K. & Ojaniemi, P. (toim.) Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä. Tallinna: United Press Global.

Pyykkönen, A. & Partanen, H. (toim.) 2016. Kuulethan sie minnuu – kokemuksia Siun sotesta ja osallisuudesta suurten muutosten ytimessä. Kuntaliitto. Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry. Siun sote. http://shop.kunnat.net/download.php?filename=uploads/kuulethansieminnuu_ebook.pdf

oSallisuushanke Sallin loppuraportti (2011–2015). <http://www.pksotu.fi/pksotu/wp-content/uploads/2013/08/SALLIN-LOPPURAPORTTI.docx-HPTS-2.pdf>

Päivi Malinen

Keskinen, E. & Kiiski, K. & Kuusinen-James, K. & Vuorijärvi, P. 2017. Selvitys sosiaalityöntekijän tehtävissä tilapäisesti toimimisen valtakunnallisesta tilanteesta. Sosiaalialan osaamiskeskukset. http://koskeverkko.fi/wp-content/uploads/2017/03/Sosiaality%C3%B6ntekij%C3%A4selvitys_lopullinen.pdf

Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 817/2015. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150817>

Mäntysaari, M. 2003. Sosiaalityön tulevaisuuden visiot ja sen mukanaan tuomat haasteet sosiaalityön neuvottelukunnalle. Helsinki: Sosiaalityön vahvistaminen -seminaari, puheenvuoro 14.5.2003. <http://users.jyu.fi/~mmantys/sostyonhaasteet.pdf>

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>

Arja Jämsén ja Soile Syrjäläinen

Eksote 2017. www.eksote.fi

Huupponen, S. 2016. Rakenteellisen vanhustyön käytäntö sosiaalityön ja vanhuspalveluiden kehittämisyhteistyönä. Itä-Suomen yliopisto. http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20160630/urn_nbn_fi_uef-20160630.pdf

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista. 980/2012. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980>

Mäkitalo, R. 2016. Suomesta ikäihmisten mallimaa. Kunnallisanalan kehittämissäätiö KAKS. Polemia-sarjan julkaisu nro 105. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy. http://kaks.fi/wp-content/uploads/2016/12/Polemia_105_nettiin1.pdf

Pohjois-Karjalan gerontologisen sosiaalityön verkoston muistiot 2014–2017. Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Julkaise-maton.

Ray, M. & Seppänen, M. Rakenteellinen lähestymistapa vanhustyössä – kriittisen gerontologisen sosiaalityön näkökulma. Teoksessa Pohjola, A., Laitinen, M. & Seppänen, M. (toim.) 2015. Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. United Press Global.

Seppänen, M. 2017. Gerontologinen sosiaalityö. Teoksessa Kananoja, A., Lähteinen, M. & Marjamäki, P. (toim.) 2017. Sosiaalityön käsikirja. Printon, Tallinna: Tietosanoma, 260–269.

Siun sote 2017. www.siunsote.fi

Tuntematon 2017. <http://hoivakotiwilhelmiina.fi/wordpress/tuntemattoman-ajattelijan-runo-vanhuudesta/>

Anne Kejonen

Ehkäisevän päihdetyön rakenteet Itä-Suomen aluehallintoviraston toimialueen kunnissa vuonna 2016. Aluehallintoviraston julkaisu 20/2017. <https://www.avi.fi/documents/10191/8064383/Ehk%C3%A4isev%C3%A4%20p%C3%A4ihdety%C3%B6%20It%C3%A4-Suomen+aluehallintoviraston+toimialueen+kunnissa+vuonna+2016.pdf/56c719ee-2693-4950-b275-d8a750cc6dc1>

Koskinen, S., Martelin, T., Notkola, I.-L., Notkola, V., Pitkänen, K., Jalovaara, M., Mäenpää, E., Ruokolainen, A., Ryytänen, M. & Söderling, I. (toim.) 2007. Suomen väestö. Helsinki: Gaudeamus.

Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämiseksi 523/ 2015. Finlex.

Raittiasian tietokirja. 1934. Raittiusjärjestöjen kirjallisuustoimikunnan julkaisema. Porvoo: WSOY.

Soikkeli, M., Salasuo, M., Puuronen, A. & Piispa, M. 2012. Se toimii sittenkin – Kuinka päihdevalistuksesta saa selvää. Nuorisotutkimusseura.

Arja Honkakoski

Boal, A. (1979) 2000. Theater of the Oppressed. London: Pluto Press.

Gadamer, H.-G. 2000. Kuvataide ja sanataide. Teoksessa Haapala, A. & Lehtinen, M. (toim.) Elämys, taide, totuus. Kirjoituksia fenomenologisesta estetiikasta. Helsinki: Yliopistopaino, 39–54.

Golding, W. (1954) 1968. Kärpästen herra. 2. painos. Helsinki: Otava.

Heidegger, M. (1935–1936) 1995. Taideteoksen alkuperä. Helsinki: Taide.

Heikkinen, H. 2002. Draaman maailmat oppimisaikoina. Draamakasvatuksen vakava leikkailisyys. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 201. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Honkakoski, A. 2017. Taiteen ja sosiaalisen työn rajalla – kohtauspaikkana draama. Acta Universitatis Lapponiensis 341. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Verkossa (pdf): Acta electronica Universitatis Lapponiensis 209.

Husserl, E. (1950) 1995. Fenomenologian idea. Viisi luentoa. Helsinki: Loki-kirjat.

Karisto, A. 1996. Invisible social policy: empowerment through cultural participation. Kvartti 3B. Helsingin kaupungin tietokeskuksen neljännesvuosijulkaisu, 50–53.

Kuusela, P. 2011. Sosiaalitieteet, sosiaalisuus ja sosiaalisen toiminnan teoria. Teoksessa Kotiranta, T., Niemi, P. & Haaki, R. (toim.) Sosiaalisen toiminnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, Helsinki University Press, 51–71.

Lash, S. 1995. Refleksiivisyys ja sen vastinparit: rakenne, estetiikka, yhteisö. Teoksessa Beck, U., Giddens, A. & Lash, S. Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Tampere: Vastapaino, 153–235.

Leavy, P. 2009. Method meets art. Arts-Based Research Practice. New York London: The Guilford Press.

Niemelä, J. 2009. Sosiaalisten mahdollisuuksien politiikat ja niihin liittyvän osaamisen kehittäminen. Teoksessa Viinamäki, L. (toim.) Sosionomeilta eivät hommat lopu. Ammattikäytäntöjen kehittäminen haasteena sosionomi (AMK) tutkinnoissa. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A Raportteja ja julkaisuja 1/2009. Kouvola: Solver palvelut Oy, 10–21.

Niemelä, P. 2006. Hyvinvoinnin käsite toiminnan teorian valossa. Teoksessa Niemelä, P. & Pursiainen, T. (toim.) Hyvinvointi yhteiskuntapoliittisena tavoitteena. Professori Juhani Laurinkarin juhlakirja. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia nro 62. Kuopio: Kuopion yliopisto, 67–79.

Rauhala P.-L. 1989. Subjektitieteellisestä ajattelutavasta ja sen soveltamisesta sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimukseen. Teoksessa Sosiaalipolitiikka 1988. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja. 13. vuosikerta. Helsinki, 43–59.

Sartre, J.-P. (1940) 2004. The Imaginary. A phenomenological psychology of the imagination. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Stok, D. (toim.) 2003. Kieślowski on Kieślowski. Jyväskylä: Gummerus.

Tuomela, R. & Mäkelä, P. 2011. Sosiaalinen toiminta. Teoksessa Kotiranta, T., Niemi, P. & Haaki, R. (toim.) Sosiaalisen toiminnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, Helsinki University Press, 87–112.

Wickham, G. 1995. Teatterihistoria. Teatterikorkeakoulu. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Marja Väänänen-Fomin ja Riitta Vornanen

Van Aershot, P. 2011. Activation Policies and the Protection of Individual Rights. A Critical Assessment of the situation in Denmark, Finland and Sweden. Ashgate.

Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet, 2017. Helsinki: Talentia. <http://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/>

Haimi, T. & Kahilainen, J. 2012. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen historiaa Suomessa. Kuntoutus 35 (4), 41–45.

Hallituksen esitys eduskunnalle maakuntien perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi HE 15/2017 vp.

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon ammattihenkilöistä sekä sosiaali- ja terveydenhuollon valvonta- ja lupavirastosta annetun lain muuttamisesta HE 354/2014. <https://www.eduskunta.fi/FI/Vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiat&docid=he+354/2014>

Hallituksen esitys laiksi sosiaalihuollon ammattihenkilöistä HE 354/2014 vp.

Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi HE 164/2014 vp.

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi toimeentulotuesta annetun lain ja kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain muuttamisesta HE 358/2014 vp.

Hallituksen esitys perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta HE 309/1993 vp.

Hiilamo, H. 2017. 15 reseptiä tuloerojen kaventamiseksi. Helsinki: Kalevi Sorsa -säätiö. <http://sorsaoundation.fi/wp-content/uploads/2017/06/Hiilamo-15-resepti%C3%A4-tuloerojen-kaventamiseksi-web.pdf>

Jäntti, M. 2010. Lapsiköyhyydestä Suomessa. Teoksessa Hämäläinen, U. & Kangas, O. (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kela, 62–75.

Kainulainen, S. 2016. Suomi tuntuu paremmalta paikalta elää, jos on rahaa. Tackling Inequalities in Time ofAusterity (TITA). Eriarvoisuuden torjuminen niukkuuden aikana. Policy Brief 6/2016. https://blogit.utu.fi/tita/wp-content/uploads/sites/45/2015/11/Kainulainen_Sakari_Suomi_tuntuu_paremmalta_paikalta_el%C3%A4%C3%A4_jos_on_rahaa.pdf

Kalliomaa-Puha, L. Homo sosiojuristicus – mitä asiakkaalta ja potilaalta odotetaan? Teoksessa Hänninen, S., Kotkas, T., Nykänen, E., Pajukoski, M. & Sakslin, M. (toim.) Muuttuva sosiaalioikeus. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Kananoja, A. ym. 2007. Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma.

Kananoja, A. Sosiaalinen kuntoutus ja sosiaalihuollon uudistuksen suunta. Kuntoutus 4/2012, 35–40.

Karjalainen, V. & Hannikainen-Ingman, K. 2012. Sosiaalityön nuoret asiakkaat – kuntoutuksellisesti syrjässä? Kuntoutus 35 (4), 47–53.

Karvonen-Kälkjä, A. 2012. Unohtuuko vanhus? Oikeudellinen tutkimus hallinto-sopimuksen asianosaissuhteista vanhuksen vaikuttamismahdollisuuksien näkökulmasta. Helsinki: Vanhustyön keskusliiton tutkimuksia 1/2012.

Keskitalo, E. 2012. Pitkäaikaistyöttömien työhön aktivointi ja kuntouttaminen kuntien tehtäväksi. Kuntoutus 4/2012, 61–70.

Kestilä, L., Paananen, R., Väisänen, A., Muuri, A. Merikukka, M., Heino, T. & Gissler, M. 2012. Kodin ulkopuolelle sijoittamisen riskitekijät. Rekisteripohjainen seurantatutkimus Suomessa 1987 syntyneistä. Yhteiskuntapolitiikka 77, 34–52.

Kotkas, T. Terveiden ja sosiaalisen turvallisuuden hallinnointi 2000-luvun Suomessa – menettelylliset oikeudet ja aktiivinen kansalaisuus. Lakimies 2/2009, 207–225.

Kotkas, T. Sopimuksellisuus sosiaalioikeudessa – esimerkkinä julkisen työvoimapalvelun ja työttömyysturvan asiakassuunnitelmat. Lakimies 7–8/2012, 1187–1204.

Kuntoutuskomitean asettamispäätös. Sosiaali- ja terveysministeriö STM033:00/2016. <http://stm.fi/documents/1271139/3142883/Asettamisp%C3%A4%C3%A4t%C3%B6s+1.9.2016.pdf/235448d8-4cc7-447a-a475-3a7615b1a525>

Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 817/2015.

Leinonen, J. A., Solantausta T. S., Punamäki, R.-L. 2002. The specific mediating paths between economic hardship and the quality of parenting. International Journal of Behavioral Development 26 (5), September, 423–435

Leinonen, J. A., Solantausta, T. S., Punamäki, R.-L. 2003. Social support and the quality of parenting under economic pressure and workload in Finland: The role of family structure and parental gender. Journal of Family Psychology 17 (3), Sep, 409–418.

Leinonen, J. 2004. Families in struggle: child mental health and family well-being in Finland during the economic recession of the 1990s: The importance of parenting. Research report. National Research and Development Centre for Welfare and Health 143. Helsinki.

Monialainen kuntoutus. Tilannekatsaus. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:18. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3509-9>

Muotka, H. 2013. Rakenteellinen sosiaalityö - joko nyt olisi aika? Käsitemallityt kirjallisuuskatsaus rakenteelliseen sosiaalityöhön Suomessa. Pro gradu -tutkielma 2013. http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20130434/index_en.html

Nykänen, E. & Kalliomaa-Puha, L. & Mattila, Y. 2017. Sosiaaliset oikeudet. Näkökulmia perustaan ja toteuttamiseen. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Paananen, R., Ristikari, T., Merikukka, M., Rämö, A. & Gissler, M. 2012. Lasten ja nuorten hyvinvointi. Kansallinen syntymäkohortti 1987 -tutkimusaineiston valossa. Raportti 52. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Palola, E. 2012. Sosiaalinen kuntoutus uudessa sosiaalihuoltolaissa. Kuntoutus 35 (4), 30–34.

Pirhonen, J. & Pulkki, J. 2016. Sosiaali- ja terveydenhuollon perusarvojen jäljillä – avuntarpeen ja riippuvuuden tunnustaminen vanhuspalveluissa. Janus 24 (3), 251–264.

Pohjola, A. 2011. Rakenteellisen sosiaalityön aika. Teoksessa Pohjola, A. & Särkelä, R. (toim.) Sosiaalisesti kestävä kehitys. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Helsinki, 207–224.

Pölkki, P. 2016. Ehkäisevä lastensuojelu ja varhainen tuki lapsiperheille. Teoksessa Törrönen, M., Hänninen, K., Jouttimäki, P., Lehto-Lundén, T., Salovaara, P. & Veistilä, M. (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 261–277.

Saarikallio-Torp, M., Heino, T., Hiilamo, H., Hytti, H. & Rajavaara, M. 2010. Lapset huostassa, vanhemmat ahdingossa. Teoksessa Hämäläinen, U. & Kangas, O. (toim.) Perhe piirissä. Helsinki: Kela, 236–264.

Sipilä, J. & Österbacka, E. 2013. Enemmän ongelmien ehkäisyä, vähemmän korjailua? Perheitä ja lapsia tukevien palvelujen tuloksellisuus ja kustannusvaikuttavuus. Helsinki: Valtiovarainministeriön julkaisuja 11.

Solantausta, T., Leinonen, J. & Punamäki, R.-L. 2004. Children’s Mental Health in Times of Economic Recession: Replication and Extension of the Family Economic Stress Model in Finland. Developmental Psychology 40 (3). May, 412–429.

Sosiaalihuollon periaatekomitean mietintö. Komiteamietintö 1971: A25.

Sosiaalihuollon työelämäosallisuutta tukevan lainsäädännön ja palvelujärjestelmän uudistamistarpeita arvioivan työryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:32. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3524-2>

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.

Sirpa Kuusisto-Niemi

Ailio, E. & Kärki, J. 2013. Sosiaalihuollon asiakastietomallin hallinta. Työpaperi 34/2013. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110539/URN_ISBN_978-952-302-009-2.pdf?sequence=1

Baker, S., Warburton, J., Hodgkin, S. & Pascal, J. 2014. Reimaging the Relationship between Social Work and Information Communication Technology in the Network Society. Australian Social Work, Vol 67, No. 4, 467–478.

Chan, C. & Holosko, M. J. 2016. A Review of Information and Communication Technology Enhanced Social Work Interventions. Research on Social Work Practice 26(1), 88–100.

Colombi, D., Rafferty, J. & Steyaert, J. 1993. Preface. In Colombi, D., Rafferty, J. & Steyaert, J. (Eds.). Human services and Information technology. A European Perspective. ENITH European Network for Information Technology in the Human Services. West Sussex County Council, West Sussex, England.

Graig, S. & Calleja, L. M. V. 2014. Can Information and Communication Technologies Support Patient Engagement? A Review of Opportunities and Challenges in Health Social Work. Social Work in Health Care 53:9, 845–864.

HE 2017. Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen sähköisestä käsittelystä annetun lain muuttamisesta sekä tarvittavat muutokset muihin lakeihin. <http://valtioneuvosto.fi/hanke?selectedProjectId=22111>

Hill, A. & Shaw, I. 2011. Social Work & ICT. London: SAGE.

Huovila, M. & Lehmuskoski, A. 2011. Sosiaalihuollon kansallinen kokonaisarkkitehtuuri. Yleiskuvaus. http://www.thl.fi/attachments/tiedonhallinta/Sokka_yleiskuvaus.pdf

Huovila, M., Mykkänen, J., Lehmuskoski, A. & Sahala, H. 2011. Sosiaalihuollon kansallinen kokonaisarkkitehtuuri. Kehittämispolku 2012–2020. http://www.thl.fi/attachments/tiedonhallinta/Sokka_kehittamispolku.pdf

Huuskonen, S. 2014. Recording and Use of Information in a Client Information System in Child Protection Work. Acta Electronica Universitatis Tampensis 1387. Tampereen yliopisto. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/94893/978-951-44-9368-3.pdf?sequence=1>

Kuronen, M. & Isomäki, H. 2010. Parempaa sosiaalityötä vai teknologian orjuutta? - ihmisläheisen tietojärjestelmien kehittämisen mahdollisuudet sosiaalityössä. Teoksessa Pohjola, A., Kääriäinen, A. ja Kuusisto-Niemi, S. (toim.) Sosiaalityö, tieto ja teknologia. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Kuusisto-Niemi, S. 2016. Tiedon hallinta sosiaalihuollossa. Tiedonhallinnan paradigma opetuksen ja tutkimuksen perustana. Publications of University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 134. Jyväskylä: Grano Oy. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-2279-3/

Kärki, J. 2012. Asiakastietojärjestelmät ja tiedonsaanti sosiaalihuollossa. Finnish Journal of eHealth and eWelfare 4(2), 124–132. <http://journal.fi/finjehew/issue/view/976>

Kärki, J., Laaksonen, M. & Hyppönen, H. 2012. Tieto- ja viestintäteknologian käyttö sosiaalihuollossa vuonna 2011. Raportteja 2. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <https://www.julkari.fi/handle/10024/80371>

Kärki, J. & Ryhänen, M. 2015. Tieto- ja viestintäteknologian käyttö sosiaalihuollossa vuonna 2014. Raportti 20. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <https://www.julkari.fi/handle/10024/129708>

Lyotard, J.-F. 1985. Tieto postmodernissa yhteiskunnassa. Tampere: Vastapaino.

Mäntysaari, M. & Haaki, R. 2007. Suomalainen sosiaalityön väitöskirjatutkimus vuosina 1982–2006. Janus 15(4), 357–366.

Niiniluoto, I. 2000. Tieto ja valta. Teoksessa Räikkä, J. ja Wennberg, M. (toim.) Mitä on valta? Kuopio: Oy Unipress Ab.

Räsänen, J.-M. 2014. Tietotekniikkaan pohjautuva asiakastiedon käyttö sosiaalipäivystyksessä: etnometodologinen puheen ja vuorovaikutuksen tutkimus. Acta Electronica Universitatis Tampensis 1416. Tampere University Press, Tampere. <https://tam-pub.uta.fi/handle/10024/95264>

Salo-Laaka, M. & Sankala, J. 2007. Informaatioteknologia: Sosiaalityön tulevaisuuden mahdollisuus? Teoksessa Laitinen, M. & Kemppainen, T. (toim.) Tutkiva sosiaalityö. Näkökulmia tulevaisuuteen ja innovaatioihin. Talentia-Lehti. Sosiaalityön tutkimuksen seura.

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2014. Tieto hyvinvoinnin ja uudistuvien palvelujen tukena 2020. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki. <https://www.julkari.fi/handle/10024/125500>

Talentia. 2016. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. 2016. Talentian linjaukset henkilöstön mitoittamisesta. http://www.talentia.fi/files/87/Mitoituksen_linjaus.pdf

Tenhunen, E., Hämäläinen, P., Kärki, J. & Väinälä, A. 2006. Sosiaaliala ja sosiaali- ja terveydenhuollon tietoteknologiakehitys. Teoksessa Häyrynen, K. (toim.) Sosiaali- ja terveydenhuollon tietotekniikan ja tiedonhallinnan tutkimuspäivät. Työpapereita 18. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki. <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/76289/T18-2006-VERKKO.pdf?sequence=1>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2017. Sosiaalihuollon tiedonhallinta. <https://www.thl.fi/fi/web/tiedonhallinta-sosiaali-ja-terveysalalla/tietojarjestelmapalvelut/sosiaalihuollon-tiedonhallinta>

Tilastokeskus. 2016. Suomen tilastojen historia. Tilastokoulu. http://tilastokoulu.stat.fi/verkkokoulu_v2.xql?course_id=tkoulu_hist&lesson_id=1&subject_id=7&page_type=sisalto

Venkula, J. 1996. Tiede, etiikka, viisaus. Tieteellisen toiminnan ulottuvuuksia. Osa II. Toinen painos. Helsinki: Yliopistopaino.

Maarit Hiltunen-Toura, Kaija Leskinen ja Teppo Taskinen

Ailio, E., Häkälä, N. & Kärki, J. 2016. Sosiaalihuollon asiakasasiakirjarakenteet - Ohje tulkitsemiseen ja palautteen antamiseen. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.thl.fi/documents/920442/3101640/Lukuohje.pdf>

Hiltunen-Toura, M., Lohijoki, H., Väinälä, A. & Ropo, R. 2016. Kohti määrämuotoista kirjaamista. Talentia 1.2016, 21–23.

Laaksonen, M., Aaltonen, A., Hyppönen, K., Huovila, M., Peksiev, T., Suhonen, M. & Wahlroos, M. 2015. Sosiaalihuollon asiakastietojen käsittely ja valtakunnalliset tietojärjestelmäpalvelut – Sosiaali- ja terveydenhuollon valtakunnallinen kokonaisarkkitehtuuri Tavoitetila 2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos Ohjaus 009. <http://www.julkari.fi/handle/10024/126842>

Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 2015/254. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150254>

Lehmuskoski, A. & Rötsä, M. 2015. LUONNOS Sosiaalihuollon palvelutehtäväluokitus – Hyödyntämisopas. Versio 0.9. 29.10.2015. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. http://www.thl.fi/attachments/tiedonhallinta/Liite_2_Hyodyntamisopas_LUONNOS.pdf

Määräys sosiaalihuollon palvelutehtävien luokituksesta 2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen määräys 1/2016. http://www.thl.fi/attachments/tiedonhallinta/Maarays_1_2016_sosiaalihuolto.pdf

Sosiaalialan tiedonhallinnan sanasto 2017. Palveluihin, palveluprosesseihin ja asiakastietoihin liittyviä käsitteitä, versio 3.0. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 6.2.2017. https://www.thl.fi/documents/920442/2920708/sosiaalialan_tiedonhallinnan_sanasto_versio_3_0.pdf

Sosiaalihuolto - Palvelutehtävä -luokitus 2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://koodistopalvelu.kanta.fi/codeserver/pages/classification-view-page.xhtml?classificationKey=704&versionKey=2563>

Sosiaalihuollon valtakunnallisten tietojärjestelmäpalvelujen ratkaisuarkkitehtuuri –Sosiaalihuollon Kanta-palvelujen I-vaiheen määrittelyt versio 2.1 2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 13.3.2017. https://www.thl.fi/documents/920442/2940835/Sosiaalihuollon_ratkaisuarkkitehtuuri_2_1.pdf

Sosiaalipalvelujen luokitus 2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 15.2.2017. <https://www.thl.fi/fi/web/tiedonhallinta-sosiaali-ja-terveysalalla/tietojarjestelmapalvelut/sosiaalihuollon-tiedonhallinta/palvelutuotannon-toiminnalliset-maarittelyt/sosiaalipalvelujen-luokitus>

Minna Kivipelto

Aaltio, E. 2015. Lastensuojelutarpeen muutoksen arvioointi perheen toimintakykyä mittaamalla. Lastensuojelun vaikuttavuusmittari -projektin loppuraportti 2015. Helsinki: Kuntaliitto. www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Liite7_Tutkimushankkeen_loppuraportti.pdf

Brommels, M., Aronkytö, T., Kananoja, A., Lillrank, P. & Reijula, K. 2016. Valinnanvapaus ja monikanavarahoituksen yksinkertaistaminen sosiaali- ja terveydenhuollossa. Selvityshenkilöryhmän loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Gray, M., Plath, D. & Webb, S. A. 2009. Evidence-based social work. A critical stance. London: Routledge.

Hallitusohjelma. 2011. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011. Helsinki: Valtioneuvosto. <http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/fi.jsp>

Hämäläinen, P., Ahola, S., Halme, N., Hastrup, A., Hietanen-Peltola, M., Häkkinen, P., Ihanus, M., Järvelin, J., Kauppinen, T., Kilpeläinen, K., Kuussaari, K., Liukko, E., Kärkkäinen, J., Mäkelä, M., Mölläri, K., Nurmi-Koikkalainen, P., Partanen, A., Perälä, M.-L., Rotko, T., Räikkönen, O., Suvisaari, J. & Töytäri, O. 2016. Sosiaali- ja terveydenhuollon laatu- ja vaikuttavuusindikaattoreiden arviointi palvelupakettien näkökulmasta: Koottuja indikaattoreita kehittämistyössä huomioitaviksi. Työpaperi 26/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Innokylä. 2017. Elämäntilanteen selvittämisen ympyrä -menetelmä. <https://www.innokyla.fi/web/verstas1204047>

Kainulainen, S. & Juutinen, A.-M. 2017. Nuoren elämäntilanteen hahmottaminen 3X10D™ -mittarilla. HAMK Unlimited Scientific 9.2.2017. <https://unlimited.hamk.fi/hyvinvointi-ja-sote-ala/nuoren-elamantilanteen-hahmottaminen-3x10d-mittarilla/>

Kela. 2016. GAS-menetelmä Kelan kuntoutuksen tavoitteiden laatimiseen ja arviointiin. <http://www.kela.fi/gas-menetelma>

Kivipelto, M. & Blomgren, S. 2014. AVAIN-mittarin soveltuvuus toimeentulotuen vaikuttavuuden arvioinnissa – mittarin testaus Seinäjoen sosiaalivirastossa. Hallinnon Tutkimus (3), 225–242.

Korteniemi, P., Kotiranta, T. & Kivipelto, M. 2012. Kokemuksia sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin toteuttamisesta. Kriittisiä kohtia ja kehittämistarpeita. Teoksessa Pohjola, A., Kempainen, T. & Väyrynen, S. (toim.) Sosiaalityön vaikuttavuus. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 89–115.

Kotiranta, T. & Mäntysaari, M. 2017. Vaikuttavuus tulee ja menee – ja palaa taas takaisin. Teoksessa Tuulio-Henriksson, A., Kalliomaa-Puha, L. & Rauhala, P.-L. (toim.) Harkittu, tutkittu, avoin. Marketta Rajavaaran juhlaKirja. Helsinki: Kelan tutkimus, 35–50.

Kuntaliitto. 2016. Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – tutkimusprojekti. Helsinki: Kuntaliitto. <https://www.kuntaliitto.fi/asiantuntijapalvelu/lastensuojelun-vaikuttavuusmittari> -

Linnosmaa, I., Kettunen, A. & Pulliainen, M. 2013. ASCOT – laukkakilpailu vai elämänlaadun mittari? OPTIMI - Terveys- ja sosiaalilaulouden uutiskirje. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/114597/ASCOT.pdf?sequence=1>

Mark, M. M., Greene, J. C. & Shaw, I. F. 2006. Introduction. The Evaluaton of Policies, Programs, and Practices. Teoksessa Shaw, I. F., Mark, M. M. & Greene, J. C. (eds.) The Sage Handbook of evaluaton. London: Sage, 1–30.

Perlinski, M., Blom, B. & Evertsson, L. 2017. Social and caring professions in European welfare states: trends and challenges. Teoksessa Blom, B., Evertsson, L. & Perlinski, M. (eds.) Social and caring professionals in European welfare states. Policies, services and professional practices. Bristol: Policy Press, 253-265.

Rajavaara, M. 2017. Onko tiedon aika ohi? Teoksessa Tuulio-Henriksson, A., Kalliomaa-Puha, L. & Rauhala, P.-L. (toim.) Harkittu, tutkittu, avoin. Marketta Rajavaaran juhlaKirja. Helsinki: Kelan tutkimus, 7–18.

Raunio, K. 2010. Onko näyttöön perustuvalla käytännöllä tulevaisuutta sosiaalipalveluissa? Janus vol. 18 (4) 2010, 387–395. <https://journal.fi/janus/article/view/50587/15328>

Raunio, K. 2012. Virikkeitä sosiaalityön tutkimusperustaisen käytännön kehittämiseen. Yhteiskuntapolitiikka - YP. 77 (2012): 3. <http://julkari.fi/handle/10024/102924>

Rossi, P. H. & Freeman, H. E. & Lipsey, M. W. 1998. Evaluation: A Systematic Approach. 6th Edition. Sage Publications: Newbury Park.

Saikkonen, P., Blomgren, S., Karjalainen, P. & Kivipelto, M. 2015. Poistaako sosiaalityö huono-osaisuutta? Tutkimusjulkaisu 89. Helsinki: Kunnallisan kehittämässätiö.

Satka, M. 2017. Sosiaalityön tieto ja tietäminen muuttuvan hallinnan oloissa. Teoksessa Tuulio-Henriksson, A., Kalliomaa-Puha, L. & Rauhala, P.-L. (toim.) Harkittu, tutkittu, avoin. Marketta Rajavaaran juhlaKirja. Helsinki: Kelan tutkimus, 69–75.

Socca. Aikuisväestön hyvinvoinnin kokonaisuuden mittari. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Socca. http://www.socca.fi/kehittaminen/sosiaalityon_vaikuttavuus/aikuisvaeston_kokonaishyvinvoinnin_mittari

Socialstyrelsen 2014. Handbok för utveckling av indikatorer. För god vård och omsorg. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen 2016. Handbok för utveckling av effektivitetsindikatorer. För god vård och omsorg. Stockholm: Socialstyrelsen.

Sosiaalihuoltolaki. 2014. Helsinki: Eduskunta.

Sosiaali- ja terveysministeriö 27.6.2017. Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä. Keskenäisen luonnos 27.6.2016. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <http://alueuudistus.fi/documents/1477425/2969576/02+J%C3%A4rjest%C3%A4misla-ki+2016-06-27>

THL. AVAIN-mittari. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.thl.fi/fi/web/paatoksenteke-talous-ja-palvelujarjestelma/vaikuttavuus/sosiaalityon-vaikuttavuuden-arviointi/arviointimittareita-ja-menetelmia/avain_mittari

THL. 2011–2014. TOIMIA-tietokanta. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <http://www.thl.fi/toimia/tietokanta/>

Torkki, P., Leskelä, R.-L., Linna, M., Torvinen, A., Klemola, K., Sinivuori, K., Larsio, A., & Hörhammer, I. 2017. Ehdotus sosiaali- ja terveyspalveluiden uudeksi kansalliseksi mittaristoksi. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 36/2017. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Työterveyslaitos. Kykyviisari – arvioi työ- ja toimintakykyä. Helsinki: Työterveyslaitos. <https://www.ttl.fi/tutkimushanke/kykyviisari-arvioi-tyo-toimintakyky/>

Valtioneuvoston kanslia. 2011. Poliittisen päätöksenteon tietopohjan parantaminen – tavoitteet todeksi. Poliittikatoimien vaikuttavuusarvioinnin kehittämistyöryhmän raportti. Julkaisusarja 8. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. <http://vnk.fi/julkaisukan-sio/2011/j08-poliittisen-paatoksenteon-j12-povi-sv-j13-povi-en/j08-poliittisen-paatoksenteon/fi.pdf>

Virtanen, P., Smedberg, J., Nykänen, P. & Stenvall, J. 2017. Palvelu- ja asiakastietojärjestelmien integraation vaikutukset sosiaali- ja terveyspalveluissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja. 2/2017. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Kirjoittajat

Heli Aalto, HTM, projektipäällikkö, Siun sote

Marjut Arola, YTL, yliopettaja, Karelia-ammattikorkeakoulu

Maarit Hiltunen-Toura, TtM, hankejohtaja, Kansa-koulu-hanke

Arja Honkakoski, YTT

Arja Jämsén, YTM, yksikön johtaja, Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus ISO

Tarja Kauppila, YTT, eMBA, johtaja, Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus ISO

Anne Kejonen, sairaanhoitaja (ylempi AMK), terveydenhuollon ylitarkastaja, Itä-Suomen aluehallintovirasto

Minna Kivipelto, YTT, tutkimuspäällikkö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Sirpa Kuusisto-Niemi, FT, lehtori, sosiaali- ja terveydenhuollon tietohallinnon maisteriohjelma, Itä-Suomen yliopisto, eläkkeellä

Kaija Leskinen, TtM, projektipäällikkö, Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä

Löytöretkeilijä, kuopiolainen vuonna 1973 syntynyt mies

Päivi Malinen, YTM, erityisasiantuntija, sosiaalityö, Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus ISO

Elina Pajula, YTM, toiminnanjohtaja, Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry

Soile Syrjäläinen, HuK, projektipäällikkö, Siun sote

Teppo Taskinen, FM, sosiaalihuollon tiedonhallinnan asiantuntija, Kansa-koulu-hanke

Riitta Vornanen, YTT, professori, Itä-Suomen yliopisto

Marja Väänänen-Fomin, YTM, yliopisto-opettaja, Itä-Suomen yliopisto/sosiaalityön pääaine

Sosiaalityön vuoro - keskusteluja ajassa

Sosiaalityö on yhteiskunnallinen muutosvoima ja työtä ihmisarvon puolesta.

Julkaisu kertoo aikalaisten näkemyksiä sosiaalityön kehityksestä eilen, tänään ja huomenna. Mikä sosiaalityössä on muuttunut? Mikä sosiaalityössä on ilahduttanut, hämmästyttänyt tai suorastaan ärsyttänyt? Millainen on uudistuva sosiaalityö 2030?

Ensimmäinen painos
Kannen kuva: www.canva.com
Kannen suunnittelu: Sirpa Caunter

ISBN 978-952-5461-20-6 (nid.)
ISBN 978-952-5461-21-3 (PDF)